

T.C.
UFUK ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI/YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

**KÜRESEL DÖNEMDE ÇİN'İN ÜÇÜNCÜ DÜNYA POLİTİKALARI:
AFRİKA ÖRNEĞİ**

Esra IŞIKTAŞ

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Örsan Ö.AKBULUT

Ankara, 2017

**KÜRESEL DÖNEMDE ÇİN'İN ÜÇÜNCÜ DÜNYA POLİTİKALARI:
AFRİKA ÖRNEĞİ**

Esra IŞIKTAŞ

Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

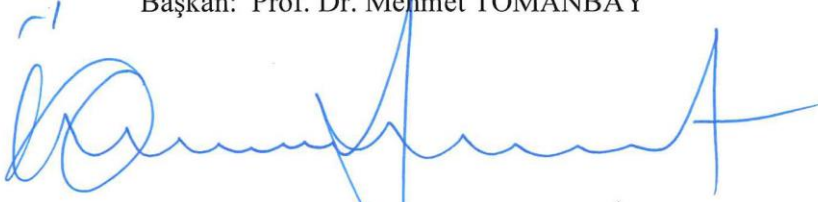
Ankara, 2017

KABUL VE ONAY

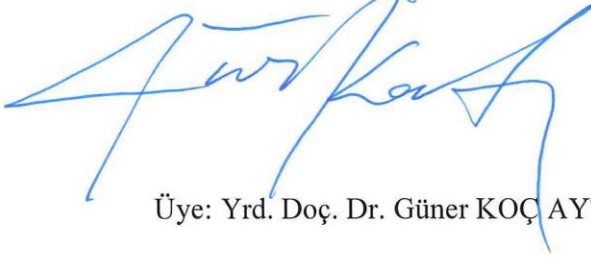
Esra IŞIKTAŞ tarafından hazırlanan “Küresel Dönemde Çin’in Üçüncü Dünya Politikaları: Afrika Örneği” başlıklı bu çalışma 18.09.2017 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Prof. Dr. Mehmet TOMANBAY

Danışman: Prof. Dr. Örsan Ö.AKBULUT

Üye: Yrd. Doç. Dr. Güner KOÇ AYTEKİN

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylım.

Prof. Dr. Mehmet TOMANBAY

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım yüksek lisans tezinin kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- Tezim sadece Ufuk Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.

18 Eylül 2017

Esra IŞIKTAŞ

TEŐEKKÖR SAYFASI

Bu çalışmanın gerçekleştirilmesinde, kıymetli bilgi, birikim ve tecrübeleri ile bana yol gösteren ve en ince ayrıntıya kadar gerekli düzeltme ve yönlendirmede bulunan kıymetli ve değerli danışman hocam Sayın Prof. Dr. Örsan Ö. Akbulut'a teőekkür eder, saygılarımı sunarım.

ÖZET

Esra IŞIKTAŞ, Küresel Dönemde Çin'in Üçüncü Dünya Politikaları: Afrika Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2017.

1978 Ekonomik Reformları ile kabuğundan çıkarak dış dünyaya açılan Çin Halk Cumhuriyeti, küreselleşme döneminde ekonomisinde hızla gelişerek uluslararası arenada dikkatleri üzerine çekmiştir. Mao döneminde ideolojik düzeyde ortaya çıkan Çin'in üçüncü dünya politika anlayışı, Deng döneminde şekil değiştirmeye başlamış, küresel dönemde Çin dış politikasının, ekonomik temeller üzerine inşa edilmiş aktif bir unsurunu haline gelmiştir. Bu çerçevede, bu çalışmanın amacı, küreselleşme döneminde Çin'in üçüncü dünya politikasının değişim ve gelişim ile dış ticaret seyrindeki değişim arasında bir etkileşim olduğunu, Çin-Afrika ticari ilişkisi üzerinden ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: Çin Halk Cumhuriyeti, Dış Politika, Üçüncü Dünya, Afrika

ABSTRACT

Esra IŞIKTAŞ, China's Third World Politics During Globalization Time: Case of Africa, Master, Thesis, Ankara, 2017.

During the globalization time, People's Republic of China broke out of its shell and attracted the international attention towards its fast-growing economy by conducting the economic reforms of 1978. China's understanding of third world politics that appeared as an ideology during the Mao period, began to change its importance during the Deng period. In the global period, it became a dynamic component built on economic basis of China's foreign policy. The purpose of this context is to determine the interaction between the development of China's third world politics and changes in China's foreign trade through its commercial relationship with Africa during the globalization time.

Key words: People's Republic of China, Foreign Policy, Third World, Africa

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iii
KISALTMALAR DİZİNİ	vi
TABLolar DİZİNİ	vii
ÇİZELGELER DİZİNİ	ix
ŞEKİLLER DİZİNİ	x
ŞEKİLLER DİZİNİ	x
GİRİŞ	1
BÖLÜM I: KÜRESEL DÖNEMDE ÇİN DIŞ POLİTİKASI	5
1. ÇİN DIŞ POLİTİKASININ TEMEL İLKE VE AKTÖRLERİ	6
1.1. Bağımsızlık ve Barışçıl İlke	6
1.2. Barış İçinde Yaşamın Beş Temel İlkesi	7
1.3. Çin Dış Politikasında Karar Alma Sürecindeki Aktörler	8
1.3.1. Küresel Dönem Öncesi Temel Aktörler	9
1.3.2. Küresel Dönemde Temel Aktörler	10
2. ÇİN DIŞ POLİTİKASININ DEĞİŞİMİ.	12
2.1. Çözülenemeyen Sorun: Tayvan	12
2.2. 1949-1960 Dönemi: Komünist Enternasyonalizm- Barış İçinde Bir Arada Yaşama Anlayışı	14
2.2. 1960-1969 Dönemi: Saldırgan Anti-Emperyalizm- İç Dönük Politika Dönemi....	16
2.3.1970-1980 Dönemi: Çok Merkezlilik ve Uluslararasılaşma- Dışa Dönük Dış Politika.....	18
2.4. 1978 Ekonomik Reformları	19
2.5. 1980-1990 Sonrası Dönem: Ekonomik Liberalleşme ve Bölgesel Bütünleşme ..	22
2.5.1. Uluslararası İlişkilere Bir Sekte: Tiananmen Olayları	24
2.5.2. Barışçıl Kalkınma Stratejisi ile Yükselme	25
3. ÇİN'İN ÜÇÜNCÜ DÜNYA POLİTİKASI.....	29
3.1 Çin'in Üçüncü Dünya Politikasının Oluşum ve Gelişimi	30
3.2. Çin'in Üçüncü Dünya Politikası Örneği: Afrika Kıtası	34
3.2.1. Ticari Ortak Afrika.....	35
3.2.2. Siyasi Boyutu ile Afrika.....	37

3.2.. Çin Afrika İşbirliği Forumu (FOCAC)	39
3.3. Afrika'daki Diğer Güçlere Göre Çin'in Yükselişi	42
BÖLÜM II: ÇİN DIŞ TİCARETİ ve AFRİKA İLE EKONOMİK İLİŞKİLER....	45
1. ÇİN DIŞ TİCARETİ	46
1.1. Çin Dış Ticaretinin Gelişimi	48
1.1.1. 1950-1978 Merkezi Planlama Dönemi	48
1.1.2. 1978-1994 Liberalleşme Dönemi	50
1.1.3.1994-2000 Sonrası Küreselleşme Dönemi.....	54
1.1.3.1. Dış Ticarete Önemli Yükseliş: DTÖ Üyeliği.....	57
1.1.3.2. Dünya Ticaret Örgütünün Çin Dış Ticaretine Etkisi.....	60
1.2. Küresel Dönem İtibariyle Dış Politikanın Önemli Unsuru: İhracat.....	62
1.2.1 Başlıca İhracat Ürünleri ve Değişimleri	65
1.2.2. Çin'in Önemli İhracat Ortakları	68
1.3. Küresel Dönem İtibariyle Artan İthalat.....	71
1.3.1 Başlıca İthalat Ürünleri ve Değişimleri	72
1.3.2. Çin'in Önemli İthalat Ortakları.....	75
2.ÇİN AFRİKA EKONOMİK İLİŞKİLERİ	78
2.1. Afrika ile Ticaretin Gelişimi	79
2.1.1. Ticaretin Ana Kaynağı: Enerji Kaynakları	83
2.1.2. Çin İthalatının Önemli Ürünü: Petrol.....	87
2.2. Çin'in Kıtaya Yönelik Yatırımları	89
SONUÇ.....	93
KAYNAKÇA	97
EKLER.....	102

KISALTMALAR DİZİNİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
a.g.e.	:Adı Geçen Eser
a.g.m.	:Adı Geçen Makale
APEC	: Asya-Pasifik Ekonomik İşbirliği Forumu
ASEAN	: Güneydoğu Asya Uluslar Birliği
BDT	: Bağımsız Devletler Topluluđu
BM	: Birleşmiş Milletler
CNOOC	: Çin Ulusal Offshore Petrol Şirketi
CNPC	: Çin Ulusal Petrol Şirketi
Çev.	: Çeviren
ÇHC	: Çin Halk Cumhuriyeti
ÇHKO	: Çin Halk Kurtuluş Ordusu
ÇKP	: Çin Komünist Partisi
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü (World Trade Organization)
IMF	: Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund)
RF	: Rusya Federasyonu
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
UHK	: Çin Ulusal Halk Konseyi
UNCTAD	: Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı(United Nations Conferance on Trade and Development)
UNDP	: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (United Nations Development Programme)
WB	: Dünya Bankası (World Bank)

TABLolar DİZİNİ

Tablo No.	Tablo Adı	Sayfa No.
Tablo 1	Çin Halk Cumhuriyeti GSMH'nın Sektörel Payları (%)	20
Tablo 2	Yıllara Göre Seçilmiş Ülkelerin Ekonomideki Yıllık Büyüme Oranı (%)	46
Tablo 3	Gayri Safi Milli Hasıla Üretim Bileşenlerinde Dış Ticaretin Payı (%)	47
Tablo 4	Çin'in Dış Ticaret Verileri (1952-1978)	50
Tablo 5	Çin'in Seçilmiş Yıllara Göre Ticari Ortakları ve Payları	51
Tablo 6	Çin'in Üçüncü Dünya Ülkeleri ile Toplam Ticareti (ABD Doları)	52
Tablo 7	Çin Ekonomisindeki Büyüme ve Enerji Tüketimi	57
Tablo 8	Çin'in Dış Tarife Oranları (%)	59
Tablo 9	Çin'in DTÖ'ye Üye Olduktan Sonraki Ekonomik Durumu	61
Tablo 10	Çin'in DTÖ Üyeliği Öncesi ve Sonrasında Dış Ticaretindeki Gelişmeler (Milyon Dolar)	62
Tablo 11	Çin'in Dünya İhracatındaki Payı (%)	64
Tablo 12	Çin'in İhraç Ettiği İlk 10 Ürün (1995)	66
Tablo 13	Çin'in İhraç Ettiği İlk 10 Ürün (2005)	67
Tablo 14	Çin'in İhraç Ettiği İlk 10 Ürün (2015)	67
Tablo 15	Çin'in 1995 Yılında En Çok İhracat Yaptığı 10 Ülke	69
Tablo 16	Çin'in 2005 Yılında En Çok İhracat Yaptığı 10 Ülke	69
Tablo 17	Çin'in 2015 Yılında En Çok İhracat Yaptığı 10 Ülke	70
Tablo 18	Çin'in Dünya İthalatındaki Payı (%)	71
Tablo 19	Çin'in İthal Ettiği İlk 10 Ürün (1995)	73

Tablo 20	Çin'in İthal Ettiği İlk 10 Ürün (2005)	74
Tablo 21	Çin'in İthal Ettiği İlk 10 Ürün (2015)	74
Tablo 22	Çin'in 2015 Yılında En Çok İhracat Yaptığı 10 Ülke	76
Tablo 23	Çin'in 2015 Yılında En Çok İhracat Yaptığı 10 Ülke	76
Tablo 24	Çin'in 2015 Yılında En Çok İhracat Yaptığı 10 Ülke	77
Tablo 25	Çin'in Enerji Üretim ve Tüketimi Miktarı (Kat Trilyon BTU)	84
Tablo 26	Çin'in Enerji Rezevleri (%)	84

ÇİZELGELER DİZİNİ

Çizelge No.	Çizelge Adı	Sayfa No.
Çizelge 1	Çin Komünist Partisinin Yapısı	10
Çizelge 2	1978-1994 Dönemi ÇHC'nin İhracat-İthalat'nın GSMH'ye Oranı (%)	54
Çizelge 3	Küresel Dönem İtibariyle Çin'in Toplam Dış Ticareti ve Ticaret Dengesi	56
Çizelge 4	Çin'in 1990-2014 Yılları Arasındaki İhracatı	58
Çizelge 5	Çin'in 1990-2014 Yılları Arasındaki İthalatı	72
Çizelge 6	Çin-Afrika Ticaret Hacmi (2000-2012)	72
Çizelge 7	Çin-Afrika Ticaret Gelişimi (1995-2015)	81
Çizelge 8	Dünyada Kanıtlanmış Enerji Rezervlerinin Dağılımı (2015)	73
Çizelge 9	Afrika'nın Fosil Yakıt Tüketim ve Üretim Payı (2015)	86
Çizelge 10	Çin'in Afrika'ya Yatırımlarının Gelişimi (2003-2015)	87

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil No.	Şekil Adı	Sayfa No.
Şekil 1	Çin-Afrika Ticaretinin Sektörel Dağılımı	82
Şekil 2	Çin'in Petrol İthal Ettiği Ülkeler (2013)	88

EKLER DİZİNİ

EK 1	Çin'in Seçilmiş Yıllara Göre Afrika Ülkeleri ile Ticareti
EK 2	Çin'in Afrika Kıtasındağı Başlıca Ticari Ortakları ile İhracat-İthalatının Gelişimi

GİRİŞ

Küreselleşme döneminde, uluslararası arenada olağanüstü yükselişi ile Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC)¹, ekonomisi, kendisine has yönetim sistemi ve dış ilişkilere yönelik proaktif politikası ile dikkatleri üzerine çekmektedir. 1978'lere kadar kendi dünyasına çekilmiş bir ülke olan Çin kapalı bir sistemden sıyrılıp hızlı bir ivme ile gelişerek ABD'den sonra dünyanın en büyük ikinci ekonomisine sahip ülke olmayı başarmıştır. Küresel ekonomideki etkisinin artması Çin'in dış politikada radikal değişiklikler yapmasını tetiklemiştir. Bu değişiklikler, Çin'in güçler denkleminde belirleyici parametre olmasını sağlamıştır. Bu bakımdan, Çin'in izleyeceği politika, diğer ülkelerle ilişkilerinin gelişimi, yeni bölgelere açılımı ile dış politikanın dış ticaret stratejilerini nasıl ve ne şekilde değiştireceği ve bu değişimin küresel ticareti nasıl etkileyeceği merakla takip edilmektedir.

Soğuk Savaş döneminde iki kutuplu dünya yapısına uyum sağlamada sancılı süreçler geçiren Çin'in, ABD ve SSCB başta olmak üzere diğer ülkeler ile diplomatik ilişkileri en düşük seviyede ilerlemiştir. Küresel dönemde ise Çin, çok kutuplu dünya sistemini oluşturan yeni aktörler arasında yerini alarak bölgesel ve uluslararası ilişkilerinde üst düzey performans göstermiştir. Bu geçiş sürecinde, Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ), Birleşmiş Milletler (BM), Uluslararası Para Fonu (IMF), Asya-Pasifik Ekonomik İşbirliği Forumu (APEC), G-20 gibi birçok önemli uluslararası kuruluşlara üye olmuş, ABD, Rusya, AB ülkeleri gibi çok sayıda ülke ile ilişkilerini geliştirirken, Asya, Afrika ve Latin Amerika gibi üçüncü dünya bölgelerine açılımda bulunmuştur.

Dış politikasında yaşanan değişimin en büyük sonuçlarından biri, Çin'in üçüncü dünya anlayışında görülmüştür. 1950'lerde ideolojik söylemler ile ortaya çıkan üçüncü dünya politikası, günümüzde Çin dış politikasının, ekonomik temeller üzerine inşa edilmiş aktif bir unsurunu oluşturmaktadır. Bağımsızlık ve barışçıl ilke temelinde geliştirilen bu politika, birçok ülke ile karşılıklı fayda sağlanarak ticari ve siyasi ilişkileri derinleştirilmektedir. Küresel ekonomik krizler, uluslararası çatışmalar, diplomatik krizler, çıkarların uyuşmaması gibi birçok nedenden ötürü zaman zaman Çin, üçüncü dünya politikasını geri planda bırakmıştır. Bununla beraber, küreselleşme dönemi ile

---

¹ Buradan itibaren tezin tamamında ÇHC yerine Çin ifadesi kullanılmaktadır.

Çin genel dış politikasında önemi giderek artan üçüncü dünya politikası, uluslararası sistemde de etkilerini hissettirmektedir.

Bunun en somut örneği Çin'in Afrika kıtası ile olan ilişkisidir. Ekonomik bağlar üzerinden diplomatik ilişkiler de geliştirilerek, Çin rüzgarının kıtanın her yerinden yoğun bir şekilde hissedilmesi sağlanmıştır. Afrika'da uzun yıllar sömürgeci olarak varlıklarını sürdüren Batılı ülkelerinin ardından, Çin'in yeni bir hegemonik güç olarak mı kendisi gösterdiği yoksa küresel dünyaya entegrasyon amacı bağlamında kıtayı bir araç olarak mı kullandığı merak edilmektedir. Bu bakımdan, üçüncü dünya ülkelerine yönelik izlediği politikaların değişim ve gelişimi, özellikleri ve dış ticaret ile ilişkisi, Çin'in küresel ekonomiye etkilerinin anlaşılması bakımından önem taşımaktadır.

Bu perspektiften yola çıkarak, bu çalışmanın konusu küresel dönemde Çin'in üçüncü dünya politikaları ve Afrika örneği olarak belirlenmiştir. Bu çalışma iki ana bölüm üzerine kurularak ele alınacaktır.

Birinci bölümde, Çin dış politikasının temel ilkeleri ve önemi, dış politika yapımında etkili olan aktörler ile Çin'in kuruluşundan itibaren dış politikasının değişim ve dönüşümü incelenerek küresel dönemde Çin dış politikasının çerçevesi oluşturulmaya çalışılmakta ve Çin'in Afrika kıtası ile olan ilişkisi örneklendirilerek küresel dönem itibariyle üçüncü dünya politikasının değişim ve dönüşümlerinin tespit edilmesi hedeflenmektedir. Bu kapsamda bu bölümde aşağıdaki sorulara yanıt aranmaktadır:

- Çin dış politikasının temel özellikleri nelerdir?
- Çin dış politikasının temel aktörleri nelerdir, küreselleşme sürecinde bu aktörlerde değişme yaşanmış mıdır ve dış politika yapımındaki etkileri nelerdir?
- Ekonomik reformlar ile dış politika etkileşimi nasıl gerçekleşmiştir?
- Küreselleşme döneminde Çin dış politikasında ön plana çıkan söylemler nelerdir?
- Çin'in kuruluşundan itibaren dış politikasının gelişim ve dönüşümü nasıl gerçekleşmiştir?
- Çin'in üçüncü dünya ülkelerine yönelik izlediği politikaların ortaya çıkışı ve gelişimi nasıl olmuştur?

-Çin Afrika ülkeleri ile ilişkisini hangi alanda geliştirmeye öncelik vermiştir?
Neden?

Çalışmanın ikinci bölümünde ise, kuruluşundan itibaren yapılan reformların dış ticarete yansımaları ele alınmakta; Çin'in Dünya Ticaret Örgütü'ne üye olması ile birlikte ticaret hacmindeki değişim gösterilmekte; küreselleşme döneminde ticaret ürün ile ortaklarını ihracat ve ithalat olarak iki ayrı düzlemde ele alınarak Çin dış ticaretindeki gelişmeler ortaya konulmakta; Afrika ile ekonomik ilişkileri incelenmekte ve enerji kaynağı ve yatırımlar temelinde ikili arasındaki ticaretin gelişimine değinilmektedir. Bu çerçevede bu bölümde aşağıdaki sorulara yanıt aranmaktadır:

-Çin dış ticaretindeki değişimler ile dış politikasındaki gelişmeler arasında bir ilişki var mıdır?

-Dünya Ticaret Örgütü'ne üye olması Çin'in dış ticaretini etkilemiş midir ve bu üyelik Çin dış ticaretinde ne gibi değişiklik yapmıştır?

-Küreselleşme döneminde Çin ihracat ve ithalat seyri nasıl gerçekleşmiştir?

-Küreselleşme döneminde Çin ticari ürün ve ortaklarında ne gibi bir gelişim ve değişim görülmüştür?

-Çin'in Afrika ülkelerine yönelik ekonomik ilgisinin artmasında ne gibi gerekçeleri bulunmaktadır?

-Afrika ile ekonomik ilişkiler hangi dönem itibariyle hızlanmaya başlamıştır? Bunun arkasında yatan nedenler nelerdir?

Bu bağlamda, bu çalışmanın savı, küreselleşme döneminde Çin'in üçüncü dünya politikasının değişim ve gelişim ile dış ticaret seyrindeki değişim arasında bir etkileşim olduğudur. Bu etkileşim, Çin-Afrika ticari ilişkisi kapsamında somutlaştırılmış, bu amaçla da, literatür taraması yapılarak kuruluşundan itibaren Çin dış politikasının ulusal ve uluslararası olayların etkisiyle nasıl bir değişim ve dönüşüm geçirdiği kuramsal düzeyde incelenmiş, bu süreç içinde üçüncü dünya politikasının Afrika kıtasına yönelik yansımaları ele alınmıştır. Dış politika-dış ticaret etkileşiminin varlığını gösterebilmek amacıyla, resmi kaynaklardan temin edilen sayısal veri ve grafikler ile Çin dış ticaret gelişim ve yapısı çizilerek, aynı dönem içinde gerçekleşen reform, söylem ve politika ile

uyumlu ilerleyiş olup olmadığının gösterilmesi ve Afrika örneği üzerinden somutlaştırılması hedeflenmiştir. Bu çerçevede, bu çalışma, Çin'in Afrika'ya yönelik ticari yaklaşımının kısa dönem mi yoksa uzun dönem finansal hareketlilik mi olduğu sorusunu anlamaya yönelik olması bakımından önem taşımaktadır.

Ülkelerle ikili ve çok boyutlu ilişkileri oluşturan siyasi, sosyal, ekonomik, kültürel birçok unsur bulunmaktadır. Bu bakımdan, çalışma Çin-Afrika ilişkisi incelenirken sadece ikili arasındaki dış ticaret-dış politika ilişkisi bağlamında ele alınmakta ve ilişkinin seyri küresel dönem çerçevesinde incelenmektedir.

BÖLÜM I: KÜRESEL DÖNEMDE ÇİN DIŞ POLİTİKASI

Küresel dönemde yükselen bir güç olarak uluslararası arenada etkisi hissedilen Çin'in dış politikası, ekonomisi, uluslararası ilişkileri, iç ve dış sorunları tüm dünya tarafından yakından takip edilmektedir. Küreselleşme ile beraber, Çin ekonomisi dış politikanın önemli bir unsuru haline gelmiştir. Bu dönemde, Çin uluslararası sermayeye açık, cazip bir pazar konumuna gelmiş ve söz konusu yabancı sermaye akışları Çin ekonomisinin istikrarlı büyümesine katkı sağlamıştır. Bu bakımdan, Çin dış politikasında atılan adımların ekonomik çıkarlar ile örtüşmesine önem verildiği görülmekte olup, dış ticaret-dış politika etkileşiminin incelenmesi gerektiği düşünülmektedir.

M.Ö.2200 yılından 20. yüzyılın başlarına kadar farklı hanedanlıklarca yönetilmiş olan Çin'de, 1911'de hanedanlık yönetimine son verilerek imparatorluk dönemi kapanmıştır.² 1911-1949 yılları arasında yönetimdeki siyasi istikrarsızlık ülkede kaos döneminin yaşanmasına, ideolojik ve ekonomik kaynaklı sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur. İktidar mücadelesinin sonlanması ile 1 Ekim 1949 tarihinde Mao önderliğinde Çin Halk Cumhuriyeti kurularak Tiananmen Meydanında bağımsızlık ilan edilmiştir.³

Çin kuruluş döneminde dış politikasında Markxist-Leninist ideoloji temelli tek boyutlu ve içe kapanık, ekonomisinde ise kapalı ve sosyalist ekonomi prensipleri uygulanmakta iken, bugün dışa dönük, Markxist-Leninist ideolojinin etkilerinin arka planda olduğu, sorumlu güç imajı veren, çok boyutlu Çin dış politikası ile ekonomisinde merkezi otoritenin etkisinin azaldığı, açık, piyasa ekonomisinin uygulandığı ve büyüyen ekonomisi ile uluslararası sistemin odağı haline gelmiştir. Bu değişimin şüphesiz her bir dönemde yaşanan iç ve dış gelişmelerle bağlantısı vardır.

² Seriya Sezen, **Çin'in İkinci Uzun Yürüyüşü**, TODAİE, 2009, s. 25.

³ Deniz Taşkın, "Yükselen Güç Çin Halk Cumhuriyeti'nin Stratejik Hamleleri", **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 13, Sayı 50, 2014, s.192.

Bu çerçevede, bu bölümde günümüz Çin dış politikasının anlaşılabilmesi amacıyla, 1949'dan itibaren söz konusu politikanın değişimi ile benimsenen ilkeler, söylemler, politikalar ele alınmakta, üçüncü dünya politikasının oluşum ve gelişimi incelenmekte ve son yıllarda hızla gelişen Çin-Afrika ilişkisi örneklendirilerek, üçüncü dünya politikasının dış politikadaki önemi tespit edilmeye çalışılmaktadır. Bu çerçevede, ilk olarak izleyen başlık altında Çin dış politikasının temelde bağlı olduğu ilkeler ele alınmaktadır.

1. ÇİN DIŞ POLİTİKASININ TEMEL İLKELERİ

Kuruluş döneminden günümüze kadar Çin dış politika yapımında temel alınan bazı ilkeler bulunmaktadır. Bu ilkelerin oluşumunda dönemin uluslararası konjonktürü, Çin'in dışta ve içte yaşadığı sorunlar ve ideolojik bakış açısı etkili olmuştur. Çin dış politikasının en temel taşları; bağımsızlık ve barışçıl ilke ile barış içinde yaşamının beş temel ilkesidir.

1.1.Bağımsızlık ve Barışçıl İlke

Uzun yıllar süren iktidar mücadelesinin ardından 1949 yılında bağımsızlığını kazanmış bir ülke olarak Çin'in birincil ilkesi, ülkelerin kendi yönetimlerinde özgür ve bağımsız olmasıdır. Bu çerçevede, İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde etkin olan hegemonya ve kaba güç politikalarının yerine Çin, günümüze kadar etkisini hissettiren barışa yönelik bağımsız bir dış politika anlayışını benimsemiştir. Bu doğrultuda, Çin dış politikasının temel amacı dünya barışını koruma, uluslararası sorunların barışçıl yöntemler ile çözülmesine yardımcı olma ve ülkenin modernizasyonu için barışçıl ve güvenli bir ortam oluşturmaktır.⁴

Diğer taraftan, Çin'nin dış politikasını belirleyen temel ilke ve değerler iç politika gereklilikleri ile uyumludur. Dış politikasını belirleyen en önemli parametre ülkenin iç istikrarı olması bakımından, ülke içinde yaşanan sorunlar ve çatışmalar dış politika

⁴ Nuraniye Hidayet Ekrem, *Çin Halk Cumhuriyeti dış politikası (1950-2000)*, ASAM, 2003, s.33.

ilkelerini de şekillendirmiştir.⁵ Nitekim, Çin bağımsızlığını ilan etmeden önce ABD'nin ülkedeki komünistlere karşı milliyetçi gruplara destek vermesi, Çin'in dış politikasında hegemonya ile mücadeleye yönelik bir yol izlemesini tetiklemiştir.⁶ Çin'in bağımsızlık ve barışçıl ilkesini bütünleyen beş temel ilke izleyen başlık altında ele alınmaktadır.

1.2.Barış İçinde Yaşamın Beş Temel İlkesi

1955 yılında yapılan Bandung Konferansı'na yeni bağımsız olmuş birçok Asya- Afrika ülkeleri katılmıştır. Çin'in de katıldığı söz konusu konferansta dönemin Başbakanı Zhou Enlai tarafından Çin dış politikasının temel prensibi olan "Barış İçinde Yaşamın Beş Temel İlkesini" öne sürülmüştür. Bu ilkeler; egemenlik ve toprak bütünlüğüne karşılıklı saygı, karşılıklı saldırmazlık, karşılıklı iç işlerine karışmama, eşitlik ve karşılıklı fayda ve barış içinde birlikte var olmaktır.⁷

Çin kuruluş bildirgesinde de belirtilen "karşılıklı toprak egemenliğine saygı" ilkesi, ülkelerle diplomatik ilişki kurma şartı olarak gösterilmiştir. Bu çerçevede, dünyada sadece tek bir Çin hükümetinin varlığının kabul edilmesi ve Tayvan Eyaleti'nin Çin'in bölünmez bir parçası olduğunun benimsenmesi kaydıyla diğer ülkeler ile ilişki kurmaya başlanacağı belirtilmiştir.⁸

Çin hükümeti başka bir ülkenin içişlerine karışılmaması gerektiğini savunmaktadır. Bunun önemli nedenlerinden birisi Çin'in sahip olduğu Doğu Türkistan ve Tibet bölgelerinde etnik temelli sorunlardan kaynaklanmaktadır. Bu bölgelerde çıkan olası bir karışıklık durumunda uluslararası bir müdahale edilmesi endişesi taşınmaktadır. Bu açıdan, insani amaçla dahi olsa egemen bir devlete herhangi bir müdahaleye karşı çıkmaktadır. Diğer taraftan, Çin'in "yapıcı rol" anlayışı, klasik bir dış politika stratejisinin izlendiğini göstermektedir. Bu çerçevede, kazan-kazan prensibi

⁵Halil Kürşad Aslan, "Yükselen Güç Çin Halk Cumhuriyeti'nin Ortadoğu Politikası", **Akademik Orta Doğu**, Cilt 9, Sayı 1, 2014, s. 34.

⁶Ergin Güneş, "Yeni Yüzyıldaki Çin-Amerika Rekabeti", **Toplum ve Demokrasi Dergisi**, 2014, s. 176-177.

⁷ Çağdaş ÜNGÖR, "Çin ve 3. Dünya", **İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, No 41, 2009, s. 29.

⁸ Ragıp Kutay KARACA, **Güç Olma Stratejisi Çin**, İstanbul, IQ Kültür Sanat, 2008, s.113-114.

doğrultusunda ülkelerin karşılıklı olarak ihtiyaçlarının karşılanması gerektiği belirtilmektedir.⁹

Çin, benimsemiş olduğu söz konusu 5 temel ilke doğrultusunda, 1960'lı yıllarda Myanmar (Burma), Nepal, Moğolistan ve Afganistan ile olan sınır tartışmalarını çözümlenmiş, son yıllarda Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan ile arasında sınır sorunlarını nihayetlendirmiş, Vietnam ile Beibu (Tokin) Körfezi'nin sınırının belirlenmesi konusunda 2000 yılında bir anlaşma imzalamış ve Hindistan ile arasındaki anlaşmazlığın giderilmesi için bir anlaşma paketi teklif etmiştir.¹⁰

Çin küresel dönemde de bu temel ilkeler doğrultusunda diplomatik ilişkilerini başlatmış, ekonomik, siyasi ve sosyal alanda ilişkilerini geliştirmeye çalışmıştır. Batı ülkelerinden farklı olarak kendine has politikalar oluşturulup, özellikle Asya, Afrika ve Latin Amerika ülkeleri için yeni bir model ortaya konularak uluslararası sistemde ön plana çıkmayı başarmıştır. Bu ilkeleri uygulanmasında etkili olan aktörler izleyen başlık altında ele alınmaktadır.

1.3.Çin Dış Politikasında Karar Alma Sürecinde Etkili Aktörler

Çin dış politikasının oluşturulmasında etkili olan aktörler, 1990'lara kadar Batı'ya kıyasla, yetkilerin bir yerde toplanmış olması bakımından daha homojen yapıdadır. Küreselleşme dönemi sonrasında özellikle Çin'in kapitalist sistem ile uyumlaşması ve ekonominin gelişimi ile yeni aktörlerin ortaya çıkması, karar verici mekanizmaları daha karmaşık hale getirmiştir. Bu çerçevede, söz konusu aktörler küreselleşme öncesi ve sonrası dönem aktörleri olarak iki düzlemde incelenecektir.

⁹ Ümit ALPEREN, "Çin Dış Politikası'ndan Arap Halk Ayaklanmalarına Bir Bakış", **Bilge Strateji**, Cilt 5, Sayı 9, 2013, s. 89.

¹⁰ İsmail Ermağan ve Emin Üstünel, "Çin'in Orta Doğu Politikaları", **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı 37, 2014, s. 22.

1.3.1. Küresel Dönem Öncesi Temel Aktörler

Dış politika karar alma süreçlerinde anahtar rol oynayan geleneksel aktörler, Devlet liderleri ile ona yakın grubu, Çin Komünist Partisi (ÇKP), Çin hükümeti ve Çin Halk Kurtuluş Ordusu (ÇHKO)'dur.¹¹

Kuruluşunun ardından 30 yılında içinde, dış politika büyük ölçüde ve genellikle güçlü liderler tarafından belirlenmiştir. 1949'dan sonra Mao Zedong ve ona yakın grubu, özellikle Zhou Enlai, dış politika kararlarını doğrudan etkilemiş veya karar verici aktör olmuştur. Söz konusu politika kararlarının merkezileştirerek dış politikanın geçerliliğinin ve devamlılığının sağlandığı düşünülmüştür.¹² Devlet liderlerinin oluşturduğu birçok ilke, anlayış, prensip ve politika, dış politikanın temel taşları olarak nitelendirilmiştir. Nitekim, dönemin Başbakanı Enlai tarafından ortaya konulan barış içinde yaşamanın beş temel ilkesi ve devlet başkanı Zedong'un oluşturduğu üçüncü dünya politikası, günümüz Çin dış politikasında önemini korumaktadır.

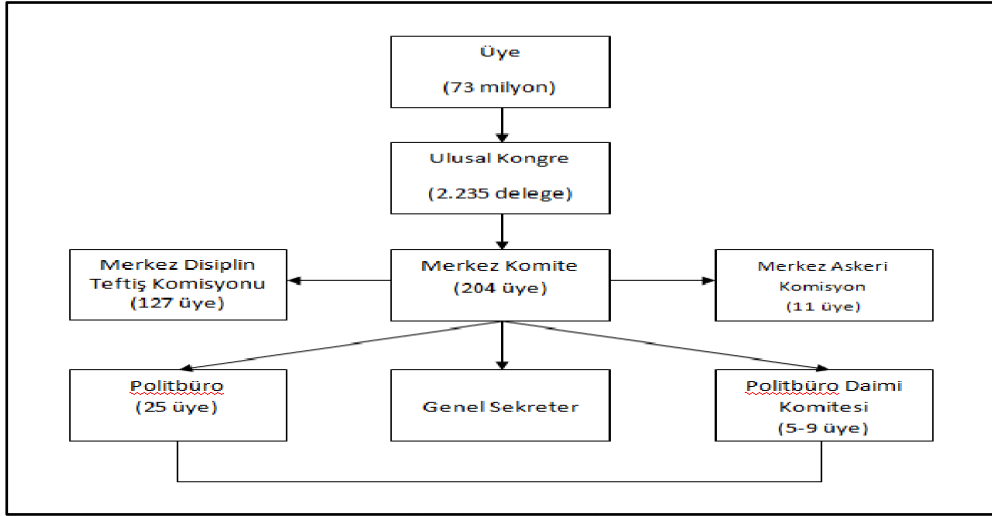
Dış politika kararları ve stratejik hamlelerin oluşturulmasında ikinci önemli aktör, Çin Komünist Partisi'dir. ÇKP tarafından dış politika kararları alınmakta olup Çin hükümeti alınan kararları uygulayan yürütme organı konumundadır. ÇKP'nin Genel Sekreteri aynı zamanda devlet başkanıdır.¹³ ÇKP'nin en üst organı Parti Ulusal Kongresi ile Ulusal Kongrenin seçtiği Merkez Komite'dir. Merkez Komite normalde karar alma mekanizmasında çok önemli bir yere sahip olmamakla birlikte Politbüro (siyasal büro) üyelerini seçerek dolaylı olarak etkin rol üstlenmektedir. Politbüro Daimi Komitesi, 5-9 parti üyesinden oluşmakta olup ÇKP'nin dış politika alanındaki en önemli komitesidir. Dış politika kararlarının büyük çoğunluğunu Politbüro Daimi Komitesi, geriye kalan kısımlarını da kıdemli üyeler ile devlet başkanı tarafından verilmektedir.¹⁴

¹¹ Aslan, **a.g.m.**, s. 35.

¹² Stuart Harris, **China's Foreign Policy**, 2014, s. 25.

¹³ Aslan, **a.g.m.**, s. 34.

¹⁴ Harris, **a.g.e.**, s. 27.

Çizelge 1: Çin Komünist Partisinin Yapısı

Kaynak: Seriyse Sezen, Çin'in İkinci Uzun Yürüyüşü, TODAİE, 2009, s. 25.

Bu dönemde karar alma mekanizmasında Uluslararası İstihbarat Dairesi, Devlet Konseyi, Dışişleri Bakanlığı (MFA) ve Ticaret Bakanlığı'nın farklı düzeylerde politikaya etkileri olsa bile çoğunlukla sembolik konumdadır.¹⁵

Bunun yanı sıra, politikaya etkisinin olduğu düşünülen diğer bir aktör Ulusal Halk Kongresi'dir. Çin Anayasası'na göre siyasi gücün halka ait olması gerekliliğinden yola çıkılarak, 1954 yasası ile Ulusal Halk Kongresi (UHK) kurulmuştur. Yaklaşık 3000 üyeden oluşan Kongre'nin görevleri arasında yasa çıkarma işlevi olsa bile pratikte yasa talepleri ÇKP tarafından yapılmakta, UHK ise sadece biçimsel olarak onaylanmaktadır.

16

Bu dönem aktörlerinin yetkileri küreselleşme döneminde değişime uğramıştır. Bu çerçevede, küreselleşme ile beraber dış politikada etkili olan ve ön plana çıkan aktörler izleyen başlık altında ele alınmaktadır.

1.3.2. Küresel Dönemde Temel Aktörler

Küreselleşmenin hız kazandığı 1990'ların başında uluslararası sisteme entegre olmak için Çin'in iç ve dış politikasında yeni formüller oluşturulmaya çalışılmaktaydı. Mao döneminin içe dönük ve tek boyutlu Çin dış politikası, Deng dönemi ile sağlanan

¹⁵ Harris, a.g.e., s. 28.

¹⁶Sezen, a.g.e., s.124-137.

ekonomik büyüme, teknolojik gelişme ve siyasi açılımlar neticesinde çok boyutlu proaktif bir yapıya evrilmiştir. Çin dış politikasında ele alınacak konular genişlemiş ve daha karmaşık hale gelmiştir. Bu bakımdan, küresel dönem öncesinde dış politika da etkili olan aktörler daha belirgin iken, küreselleşme döneminde dış politika kararlarını kimin aldığı ya da kimlerin etkili olduğunu ayırt etmek güçleşmiştir.

Bu dönemin aktörleri incelendiğinde bir önceki dönemde olduğu gibi en etkin rol yine ÇKP ve devlet liderleridir. Önceki dönemde dış politika amaç ve çerçevesini belirleme ile olası krizlerin çözümünde nihai karar mekanizması liderler ile ona bağlı gruplar iken, bu dönemde bunu tespit etmek zorlaşmıştır. Devlet Başkanı Deng Xiaoping tarafından, Mao döneminin sıkı merkezi kontrol yönetimi hafifletilerek karar alma süreci kurumsallaştırılmıştır. Deng'in ekonomik reformları ile birlikte politik karar alma sürecinde radikal ideolojinin etkileri azalmış, liderlerin kişiliği daha az ön plana çıkmıştır. Tayvan, ABD, Japonya ve Birleşmiş Milletler gibi dış politikada önem arz eden konuları hariç diğer genel konular liderlerin ajandalarında yer almamaya başlamıştır. Ayrıca, reform öncesi dönemde sembolik konumda olan Uluslararası İstihbarat Dairesi, Devlet Konseyi, Dışişleri Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı ve Ulusal Halk Kongresi gibi kurumların yetkileri artırılarak dış politika belirlemede daha aktif hale getirilmiştir.¹⁷Bu dönemde söz sahibi olmaya başlayan diğer yeni aktörler ise, enerji, sanayi ve tedarik şirketleri, finans kurumları, yerel hükümet temsilcileri, medya yöneticileri, dünya genelinde farklı ülkelerde çalışan Çinli aydınlar (netizens) sayılabilir. Çin'in son yıllarda giderek artan enerji ihtiyacı bağlamında özellikle Çinli petrol şirketlerinin dış politika-dış ticaret etkileşimi bakımından politik süreçlerde etkin oldukları belirtilmektedir.¹⁸

Çin dış politikasının temel ilke ve aktörleri, üçüncü dünya politikasının oluşum, gelişim ve şekillendirilmesinde etkili olan önemli unsurlardır. Batı dünyasının sömürgeci anlayışından farklı olarak barış içinde yaşamının beş temel ilkesi doğrultusunda politika izlenmesi, üçüncü dünya ülkeleri arasında Çin'in öncelikli tercih edilen bir müttefik olarak görülmesini sağlamıştır. Aynı şekilde, üçüncü dünya politikasının ideolojik düzeyde ortaya çıkışı devlet başkanı Mao'nun, gelişimi ve ekonomik temeller üzerine

---

¹⁷Harris, **a.g.e.**, s. 25.

¹⁸Aslan, **a.g.m.**, s. 34.

inşa edilişi devlet başkanı Deng'in öncülük etmesiyle gerçekleşmiştir. Küreselleşme döneminde Çin dış politikasında etkili olmaya başlayan ekonomi ve enerji aktörleri, üçüncü dünya politikasının ideolojik düzeyden sıyrılıp, ekonomik çıkarlar ile uyumlu hale gelmesine yol açmıştır. Bu çerçevede, söz konusu ilke ve aktörler, Çin dış politikasının yapımı, gelişimi, ve dönüşümünde etkili olduğu görülmekte olup, izleyen başlık altında Çin dış politikasının değişimi ele alınmaktadır.

2. ÇİN DIŞ POLİTİKASININ DEĞİŞİMİ

Bugün Çin, dünya siyasetinde yükselen bir güç olarak nitelendirilmektedir. Çin, ABD, Rusya, AB ülkeleri gibi çok sayıda gelişmiş ülke ile ilişkilerini derinleştirirken, üçüncü dünya ülkeleri arasında nüfuzunu her geçen gün arttırmıştır. Ekonomik dönüşümünün ardından olağanüstü büyüme oranları ile küresel ekonominin belirleyici parametreleri arasına giren Çin'in uluslararası arenadaki söz konusu yükselişi, dış politikada yapılan değişim ve dönüşümler ile gerçekleştirilmiştir.

Bu bakımdan, ilerleyen başlıklarda kuruluşundan itibaren Çin dış politikasının değişimi incelenmektedir. Bu süreçte Çin'in dış politikasında önemli bir yer tutan Tayvan Sorunu'nun kısaca ele alınması, bazı politik kararları almasındaki etkisini anlamak açısından önemlidir. Bu çerçevede, öncelikli olarak Tayvan sorunu incelendikten sonra Çin dış politikası 4 ana bölümde ele alınacaktır. Bu bölümler; 1949-1960 Dönemi Komünist Enternasyonalizm-Barış İçinde Bir Arada Yaşama, 1960-1969 Saldırgan Anti-Emperyalizm-İçer Dönük Dış Politika, 1970-1980 Çok Merkezlilik ve Uluslararasılaşma-Dışa Dönük Dış Politika, 1980-1990 Sonrası Ekonomik Liberalleşme ve Bölgesel Bütünleşme.¹⁹

2.1. Çözülenemeyen Sorun: Tayvan

1911-1949 tarihleri arasında Çin'de yaşanan güç mücadelesi sonucunda Mao liderliği elde etmiş, Milliyetçi grubun lideri Çang Kay-Sek Tayvan'a giderek Taypey'de Çin

¹⁹Müge Yüce, "Arap Baharı Sonrası Ortadoğu'da Güç Politikaları: Çin Dış Politikasının Bölge Siyasetine Etkileri", *Yeni Ortadoğu: Toplum, Siyaset Ve Ekonomi Konferansı*, 2016, s.22.

Milliyetçi Partisi Başkanlık ofisini kurmuştur. Bu durum ile Tayvan Sorunu başlamıştır. Çin Milliyetçi Partisi, Çin'i tanımayarak Çin halkının tek meşru temsilcisinin kendisi olduğunu ilan etmiş ve Tayvan'da güçlenerek komünistleri iktidardan uzaklaştırmayı hedeflemiştir. Çin, 1949'dan 1954 yılına kadar Tayvan'a yönelik askeri hazırlıklarda bulunmuş fakat Kore Savaşı'nın patlak vermesi, ABD'nin Tayvan'a desteği, Çin ordusunun önceki başarısızlıkları nedeniyle harekât gerçekleştirilememiştir. Çin ve Tayvan orduları 1954 yılında Kuemay ve Mafsu adalarında, 1958 yılında ise Kuemoy adasında karşı karşıya gelmiş ve Tayvan Boğaz Krizi yaşanmıştır. ABD Tayvan'a olan desteğini sürdürmüş ve ABD-Tayvan arasında "Karşılıklı Savunma Anlaşması" imzalanmıştır. ABD desteği, nükleer silahların kullanımının gündeme gelmesi, Sovyet Rusya'nın ise bu hadisede Çin'i destekleyici ve savunmacı bir tutum sergilememesi gibi nedenlerden dolayı saldırılara son verilerek Tayvan sorununu çözümlenmeden rafa kaldırılmıştır.²⁰

Tayvan günümüze kadar bağımsız bir ülke olarak uluslararası sistemde kendisini tanıtmaktadır. Deng Tayvan sorununu "Tayvan ana kıtayla birleşmezse, her zaman süper güçlerin Çin'e karşı kullanacakları bir koz olacaktır." şeklinde değerlendirmektedir.²¹ Bu bakımdan, Çin bu soruna yönelik olarak Hong Kong ve Macau'da olduğu gibi revizyonist politikalarla çözüme ulaşmayı hedeflemektedir. Hong Kong ve Macau, Çin'in özerk idare bölgesi ilan edilerek, "tek ülke, iki sistem politikası" ile ülke sınırlarına dâhil edilmiştir.²² Tayvan sorununu da aynı yöntem ile çözümlenmesi hedeflemekle beraber bugüne kadar bu konuda henüz bir başarı sağlanamamıştır. Tayvan konusu, Çin dış politikasının her döneminde önemli bir sorun olarak hissedilmiştir. Bu çerçevede, izleyen başlıkta ilk olarak 1949-1960 dönemi Çin dış politikası incelenmektedir.

²⁰ Barış Adıbelli, **Stratejik Kuşatma**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2007, s. 64-68.

²¹ Hasan Bilgin, **Stratejik Açından Çin**, Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu (USAK), Ankara, 2010, s. 86

²² Atilla Sandıklı, "Geleceğin Süper Gücü Çin", **Bilge Strateji**, Cilt 1,Sayı 1, 2009, s. 47.

2.2.1949-1960 Dönemi: Komünist Enternasyonalizm-Barış İçinde Bir Arada Yaşama

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından uluslararası sistem, ABD'nin liderliğindeki kapitalistlerin oluşturduğu Batı Bloğu ile SSCB'nin liderliğindeki sosyalistlerin oluşturduğu Doğu Bloğu olmak üzere iki kutuplu bir düzene dönüşmüştür. Bu dönemde, Çin Komünist Partisi'nin iktidarı ele geçirmesiyle komünist ideolojiyi benimsemiş olan Çin, Doğu Bloğu'nun doğal bir üyesi olmuştur.²³ Bağımsız ve barışçıl dış politika ilkesi temelinde, Çin söz konusu sistem içinde SSCB ile aynı safta durarak emperyalist güçlere karşı politikalar oluşturmaya ve aynı bloğun üyesi ülkelerle ilişkilerini geliştirmeye yönelmiştir.

Çin dış politikasının bu yaklaşımında ABD'nin Çin'e yaklaşımı da etkili olmuştur. 1945-1949 yıllarında ABD'nin Çin iç savaşında milliyetçileri desteklemesi, Tayvan adasında milliyetçi rejimi tanınması, 1970'lere kadar aynı doğrultuda Tayvan yönetimine destek çıkması hususları bu dönemde "Amerikan karşıtlığının" Çin dış politikasının ana temalarından biri haline gelmesine neden olmuştur.²⁴ Çin lideri Mao Zedong bu durumu "Bir Tarafa Yaslanma" politikası olarak açıklamış ve ABD'ye karşı Sovyet Rusya ile ilişkilerini geliştirmeye yöneleceğini belirtmiştir. Bu çerçevede, 1950 yılında Çin, SSCB ile "Dostluk ve Karşılıklı Yardım Anlaşması" imzalamış ve kredi ve teknik personel konularında karşılıklı yardımlar gerçekleştirilmiştir. Mao'nun bu dönemdeki bir diğer önemli söylemi "Misafirleri davet etmeden önce evi temizleme" politikasıdır. Bu politika ile önceki dönemden kalan komünist dışı tüm ideolojileri ülkeden temizleyerek Sovyet Rusya ile ilişkilerin sağlamlaştırılması, Sovyetlerden ekonomik ve askeri destek alınması hedeflenmiştir.²⁵

Bu amaçla, kapitalist sistem prensiplerinin Çin ekonomisindeki tesirlerinin kırılması için önemli konumlardaki eski tecrübeli bürokratlar görevlerinden alınmış, komünist iktidarı pekiştirmeye yönelik partinin bölge bürolarına geniş yetkiler tanınmıştır. Çin, SSCB'yi model alarak kendisine has bir yönetim, ekonomi, sosyal düzeni oluşturmuştur. Sosyalist ekonomi prensipleri ve merkezîyetçi yönetim çerçevesinde

²³ Ragıp Kutay Karaca, *Güç Olma Stratejisi Çin*, İstanbul, IQ Kültür Sanat, 2008, s.16-17.

²⁴ Üngör, *a.g.m.*, s. 28.

²⁵ Barış Adıbelli, *Türk-Çin İlişkileri*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık 2007, s.178-186.

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı uygulanmıştır. Bu olumlu gelişmelerin yanı sıra 1950'li yıllarının sonuna doğru, Çin'in en önemli müttefiki olan SSCB ile ilişkisi bozulmaya başlamıştır. 1957 yılında SSCB'nin Çin'de nükleer silah yapımı için Çin'in savunma politikasını denetleme şartını öne sürmesi, SSCB-ABD ilişkisinde yumuşama havası, sosyalizm prensiplerinden ödün verme olarak yorumlanması ve Mao'nun Moskova ziyareti sonrası iç ve dış politikaları gözden geçirmeye karar vermesi gibi bir dizi neden iki ülke arasındaki ilişkilerin olumsuz seyrinde ilerlemesine sebep olmuştur.²⁶

SSCB lideri Krusçev iki ülke arasındaki gerginliği gidermek üzere Çin'i ziyaret etmiş ve Çin ekonomisinin kalkınmasına yönelik hazırlanan paketi götürmüştür. Mao ekonomik kalkınma ile ilgili 47 anlaşmayı kabul etmiş fakat askeri alandaki projeyi ülke bütünlüğü ve bağımsızlığını vurgulayarak kesin olarak reddetmiştir. 1960 yılında Romanya'da düzenlenen Sosyalist ülkeler toplantısında, SSCB vekilinin Çin komitesine gönderdiği eleştiri mektubunun dağıtılmasıyla iki ülke arasındaki ilişki kopma noktasına gelmiştir. Bu olay ile birlikte, SSCB, Çin'e gönderdiği teknisyenleri geri çağırarak, anlaşma ve projeleri iptal etmiştir. Çin yaşanan hadiseler neticesinde "Bir Tarafa Yaslanma" politikasını bir kenara bırakarak "İki Tarafa Yaslanma" politikasını ortaya çıkarmıştır. Bu politika ile Çin, ABD ile SSCB'ye aynı mesafede durarak önceliği kendi gelişim ve dönüşümüne odaklamıştır.²⁷

Bu bakımdan, Mao, Çin'in dünya sistemindeki durumunu istikrara kavuşturmak, hızlı mali gelişim sağlayarak ülkenin temel ihtiyaçlarını karşılayabilmek ve Markxist-Leninist ideolojilerin siyasal, ekonomik ve toplumsal alanlarda bütünüyle uygulanmasına yönelmiştir.²⁸ 1958 yılında, Mao Çin'in gerçek komünizmin eşitlikçi ütopyasına daha hızlı ulaşmak amacıyla, Sovyetler payandasında olmadan kendi başına ilerleyebilmek için "Büyük Atılım" olarak bilinen projeyi başlatmıştır. Bu proje kapsamında, Çin kolektivizmin ileri seviyelerine tedrici yöntemle ulaşmayı hedefleyen yavaş ve uzun erimli politikaları terk etmiş, daha ileri düzeyde kolektivizm ilkesini benimsemiştir. Bu politika anlayışı ile tarım ürünlerinde ve demir-çelik üretiminde artış sağlanması hedeflenmiştir. Programın ilk sonuçları olumlu bir gelişme göstermekle

²⁶Özer Sükan, **Çin Halk Cumhuriyeti Tarihi – Kuruluşu – Gelişmesi Türkiye ve Diğer Devletlerle Olan İlişkileri**, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul, 2000, s. 52.

²⁷ Ekrem, **a.g.m.**, s.14-15.

²⁸ Minqi Li, **The Rise of China and The Demise of the Capitalist World Economy**, New York: Monthly Review Press, 2008, s. 54.

birlikte felaket ile sonuçlanacak hatalar yapılmasına neden olmuştur. Yerel yetkililer Mao'nun yaptırımları ile karşılaşmamak amacıyla üretilen ürün miktarlarını şişirerek merkeze bildirmiştir.²⁹ İlerleme olmadan var olanı tüketerek yapılan üretim bir süre sonra ülkeyi kıtlığa sürüklemiştir. 1961 yılına gelindiğinde bu elim hadise yaklaşık 20 milyon kişinin hayatını kaybetmesine neden olmuş, böylece Mao'nun "Büyük Atılım" projesi fiyaskoyla sonuçlanmıştır.³⁰

Bu dönemin bir diğer önemli olayı Bağlantısızlar Hareketi'nin başlaması ve bu doğrultuda 1955'te Bandung Konferansı'nın yapılmasıdır. Çin için bu konferans iki bakımdan önem taşımaktadır. Birincisi, barış içinde bir arada yaşamanın beş temel ilkesi bu konferans ile belirlenmiştir. İkinci olarak dış politikasında küresel dönemde ön plana çıkan üçüncü dünya politikasının temelleri bu konferans ile atılmıştır. İzleyen başlık altında, Çin'in emperyalist güçlerle mücadelesinin yoğun olduğu dış politika dönemi ele alınmaktadır.

2.3.1960-1969 Dönemi: Saldırgan Anti-Emperyalizm-İçe Dönük Dış Politika

Bu dönem, Çin'in ülkelerle yoğun sorunlar yaşadığı ve kendi kabuğuna çekildiği bir dönemdir. İlk olarak Çin ile Hindistan arasında Tibet sınırındaki anlaşmazlık sebebiyle bir savaş yaşanmıştır. 1962 yılında yaşanan savaş, Çin dış politikasında bir kırılma noktası olmuştur. Bir önceki dönemde ilişkisinde kopmalar yaşadığı SSCB ile karşıt politikalar izlediği ABD'nin bu savaşta, Hindistan'ı desteklemiş olması Çin'i bölgesel olarak yalnızlaştırmış ve Çinli politikacıların daha saldırgan bir dış politika izlemesine neden olmuştur. Bunun akabinde, 1963 yılında Çin geniş oranda Sovyet topraklarını da içine alan "*kaybedilmiş topraklar*" listesi yayımlayarak bu topraklarda hak iddiasında bulunmuştur.³¹

Çin, emperyalist güçlere karşı kendini savunmak amacıyla, 1964'te ilk atom denemesini gerçekleştirmiştir. Süper güçlere karşı caydırıcı kılacak nükleer bir seviyeye ulaşılması hedef olarak belirlenmiştir. Çin dış tehditlere karşı güvenliğini bir nebze nükleer silah ile sağlayarak, iç sorunlara tekrar yönelmiş ve karşı devrimcilere yönelik adımlar

²⁹ Örnek olarak, çelik üretimine ilişkin rakamları yükseltmek için çiftlik alet edavatının eritilerek demir yığını haline getirilmiştir.

³⁰N. Jeffrey Wasserstrom, 21. Yüzyılda Çin-Çin Hakkında Bilmek İstedığınız Her Şey, 2010 Çeviren Hür Güldü, s. 91-92.

³¹ Yüce, a.g.m., s. 22.

atmıştır. Bu doğrultuda, partiyi devrimcileştirme çizgisinden uzaklaştırmaya çalışan üst kademe yöneticiler tespit edilerek tasfiye edilmiştir.³²

SSCB ile yaşadığı sorunların ardından, Çin, Stalin'den arındırılmış bir sosyalizm benimseyerek, tüm Stalinist politikaları terk etmiştir. Bu dönemde ekonomik devrimden önce ideolojik devrim yaratmayı temel amaç edinmiştir. Bu çerçevede, sosyalizmi yeniden canlandırmak, Büyük Atılım projesindeki hataları telafi etmek ve ekonomisini de düzenlemek üzere 1966 yılında Kültür Devrimini başlatmıştır. “Eski düşünceyi, kültürü, âdeti ve alışkanlıkları yok et” sloganı çerçevesinde yeni Çin tarzı sosyalizm oluşturulması amaçlanmıştır. Kültür Devrimi ile birlikte başlayan süreç, SSCB de Batı Bloğu ülkeleri gibi emperyalist bir güç ve tehdit olarak algılanmıştır. Bu bakımdan Çin, SSCB ile müttefik konumundaki devletlere karşı mesafeli bir yaklaşım benimsemiştir. Çin, 1970'lere kadar dış dünyayla siyasi ve diplomatik temaslarını en aza indirerek dış dünyadan kopuk, içe kapanık ve katı politikalar izlemiştir. İçe kapalı sistem içinde askeri alan dışında tüm alanlarda yeni düzenlemelere gidilerek halkın komünizme teslim edildiği yorumları yapılmıştır.³³

Kültür Devrimi'nin başlatılmasından bir yıl sonra Mao'ya militanca sadık gençler “Kızıl Muhafızlar” olarak adlandırılmaya başlanmıştır. Bu grup, kitlesel mitingler yaparak Mao'nun öğretilerini ülkenin her tarafına yaymaya çalışmıştır. Mao'nun öğretileri ile hareket etmeyen kesim, devlet düşmanı olarak kabul edilmekte ve sözel ya da fiziksel şiddetle maruz bırakılmaktaydı. Kutuplaştırıcı ve ötekileştirici bu yaklaşım, ülke içinde çatışmalara yol açmıştır. Muhalif gruplara yönelik şiddet nedeniyle bu dönem kaotik temizlik veya karşı temizlik olarak da nitelendirilmektedir.³⁴ Böylece, Kültür Devrimi de Büyük Atılım projesi gibi ülkeyi geliştirmek yerine geriye götürmüştür. Mao'nun her iki projesinin başarısızlıkla sonuçlanması, sonraki dönemlerde Çin'in ekonomi ve dış politikasında yeni bir yapıya geçilmesinde etkili olmuştur. Bu çerçevede, Çin dış politikasında dönüm noktası niteliğindeki önemli değişmelerin yaşandığı dışa açılma dönemi izleyen başlıkta ele alınmaktadır.

³² Sukan, *a.g.e.*, s. 45-46.

³³ Ahmet Kamacı; Selim İnançlı, “Küreselleşme Sürecinde Çin Ekonomisi ve Türkiye ile Dış Ticaretinin Yapısal ve Sektörel Analizi”, *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 2, 2010, s.136.

³⁴ Wasserstrom, *a.g.e.*, s.91-92.

2.4.1970-1980 Dönemi: Çok merkezlilik ve Uluslararasılaşma-Dışa Dönük Dış Politika

1970 yılından itibaren Çin kabuğundan çıkarak dış dünyaya açılmaya başlamıştır. Bunun ilk somut örnekleri ABD ile ilişkilerin yumuşaması ve Çin'in Birleşmiş Milletlere kabulüdür. Çin'in 1969 yılında kuzey sınırında SSCB ile karşı karşıya gelmesi, ABD ile SSCB arasında yaşanan Küba Krizi'nin ardından ABD'nin Sovyetlere karşı çevreleme politikasını uygulamaya başlaması ve Çin'in bölgedeki çatışmalarda destek güç arayışına girmesi hususları ABD-Çin ilişkisini olumlu etkilemiştir. Nitekim, 1971 yılında ABD Ulusal Güvenlik Danışmanı Henry Kissinger "Ping Pong diplomasisi" çerçevesinde, 1972'de ABD Başkanı Richard Nixon'ın ilişkileri normalleştirmek üzere Çin'e önemli ziyaretler gerçekleştirmiştir.³⁵

Bu ziyaret çerçevesinde ortak bildiri yayınlanmış ve ABD'nin desteğiyle Çin'in BM üye olarak kabul edilmesine imkân oluşturulmuştur. 25 Ekim 1971'de BM Genel Kurulu'nda Çin halkının tek temsilcisi olarak Çin Halk Cumhuriyeti tanınmış, aynı karar ile Tayvan'ın yasal temsilci olarak tanınmayacağı bildirilmiştir. Çin aynı zamanda BM Güvenlik Konseyi 5 daimi üyesinden biri olarak da kabul edilmiştir.³⁶ Bu gelişme ile Çin uluslararası sistemin bir üyesi olarak bağımsızlığı resmen tanınmış oldu. Bu üyelik ile birlikte izleyen süreçlerde Çin dış politikada daha aktif bir rol üstelenmiştir. Çin'in Batı ülkeleri tarafından Tayvan Sorunu'nda bu vesile ile destek almış olması Batı'ya karşı biraz daha ılımlı bir görüş elde etmesini sağlamıştır.

1976 yılında Çin lideri Mao'nun ölümü ile birlikte Kültür Devrimi sonlanmış ve 1978 yılında iktidara gelen Deng Xiaping ile Çin için yeni bir dönem başlamıştır. Deng ile Çin dış politikasında ideolojik önceliklerin önemi azalmış, "Batı'dan Öğrenme" süreci ile ülkenin modernleşme ve dönüşüm çabalarına ağırlık verilmiştir.³⁷

³⁵ Yüce, **a.g.m.**, s. 23.

³⁶Hasan Bilgin, **Stratejik Açıdan Çin**, Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu (USAK), Ankara, 2010, s.78.

³⁷Mustafa Sencer Kiremitçi, "Soğuk Savaş Sonrasında Afrika Kıtasına Yönelik Dış Yardımlar ABD, Çin Halk Cumhuriyeti ve Türkiye Örnekleri", Aile ve Sosyal Politikalar Uzmanlık Tezi, **T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü**, 2013, s.70.

Deng'in "Kedinin siyah veya beyaz olması önemli değil, önemli olan kedinin fareyi yakalaması" politikası ile iktisadi gelişimin temelini oluşturmuş ve tek yanlı dış politikayı çok boyutlu bir yapıya evrilmesini sağlamıştır. 1978 ekonomik reformları başlatılarak ekonomik kalkınma hedeflenmiş ve Çin'in "uluslararası toplumla bütünleşme" doğrultusunda kapıları açılmıştır. Çin bu reformlar çerçevesinde, ülkelerle ilişkilerini ekonomik olarak geliştirmeye çalışarak yumuşak güç politikalarını etkin bir şekilde kullanmaya başlamıştır.³⁸ Ekonomik hedefler, Çin dış politikasını şekillendirmede başat faktörlerden biri haline gelmiştir. Bu bakımdan, izleyen başlıkta Çin dış politikası ve dış ticaretinin büyük bir değişim geçirmesine neden olan 1978 ekonomik reformları ele alınmaktadır.

2.4.1. Dış Politikasının Dönüşüm Noktası: 1978 Ekonomik Reformları

Mao döneminde, ekonomi kapalı ve içe dönük bir sistem olarak çalışmaktaydı. Çin ekonomisinin temelini oluşturan tarım ve sanayi gelişmemiş ve üretim oldukça az gerçekleştirilmekteydi. Sanayi sektöründe sadece belirli alanlarda büyük yatırımlar yapılmakta, fabrikalarda eski tekniklerle ve düşük verimlilikle çalışılmaktaydı. Demir-çelik fabrikaları en önemli üretim yeri olarak nitelendiriliyor olmasına rağmen bu fabrikalarda bile sadece demir-çelik üretmek hedeflenmekte, ürünün kalitesi, maliyeti, zamanında teslim edilmesi hususları göz ardı edildiği ifade edilmekteydi.³⁹ Bu dönemde ülke, enflasyon, işsizlik, halkın temel ihtiyaçlarını karşılayamama gibi ekonomik sorunlar ile yüzleşmekteydi. Diğer taraftan dış ilişkilerde yaşanan sorunlar, Çin'i kendi kabuğuna çekilmesine neden olmaktadır. Bu nedenle, Mao'nun ekonomi alanında Büyük Atılım ve Kültür Devrimi projelerini başlatmıştı. Fakat bu projeler başarısızlıkla sonuçlanmış ve ülke içinde daha büyük sorunlar yaşanmıştı.

Deng'in iktidara gelmesi ile ekonomide yeni bir dönem başlamıştır. Deng önceliğini ülkenin iktisadi gelişimine vermiş ve bu alanda reformlar yapmayı planlamıştır. Bu çerçevede, 1978 yılında ÇKP'nin On Birinci Merkez Komite toplantısında ekonomik reform kararları alınmıştır. Sözkonusu reformlar iki aşamalı olarak gerçekleştirilmiştir. İlk olarak tarım sektörü ele alınmıştır. Bu çerçevede, küçük çaplı özelleştirmeler, serbest

³⁸ Özlem Arzu Azer, "Çin'in Enerji Güvenliği Bağlamında Kafkasya ve Orta Asya Politikası", *Avrasya Ekonomileri Üzerine Uluslararası Konferans*, 2012, s. 233.

³⁹ Atilla Sönmez, *Doğu Asya Mucizesi ve Bunalım*, İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2001, s. 205-206.

girişimciliğinin önünü açan yasalar ve yabancı yatırımların serbest bırakılması sağlanmıştır. 1980'lerin sonuna doğru ikinci aşamadaki yenilikler yapılmaya başlanmıştır. Bu aşamada, fiyat kontrolleri gevşetilmiş, korumacı sanayi politikaları terk edilmiştir. Ayrıca, bankacılık ve enerji gibi bazı stratejik sektörler devlet denetiminde kalmaya devam ederken telekomünikasyon, ulaşım gibi sektörlerde özelleştirmeye yapılmıştır.⁴⁰

1979'da tarımda "Aile Sorumluluk Sistemi" (Family Responsibility System) ile ilk reform hareketleri başlamıştır. Bu sistem ile devletin belirlediği üretim miktarı üzerinde üretim yapılması halinde, planda belirlenen fiyata göre değil, serbest piyasada belirlenen fiyata göre satılmasına ve elde edilen kârın çiftçide kalmasına izin verilmiştir. Bu imkân doğrultusunda, üretim miktarının, satış miktarının ve ihracat oranlarının artmasına olanak sağlanmıştır. 1980'lerin başından itibaren ise benzer uygulama "Anlaşmalı Sorumluluk Sistemi" adıyla sanayide uygulanmaya başlanmıştır. Artık fabrikalara ürünün kalitesi, üretim miktarı, zamanlılık, sermaye birikimi gibi hususlarda yerel hükümete karşı sorumluluk yüklenilmiştir. Sanayi üretiminde hızlı artışlar sağlanmış, reel ücretler artırılarak çalışanların yaşam standartları yükseltilmiş, ihracat-ithalat oranları artırılmış ve sanayide istihdamın artırılmasına imkân sağlanmıştır.⁴¹

Tablo 1: Çin Halk Cumhuriyeti GSMH'nın Sektörel Payları (%)

	1970	1980	1991	2000
Tarım	42.2	25.6	11.8	11.9
Sanayi	44.6	51.7	75.9	64.0
Hizmet	13.2	22.7	12.3	24.1

Kaynak: Atilla Sönmez, Doğu Asya Mucizesi ve Bunalım, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınevi, 2001, s. 205-206.

Yukarıdaki tablodan anlaşılacağı üzere yapılan ekonomik reformlar tarım ve sanayide olumlu gelişmelerin yaşanmasını sağlamıştır. Sanayi sektörünün GSMH içindeki payı üçte iki oranında büyürken, tarım sektörünün 1970 yılından 2000 yılına gelindiğinde

⁴⁰ Aslan, a.g.m., s.35.

⁴¹ Sönmez,a.g.e., s. 206.

%42.2 oranında olan payı %11.9 oranına düşmüştür. Sanayi sektöründeki söz konusu büyüme ekonomik kalkınmanın gerçekleştiğinin önemli bir göstergesidir.⁴²

Diğer taraftan, Mao döneminde yüksek merkeziyetçiliğe dayanan “planlı ekonomi” politikası izlenirken, Deng dönemi ile uygulamaya başlanan dışa açılma ve reform politikası sonucu “Çin tarzı sosyalist piyasa ekonomisi” politikası geliştirilmiştir. Deng, tarım komünleri, materyal denge planlaması ve Stalinist temelleri üzerine kurulu ekonomi politikalarını reddederek, “açık kapı” politikası olarak da bilinen “1978 ekonomik reformları” ile kendisine has sosyalist bir ekonomi sistemi yapılandırmaya çalışmıştır.⁴³ Yeni sisteme kolay uyum sağlanabilmesi için sosyalist piyasa ekonomisine geçişte, reformlar kademe kademe gerçekleştirilmiştir. Bu doğrultuda, sosyalist piyasa ekonomisine geçiş dönemini üç temel dönem ile tamamlandığı söylenebilir. Bu dönemler; 1978-1984 yılları arasında tarım ve sanayi kesiminin modernleştirilmesi, 1985-1991 yılları arasında kamu işletmelerinin modernizasyonu, kırsal alandaki işletmelerinin düzenlenmesi, kamudan özel sektöre işletmelerin devredilmesine yönelik yapılandırma, 1992-1996 yılları arasında doğrudan sermaye yatırımları ile ihracat-ithalata yönelik yeni düzenlemeler, uluslararası ekonomik ve ticari ilişkilerin geliştirilmesi yapılmıştır.⁴⁴

Bu çerçevede, 1979 yılında Guangdong eyaletinde üç (Shenzhen, Zhuhai, Shantou) ve Fucian eyaletinde bir (Xiamen) olmak üzere dört bölgede “Serbest Ekonomi Bölgesi”nin uygulaması başlatılarak, sosyalist piyasa ekonomisine ilk adım atılmıştır. Bu bölgelerde yerli ve yabancı şirketlerin ihracata yönelik yatırım yapmaları ve ürünlerin bir kısmının iç piyasada satılmasına izin verilerek üretimin hızlandırılması teşvik edilmiştir. Bu bölgelerde ekonomik gelişim bakımından verimli sonuç alınması, diğer bölgelerde de yavaş yavaş serbest piyasa ekonomisine geçiş yapılmıştır.⁴⁵

Bunun yanı sıra, piyasa ekonomisi ile birlikte bankacılık sisteminde yenilikler yapılmıştır. Devlet kontrolünde olan güçlü bir bankacılık sistemi oluşturulması

⁴² Mevlüdiye Şimşek, “Değişen Dünya Koşullarında Çin Halk Cumhuriyeti ve Dış Ticaret Bakımından Türkiye-Çin Arasında Yaşanan Sorunlar ve Çözüm Öneriler”, **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı 26, Ocak-Haziran 2006, s. 7.

⁴³ Yıldırım Deniz, “Çin’in Ekonomik Dönüşümü ve Üçüncü Dünya” **Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi**, Cilt 2, Sayı 2, 2014, s.67-68.

⁴⁴ Muharrem Bakkal, Süreyya Ulusoy Bakkal ve Fehameddin Ozan, **Çin Halk Cumhuriyetinin 2009 Mali Krizden Büyüyerek Çıkma Nedenleri**, Hiper Link Yayınları, İstanbul, 2012, s. 33-34.

⁴⁵ Sönmez, **a.g.e.**, s. 206-207.

hedeflenmiştir. Merkez Bankası ABD Merkez Bankası modeline göre yeniden düzenlenmiş, New York, Londra ve Hong Kong'dan menkul kıymetler piyasası düzenlemeleri, Tayvan'dan Yabancı portföy yatırım düzenlemeleri, Singapur'dan döviz rezervlerini yönetecek kurumlar örnek olarak alınmıştır.⁴⁶ Yapılan reformlar neticesinde, 1980'den 1996'ya kadar Çin ekonomisi %10 oranında büyümüştür. 1996'dan sonra da büyüme oranı artmaya devam etmiştir.⁴⁷ Çin ekonomisinde sağlanan bu başarının sürdürülebilir olması için sonraki dönemlerde iç ve dış politikada öncelik ülkenin ekonomik kalkınmasına verilmiştir. Bu çerçevede, ekonomik hedeflerin ön planda olduğu dış politika dönemi izleyen başlık altında ele alınmaktadır.

2.5.1980-1990 Sonrası Dönem: Ekonomik Liberalleşme ve Bölgesel Bütünleşme

Büyük Atılım ve Kültür Devrimi ile ekonomide ulaşılmaya çalışılan hedeflerin felaket ile sonuçlanmasından dolayı, Deng ülkede iktisadi gelişimi ön planda tutarak başlattığı ekonomik reformlar ile tarım, sanayi, bankacılık, dış ticareti gibi birçok alanda liberal sistemin uygulamalarını hayata geçirmeye çalışmıştır. Deng'in ekonomik modernizasyon stratejilerinin bu dönemde artarak devam ettiği, Çin dış politikasını bu çerçevede de yönlendirdiği, ülkenin ekonomik gelişim gerçekleştirebileceği barışçıl bir uluslararası ortamın oluşturulmasına önem verdiği görülmektedir. Nitekim, içe dönük ve kapalı dış politika anlayışı bırakılarak, dışa dönük, aktif ve çok boyutlu bir dış politika benimsenmiştir. Bu değişim ile birlikte Çin, ekonomik kalkınma ve toplumun refah düzeyini artırma amacına yönelik olarak dış politikasında yumuşak güce dayalı, hedef veya ihtilafı taraf olmaktan kaçınan, uluslararası sisteme entegre olmaya çalışan bir strateji izlenmiştir.⁴⁸ Çin hükümetinin söylemleri de bu doğrultuda şekillendirilmiştir. Çin hükümetinin söylemleri de bu doğrultuda şekillendirilmiştir. "1980'lerde birçok Çin lideri katıldığı toplantılarda Çin dış politikasının bağımsız ve barışçıl nitelikte olduğunu ifade ederek temel hedeflerinin hegemonyacılığa karşı çıkmak, dünya barışını sağlamak ve üçüncü dünya ülkeleriyle dayanışma ve işbirliği yapmak olduğunu belirtmişlerdir. Deng'in bu konudaki ifadesi

⁴⁶ Yıldırım, **a.g.m.**, s.67-68.

⁴⁷ Bilgin, **a.g.m.**, s.84-85.

⁴⁸ Ersin Dedekoca, **Ekonomi-Politik Pencereden ABD-Çin İlişkileri: Eski Dünyaya Yeni Düzen**, Barış Kitap, Ankara, 2011, s. 37.

“Çin’in dış politikası bağımsız olacaktır, gerçekçi bir müttefik oluşturmayacaktır. Çin ABD kartını oynamayacaktır. SSCB kartını da oynamayacaktır; aynı zamanda Çin, bir başkasının Çin kartını oynamasına da müsaade etmeyecektir. Çin’in dış politikasının hedefi, dünya barışını sağlamaktır. Barış ortamının sağlanmasının şartı altında, ülkenin çağdaşlaşması ve kalkınmasına yönelecektir ve böylece Çin’e özgü sosyalizm geliştirilmiş olacaktır.” şeklinde olmuştur.⁴⁹ Bu çerçevede, 1978 ekonomik reformları, Çin dış politikasının büyük bir değişime uğramasında dönüm noktası olmuştur. Ekonomik modernizasyon çerçevesinde, dış politikaya yön verilmiştir. 1986 yılında 6. Ulusal Halk Kongresi’nde ortaya konulan Yedinci Beş Yıllık Kalkınma (1985-1990) Planı ile ilgili raporda dış politikaya ilişkin on maddeye yer verilmiştir:

1. *“Hegemonyaya karşı çıkmak, dünya barışını sağlamak ve bütün ülkelerle dostça işbirliği yaparak birlikte refaha kavuşmak Çin’in esas hedefidir.*
2. *Ülkeler birbiri ile tamamen eşittir, uluslararası sorunlar, ülkeler arasında müzakere edilerek çözüme varılmalıdır. Çin hiçbir zaman hegemonyayı benimsemez, ayrıca her türlü hegemonyacılığa karşıdır.*
3. *Çin, bağımsızlık politikasından vazgeçemez; uluslararası her türlü sorun ve sorunlarla ilgili görüşünü belirtir.*
4. *Çin, hiçbir süper ülkeye sığınmaz, hiçbir tarafla müttefik olmaz ve stratejik ilişkiler geliştirmez.*
5. *Çin, barış içinde bir arada yaşamının beş ilkesine göre diplomatik ilişkilerini geliştirir.*
6. *Çin, Üçüncü Dünyaya aittir. Üçüncü Dünya ülkeleri ile işbirliği yapmak dış ilişkilerinin temel noktasıdır. Çin emperyalizme, sömürgeciliğe ve ırkçılığa karşıdır.*
7. *Çin, silah yarışına karşıdır.*
8. *Çin dışı açılış politikasını devamlı sürdürecektir; diğer ülkelerle eşit şartlar altında karşılıklı çıkar sağlama temelinde ekonomik, ticari, teknolojik konularda işbirliği yapar.*
9. *Çin, BM’nin yasa ve kurallarına dayalı yürütülen her türlü çabaya destek verecektir.*
10. *Çin, ülkeler arasındaki ilişkilere önem vermektedir, sivil kuruluşlar arasındaki her türlü ilişkileri ve işbirliğini teşvik edecektir.”*⁵⁰

Söz konusu bu on madde Çin’in bağımsızlık ve barışçıl ilkesi ile barış içinde yaşamının beş temel ilkesini bütünleyen esaslardır. BM üyeliği gerekliliklerinin yerine getirilmesi, sivil kuruluşların teşvik edilmesi ve dışı açılma politikalarının izlenmesi yönündeki

⁴⁹ Ekrem, a.g.e., s. 26.

⁵⁰ Ekrem, a.g.e., s. 29-30.

maddeler, ekonomik kalkınmayı sağlamak amacıyla dış politikada oluşturulan yeni hedeflerin sonuçlarıdır.

Ekonomik liberalleşme doğrultusunda yapılan reformların en yoğun olduğu bu dönemde birçok alanda başlatılan reformlar ülke genelinde uygulanmaya çalışılmıştır. 1984 yılında yapılan ÇKP'nin 12. Merkez Toplantısında, ekonominin yeniden yapılandırılması kararı alınarak kırsal bölgelerde uygulanan ekonomik reformlar kentsel olarak genişletilmiş ve bununla beraber yeni reformlar da uygulamaya konulmuştur. Bu reformlar; mülkiyet yapısında değişiklik, fiyat reformu uygulanması, makro-ekonomik yönetimin aşamalı olarak işlevsel hale getirilmesi, kamu maliyesi ve bankacılık sistemlerinde yeni uygulamalar yapılması, ihracat sübvansiyonları ve ithalat vergilerinin kaldırılması, ticari mallara ilişkin kotalar ve lisans zorunluluklarının önemli ölçüde azaltılması, zorunlu ithalat ihracat planlamalarının sonlandırılmasıdır.⁵¹ Söz konusu reformlar ile Çin'in tarım ve sanayi sektörlerinde üretim artmış ve ekonomik büyüme başlamıştır. Ekonomik kalkınmanın başarıyla gerçekleştirilebilmesi için dış ilişkilerde daha ılımlı bir politika anlayışı benimsenmiştir. Bir tarafa yaslanma ve iki tarafa yaslanma politikaları geride bırakılarak, çok boyutlu dış politika anlayışı çerçevesinde, ABD ve Batı ülkeleri ile olan ilişkisi ekonomik alan başta olmak üzere çok yönlü olarak geliştirilmeye başlanmıştır. Ancak bu ilişkiler Tiananmen olayları ile sekteye uğramıştır.

2.5.1. Uluslararası İlişkilere Bir Sekte: Tiananmen Olayları

Deng'in uyguladığı politikalar ülkede baskı olarak algılanmış ve ülke içinde hareketlenmeler başlamıştı. 1986 yılı itibariyle öğrencilerin başlattığı protestolar bu hareketliliğin ilk kıvılcımları olmuştu. Protestocu gençlerin siyasi reformların yapılması, bireysel özgürlüklerin elde edilmesi, üniversitedeki eksiklikler ile sorunların giderilmesi, kampüs liderlerinin şeffaf seçimle kendileri tarafından seçilmesi⁵² gibi istekleri bulunmaktaydı. 1986'dan itibaren protestolar birçok şehre yayılmıştı. 1989 yılına gelindiğinde Tiananmen meydanında öğrencilerin yanı sıra çoğunluğunu işçilerin oluşturduğu büyük bir grup ayaklanmıştı. Bu ayaklanmanın, 1986-1987 yıllarındaki protestolardan önemli farkı, sadece öğrenci grupları değil toplumun birçok kesiminin

⁵¹ Atilla Sandıklı, "Geleceğin Süper Gücü Çin", **Bilge Strateji**, Cilt 1, Sayı 1, 2009, s. 43.

⁵² Bu süreçte kampüs liderleri parti tarafından atanmaktaydı.

katıldığı bir ayaklanma olmasıdır. Öğrenciler demokrasi talebinde bulunurken, işçiler artan yolsuzluk ve ekonomik büyümenin eşit olarak dağıtılmamasından kaynaklanan adaletsizliği dile getirmekteydi. Çin hükümeti dağılma çağrısında bulunmuş olmasına rağmen göstericiler protestolarını sürdürmüştü.⁵³ Hükümet tarafından protestolar karşı devrim olarak nitelendirilmiş ve bastırmak için şiddete başvurulmuştur. Tank ve piyade birliklerinin müdahalede bulunduğu bu olayda çok sayıda sivil yaşamını yitirmiştir. Çin hükümetinin bu tavrı ABD başta olmak üzere Batı ülkeleri tarafından insan hakları ihlali olarak yorumlanmış ve Çin uluslararası platformda ağır eleştirilere maruz bırakılmıştır. Ayrıca Çin'e karşı ambargo başlatılmıştır.⁵⁴ Bu olay ile Çin dış ilişkilerine sekte vurulmuş ve Çin yeniden yalnızlaşmıştır. Bu bakımdan, bu hadisenin Çin'in üçüncü dünya politikasındaki görüşlerini kuvvetlendirici etkide bulunduğu görülmektedir. Diplomatik izolasyona maruz bırakılan Çin'in dış politikasında, ülke içindeki sorunlar çözüldükten sonra izleyen başlıkta ele alınmakta olan barışçıl kalkınma stratejisi ile yeniden yükselişe geçilmiştir.

2.5.2. Barışçıl Kalkınma Stratejisi ile Yükseliş

Tiananmen Olayları ile Batı tarafından ağır yaptırımlara maruz kalan Çin, barışçıl prensipler doğrultusunda, sorunların giderilmesine yoğunlaşmış ve dış ilişkilerde çok boyutluluğun önemini yeniden gündemine getirmiştir. SSCB'nin dağılması ile uluslararası sistemde tek kutuplu bir düzen oluşması ve küreselleşmenin etkileri, Çin'nin dış politikasında daha proaktif bir rol üstlenmesini kaçınılmaz kılmıştır.

1989 yılında iç sorunların yaşandığı dönemde iktidar Deng Xiaping'den Jiang Zemin'e geçmiştir. 1993'den 2003 yılına kadar süren Zemin dönemi, birçok açıdan Deng'in gölgesinde kalmıştır. Zemin döneminde Deng'in "Barışçıl Yükselme" söylemi çerçevesinde kalınarak, uluslararası sistemde tehdit unsuru olarak görülmemeye yönelik bir izlenim oluşturulmaya çalışılmıştır.⁵⁵

Büyük güç olmanın iki önemli ayağı ekonomi ve askeri olarak güçlü olmaktır. Çin barışçıl yükselme teorisi çerçevesinde bu dönemde diğer ülke ve bölgelerde askeri güç

⁵³ Wasserstrom, **a.g.e.**, s. 111-114.

⁵⁴ Ermağan; Üstüenal, **a.g.m.**, s. 25.

⁵⁵ İnançlı; Kamacı, **a.g.m.**, s.140.

kullanmak yerine ticari ve finansal ilişkileri geliştirerek barışçıl bir ortamda büyümeyi hedeflemiştir.⁵⁶Bu bakımdan kapitalist sisteme eklenme amacıyla, uluslararası kuruluşlara üye olunmuştur. Çin, 1989 yılında IMF'ye katılmış, 2001 yılında DTÖ üyelik statüsünü kazanmıştır.⁵⁷ DTÖ'ye üyelik, ekonomik bağlamda dışa açılma ve liberalleşme yönündeki politikaları zirveye ulaştırmıştır. Özellikle DTÖ üyeliği ile Çin dış ticaretinde çok büyük derece gelişme olduğu görülmektedir. 1977'de 21 olan uluslararası örgüt sayısı 2000 yılının sonlarına doğru 55'e yükselmiştir. Uluslararası örgütlere üye olması ile Çin, uluslararası kuruluşların amaçları doğrultusunda, daha önce yararlanamadığı geniş ölçekli yardım fonlarından faydalanmış, kredi alma imkanı oluşmuş, ülke içinde teknik yardım ve eğitim alınması sağlanmış, ekonomik kalkınma hususunda çeşitli imkanlar verilmiştir. Bunun yanı sıra, uluslararası ekonomik kuruluşların, ülkede enerji, eğitim, ulaştırma gibi birçok alanda yardımcı ve destekleyici olması, yabancı yatırımcıların güven içinde Çin'e yatırım yapmalarına olanak sağlanmıştır.⁵⁸

Diğer taraftan, Çin hükümeti 2003 yılında yeni bir dış politika stratejisi ortaya koymuştur:

“Büyük güçlerle yapılacak diplomasi anahtardır; çevre ülkeleriyle yapılacak diplomasi birincildir ve gelişmekte olan ülkelerle yapılacak diplomasi ise temeldir.”

Bu dış politika stratejisi ile Çin, tüm ülkelerle ilişkilerini geliştirmeye çalışan, bütüncü bir ülke profili çizmiştir. Bu strateji aynı zamanda küresel dönemde istikrarlı bir ekonomik gelişme sağlanabilmesi için barışçıl bir uluslararası ortamın gerekliliği göstermektedir. Bu nedenle, Çin büyüyen ekonomisine katkı sağlayabilecek her ülke ile ticari ilişkilerini geliştirmeye çalışmaktadır. Afrika ülkeleri ile son yıllarda hızla artan ticari ilişkisi bunun somut örneğidir.⁵⁹

Ekonomik açıdan ulusal bağlamda yapılan önemli reformlardan biri ise, 1993 yılında 8. Ulusal Halk Kongresi'nin ilk toplantısında anayasa değişikliği ile “Planlı Ekonomi” sisteminin bırakılarak “Çin Tarzı Sosyalist Piyasa Ekonomisi” sistemine geçilmiş ve bu değişim anayasal güvence altına alınmıştır. Çin bu yeni sistem ile beş ana reformu

⁵⁶ Azer, a.g.m., s. 244.

⁵⁷Gündal, Burçak, “Çin Ekonomisinin Yapısal Dönüşümü”, *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2015, s. 55-72.

⁵⁸ Sezen, a.g.e., s. 225-227.

⁵⁹ Ekrem, a.g.e., s. 12.

uygulamaya sokmuştur: Devlete ait şirketlerin anonim şirket haline getirilmesi, finansal sistem reformunun tamamlanması, mali reform yapılması, yatırım ve ticaret sisteminin geliştirilmesi. Bu dönemde ülke içinde uygulanacak ekonomik programlar her coğrafi bölgenin kendi koşullarına göre belirlenerek verimli sonuçların ortaya çıkması sağlanmıştır. 1978’de alınan kararların da etkisiyle dış ticaret ve yabancı sermaye girişlerinin önemli oranda arttığı görülmüştür. Gerçekleştirilen tüm reformlar çerçevesinde, 1995 yılında Çin dünya üretimindeki payını ikiye katlayarak %10,9’a yükseltmiştir.⁶⁰

2000 yılı sonrasında, Çin’in ABD’den sonra dünyanın ikinci büyük ekonomisi haline gelmesi oldukça dikkat çekmiştir. Bu durum özellikle Batı ülkeleri ve ABD tarafından tehdit unsuru olarak algılanmasına neden olmuştur. Nitekim, literatürde farklı farklı ifadeler olmakla birlikte: “Yeni bir süper güç”, “Washington Konsensüsü”ne karşı “Pekin Konsensüsü”, “Çin tehdidi”, “uyuyan dev uyanıyor mu?” gibi ifadeler ortaya çıkmıştır. 2003 yılında Çin Devlet Başkanı görevine gelen Hu Jintao, Çin’e karşı olan bu algıyı kırmaya yönelik söylemlerde bulunmuştur. Bu amaçla Jintao, Deng’in barışçıl yükselme prensibini barışçıl kalkınma olarak değiştirmiş ve ayrıca “dünya siyasetindeki ahenkli uyum” ve “sorumlu güç” doktrinlerini öne sürmüştür.⁶¹

Jintao’nun ilk kez 2005 yılında BM’nin 60. Kuruluş yılı münasebetiyle yaptığı konuşmada bahsettiği dünya siyasetindeki ahenkli uyum söylemi; uluslararası kolektif güvenlikte çok taraflılık; her bir devletin çıkarlarını göz önünde bulunduran ve karşılıklı faydaya dayalı uluslararası işbirliği; dışlayıcı olmayan ve tüm medeniyetlere uyum içinde bir arada yaşama imkânı veren dünya düzeni; BM’nin yeni tehditler ve zorluklar karşısında etkinliğinin sağlanması için rasyonel reformlar olmak üzere dört ilke ile açıklamıştır. Ayrıca bu yıl barış içinde bir arada yaşama ilkesi temel alınarak oluşturulan “Çin’in Barışçıl Kalkınma Stratejisi” yayınlanmıştır. Söz konusu milli strateji belgesi beş maddeden oluşmakta olup, ilk maddesinde “Çin’in kalkınmakta olan ülkeler gurubu içindeki en büyük devlet olduğu ve Çin’in uluslararası ilişkileri bir alt üst ilişkisinden ziyade, çok kutuplu bir sistem olarak gördüğü”, ikinci maddesinde, “Çin’in kalkınmasının küresel sistemin barışçıl bir ortam sunması ile mümkün olacağı”,

⁶⁰ Atilla Sandıklı, “Geleceğin Süper Gücü Çin”, **Bilge Strateji Dergisi**, cilt 1, sayı 1, 2009, s.43.

⁶¹ Dedekoca, **a.g.e.**, s. 37-41.

üçüncü ve dördüncü maddelerinde “Çin’in kalkınma politikalarının detayları anlatılmakta ve dünya ekonomisinde açık ve serbest bir ekonomik sistem izleneceği”, beşinci maddesinde ise “dış ülkelere yapacağı sermaye transferlerine devam edecek, kendi işgücünün gelişimi için gerekli tedbirleri alacak ve ihracata dayalı bir ekonomik sistemin koşullarını sağlayacaktır.” şeklinde belirtilmektedir.⁶² Çin söz konusu kalkınma stratejisi ile ekonomik anlamda gelişmeyi bir önceki dönemde olduğu gibi ön planda tutmuş, ekonomiyi yumuşak güç unsuru olarak ele alarak yükselmeyi amaçlamıştır. Bu kapsamda izlediği politikalar neticesinde, 2008 ekonomik krizinden çok etkilenmeden çıkmayı başarmıştır.

Son olarak, 2012 yılında iktidara gelen Xi Jinping, Jintao’nun dönemindeki söz konusu prensip ve politikaları sürdürmekle beraber yeni bir söylem ortaya koymuştur: Çin Rüyası (The Chinese Dream). Jinping, Devlet Başkanı olarak seçildikten sonra 12. UHK toplantısında yaptığı ilk konuşmasında “Çin rüyasını gerçekleştirmek için Çin kendi yolunu izlemelidir” ve “Çin milletinin ve Çin rüyasının büyük yeniden doğuşunu gerçekleştirmek için çabaların sürdürülmesi gerekir” ifadelerine yer vermiştir. Bu yeni dönemle birlikte daha güçlü, daha kendine güvenen bir Çin profili ortaya çıktığı görülmektedir. “Amerikan Rüyası” söylemine benzer bir ifade kullanılması, Çin’in ABD ile karşı karşıya gelecek mi sorularını beraberinde getirmiştir. Fakat Çin liderleri, ABD ile ilişkilerin hayati önem taşıdığını ve ortak çıkarlarının görüş ayrılıklarından ağır bastığını vurgulayarak, bu endişelerin yersiz olduğunu belirtmektedir.⁶³

Çin rüyası söylemi ile hedeflenen halkın refahının artırılmasıdır. Diğer ifadeyle hem bütün milletin hem de bireylerin tek tek kendi rüyasını göstermektedir. Bu bağlamda, kavrama yönelik bir diğer yaklaşım ise “eski gücüne yeniden kavuşma”dır. Çin’in “utanç yüzyılı” olarak bilinen dönemi bir daha yaşamamak üzere Çin milletinin yeniden doğuşunu ifade etmektedir. Jinping’in iktidara gelip söz konusu söylemi ortaya koymasından beri, Çin’in iç ve dış politikasında en çok işlenen konulardan biri olmuştur. Dış politikasında henüz somut adımlar görülmemekle beraber, ilerleyen süreçlerde bu doğrultuda aktif bir rol üstlenmesi beklenmektedir.⁶⁴

⁶² Aslan, **a.g.m.**, s. 37-38.

⁶³ Çin Rüyası İçin Kollar Sıvandı, (Erişim), <http://www.dw.com/tr/%C3%A7in-r%C3%BCyas%C4%B1-i%C3%A7in-kollar-s%C4%B1vand%C4%B1/a-16679927>, 27 Mart 2016.

⁶⁴ Ceren Ergenç, “Çin’in Yükselişi”, **Uluslararası İlişkilere Giriş**, 2015, s. 661.

1949 yılından günümüze kadar, Çin dış politikasında ciddi değişim ve dönüşüm yapıldığı görülmektedir. Özellikle 1978 ekonomik reformları ile Çin dış politikasının yapısı büyük ölçüde değiştirilmiştir. İçe dönük dış politikadan dışa dönük aktif yapıya evrilmesiyle birlikte Çin, dış dünyaya açılarak, tüm ülkeler ile ilişkilerini geliştirmeye çalışmıştır. Tek boyutlu yapıdan çok boyutlu dış politikaya geçilerek, dünya ülkeleri ile siyasi, ekonomik, teknolojik, kültürel pek çok alanda ilişkilerin geliştirilmesine çaba sarf edilmiştir. Çin, dış politikasındaki değişim ve dönüşümler sonucunda küresel sistemde ön plana çıkmayı başarmıştır. Küreselleşme döneminde, Çin “bir tarafa yaslanma” veya “iki tarafa yaslanma” politikaları olmaksızın gerek ABD gerek Rusya gerek diğer dünya güçlerinin şemsiyesi altına girmeden ve hepsine belli mesafede durarak, kendi dinamiğini oluşturmuştur. Bu yönüyle Çin, başta üçüncü dünya ülkeleri olmak üzere, ilişki içinde olduğu ülkelere yönelik politikalarını geliştirerek, bu ülkelerdeki nüfuzunu hızla arttırmıştır. Bu çerçevede, küresel dönemde ön plana çıkan üçüncü dünya politikasının oluşumu, gelişimi ve değişimi ilerleyen başlıklarda ele alınmaktadır.

3. ÇİN’İN ÜÇÜNCÜ DÜNYA POLİTİKASI

Üçüncü Dünya kavramı Soğuk Savaş döneminin ilk yıllarında iki süper güç arasında olan çatışma ile beraber ortaya çıkmış bir kavramdır. Bu kavram, kapitalist ülkelerin oluşturduğu Batı Bloğu ile sosyalistlerin oluşturduğu Doğu Bloğuna dâhil olmayan bağımsız ülkeleri ifade etmektedir. Üçüncü dünya ülkeleri birbirlerinden farklı ekonomik, kültürel ve siyasi yapıya sahip olmaları bakımından, diğer iki gruba göre daha heterojen bir yapıya sahiptir. 1990’da SSCB’nin dağılması ile iki kutuplu dünya sistemi son bulmuş ve üçüncü dünya kavramı da günümüzde “gelişmemiş” veya “gelişmekte olan ülkeler” kavramına evrilmiştir.⁶⁵ Çin günümüzde gelişmemiş ülkeler arasında sayılmaktadır. Bunun nedeni, Çin’in sosyalist ve kapitalist ülkelere karşı olan yaklaşımından kaynaklanmaktadır. Kuruluş döneminde daha farklı müttefik anlayışı olmakla birlikte, üçüncü dünyaya olan söylemlerinin ilk oluşmaya başladığı süreçten itibaren bu gruba kendisini dahil ederek hareket etmiştir. Bu bakımdan, Çin’in üçüncü

⁶⁵ Okan Yüksel, “Uluslararası İlişkilerde Üçüncü Dünya: Dünden Bugüne Üçüncü Dünya Ülkeleri”, <http://politikakademi.org/2010/11/uluslararasi-iliskilerde-ucuncu-dunya-dunden-bugune-ucuncu-dunya-ulkeleri/>, Erişim tarihi: 15.11.2016.

dünya politikasının değişim seyrinin incelenmesi, özellikle son dönemde dış politikasındaki yerinin artması bakımından önem taşımaktadır.

Bu çerçevede, izleyen başlıklarda Çin'in üçüncü dünya politika anlayışının oluşumu ve gelişimi incelenmekte ve günümüzde söz konusu politikanın Afrika ülkelerine yönelik yaklaşımı ile örneklendirilerek ele alınmaktadır.

3.1.Çin'in Üçüncü Dünya Politikasının Oluşum ve Gelişimi

Çin'in üçüncü dünya ülkeleriyle ilk temasları, üçüncü dünya kavramının kullanılmaya başlandığı 1950'li yıllara dayanmaktadır. Soğuk Savaş döneminin en yoğun hissedildiği 1950'li yıllarda, Çin dış politikasında komünist enternasyalizm ve saldırgan anti-emperyalizm perspektifi ile hareket edilmişti. Bu durumun oluşması, ABD'nin Çin'e yaklaşımından da kaynaklanmaktadır. ABD bu dönemde Çin'in hem içişlerine müdahalede bulunmuş hem de kapitalist sistemin bir parçası olması için çaba sarf etmişti. Buna karşın, Çin hükümeti sosyalist ideoloji çerçevesinde bir tarafa yaslanma prensibini benimsemiş ve Doğu Bloğunun doğal üyesi olarak SSCB ile birlikte emperyalist güçlere karşı mücadele başlatmıştı. Çin'in bu tavrının arkasında 19. yüzyılda Avrupa ülkeleri tarafından "yarı sömürge" haline getirilmiş olması yatmaktadır. "Utanç Asrı" olarak kabul edilen bu yüzyılın, Çin'in sömürge karşıtlığının oluşmasında önemli bir sebep olduğu ileri sürülmektedir. Bu durum, Çin'in ilerleyen zamanlarda sömürge altına alınmaya çalışılan ülkeler için kendisine üçüncü dünya lideri rolünü biçmesini anlamak açısından önemlidir.⁶⁶

Bu dönemin uluslararası konjonktüründe ABD ve SSCB'nin oluşturduğu iki kutuplu dünya siyasetinin dışında yeni bir oluşum başlamıştır. İki kutbun politikalarından bağımsız, Hindistan, Yugoslavya ve Mısır öncülüğünde başlatılan Bağlantısızlar Hareketi ile üçüncü bir kutup oluşturulmuştur. 1955 yılında söz konusu ülkeler tarafından, Çin'in de dâhil olduğu yirmi üç Asya ve altı Afrika ülkesinin katılımı ile Bandung Konferansı düzenlenmiştir.⁶⁷ Bu konferans, Çin'in üçüncü dünya politikasının

⁶⁶ Kiremitçi, a.g.e., s. 70.

⁶⁷İsmail Ermağan, "Hindistan'ın Orta Doğu Politikası", Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 11, Sayı 2, 2013, s. 221-222.

oluşmasında başlangıç noktası olması bakımından önemlidir. Çin, söz konusu konferansa katılarak bağımsızlık ve barışçıl dış politika anlayışı çerçevesinde, sömürgecilğe karşı Asya, Afrika ve Latin Amerika ülkelerinin yanında olduğu imajını vermiştir. Ayrıca, Batı ülkelerinin üçüncü dünya ülkelere yönelik sömürgeci tavrı tehdit olarak gösterilmeye çalışılmıştır. Bu çerçevede, Çin'in üçüncü dünya politikasının hedeflerinden biri bağımsızlık mücadelesi veren ülkeleri desteklemektir.⁶⁸ 1960'lı yıllarda Çin'in SSCB ve ABD ile yaşamış olduğu sorunlar ve yalnızlaşması, "Amerika emperyalizmi" ve "Sovyet revizyonizmine" karşı durarak, üçüncü dünya ülkelerindeki radikal güçlerle koalisyon kurma hedefini güçlendirmiştir. Çin, sosyalist düşünceye dayalı stratejilerini terk ederek, Afrika, Asya ve Latin Amerika'daki bağımsızlığını kazanan ülkelerle diplomatik ilişkilerini başlatmıştır. Öte yandan, bu süreçte söylenen sloganlar bu tavrı destekleyici niteliktedir; "Kültür Devrimi" süresince, Mao "*Amerika emperyalizmini, Sovyet revizyonizmini ve tüm ülkelerdeki gericileri devirmek için dünyadaki bütün insanlar birleşmeli*" sloganını duyurmuştur.⁶⁹ Çin'in uluslararası düzeyde "Tek Çin" olarak Tayvan yerine tanınmasını sağlama hedefi, bu ülkelere yönelik politikanın bir başka unsurunu oluşturmaktadır. Çin'in, üçüncü dünya ülkelerinde nüfuzunu arttırarak uluslararası platformda siyasi konumunu sağlamlaştırmaya çalıştığı görülmektedir. Bu bilgiler ışığında, Mao döneminde Çin'in gerek Batı emperyalizmi ile mücadelesi, gerek siyasi hedefleri, üçüncü dünya kavramının ideolojik düzeyde ortaya çıkmasını sağlamıştır. Diğer taraftan, Mao, ırkçılık ve sömürgecilğe karşı üçüncü dünya ülkeleri ile ortak paydada mücadelede edilmesi gerektiğini savunmaktadır. Bu bakış açısı ile Mao'nun, bu ülkelere öncülük etmek istediği ve kendisini üçüncü dünyanın lideri olarak gördüğü belirtilmekteydi. Fakat, Çin'in bu ülkeleri mobilize etmede başarısız olduğu söylenmektedir. Soğuk Savaş döneminde Çin'in ekonomik ve askeri gücünün gelişmemiş olması, dönemin iki süper gücüne karşı sömürge ülkelerini savunmada yetersiz kalmasına neden olmuştur.⁷⁰

Deng dönemi ile üçüncü dünya politikası şekil değiştirmeye başlamıştır. Deng BM 6. Genel Kurul Toplantısı'nda Mao'nun formüle ettiği "Üç Dünya" teorisinden bahsederek, küresel politikada üç dünya düzeninin bulunduğunu ve Çin'in de üçüncü

⁶⁸ Üngör, a.g.e., s.29.

⁶⁹ Joseph Tse-Hei Lee, *China's Third World Policy from the Maoist Era to the Present*, 2008, s. 31.

⁷⁰ Lee, a.g.e., s. 32.

dünya ülkeleri arasında yer aldığını belirtmiştir. Birinci dünya ülkelerini yalnızca ABD ve Sovyetler Birliği'nin, ikinci dünyayı zengin ülkelerin ve üçüncü dünyayı ise Asya, Afrika ve Latin Amerika'da yer alan gelişmemiş veya gelişmekte olan ülkelerin oluşturduğunu dile getirmiştir. Bu teori çerçevesinde, Çin'in üçüncü dünya ülkeleri ile benzer sıkıntıların olduğunu, bu nedenle birinci ve ikinci dünya içerisinde yer alan ülkelerin tehditlerine karşı onların yanında yer alacağını ifade etmiştir.⁷¹ Deng'in ekonomik reform süreci başlatılması ile söz konusu teorinin iktisadi temel üzerine inşa edileceğinin sinyalleri verilmiştir. Deng döneminde ülkenin ekonomik çıkarları, siyasi ve ideolojik hedeflerin üstünde tutularak, her alanda ülke ekonomisinin güçlendirilmesi için reformlar yapılmıştır. İç ve dış politikanın öncelikli hedefi barışçıl bir ortamda ekonomik modernizasyon stratejilerini başarı ile yerine getirmek olmuştur.

Ekonomik reformların ön planda olması nedeniyle ideolojik önceliklerin dış politikayı belirlemede eskisi kadar etkili olmadığı görülmektedir. Bu dönemde, Sovyetler Birliği'nin dış politikasında güneye doğru yayılmacı bir politika izlenmesi, Çin hükümeti tarafından Sovyetlerin, ABD'den daha büyük bir tehdit olarak görülmesine neden olmuştur. Bu bakımdan, Çin, Sovyetlerle yakın ilişkisi bulunan Küba, Vietnam gibi ülkelere uzaklaşırken, Sovyet nüfuzuna karşı mücadele eden üçüncü dünya ülkelerinin yanında yer almıştır. İdeolojik faktörün baskın olduğu Mao dönemiyle kıyaslandığında, Deng döneminde üçüncü dünya politikasında değişim sürecine girilmiş olmasına rağmen, ekonomik reformlara öncelik verilmesi nedeniyle, 1990'lara kadar Çin'in üçüncü dünya politikası yalnızca politik söylem düzeyinde sürdürülmüştür. Sovyet gölgesinden sıyrılarak kendi ekonomik dinamiğini oluşturmaya çalışan Çin hükümeti, ülkenin modernleşme ve dönüşüm çabaları çerçevesinde Batıyla olan sorunlarını geride bırakarak ilişkilerini çok boyutlu olarak geliştirmeye çalışmıştır. Fakat Tiananmen Olayları nedeniyle Batı ülkeleri ile ilişkiler askıya alınmıştır. Bu olaylar, aynı zamanda Çin'in üçüncü dünya politikası için dönüm noktasıdır.⁷²

1989 Tiananmen Olayları ile Çin, ABD ve Batı ülkeleri tarafından ağır yaptırımlara maruz kalmıştır. 1990'lı yıllarda SSCB'nin dağılma sürecine girmesi, Çin'in olası bir müttefikini de kaybetmesine yola açmıştır. Böylece, uluslararası arenada bütünüyle

⁷¹ Elif Sak, "Kamu Diplomasisi ve Çin", *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, 2014, s. 17.

⁷² Üngör, *a.g.e.*, s. 32.

yalnızlaşan Çin'in üçüncü dünya ülkelerine açılması kaçınılmaz olmuştur. Asya, Afrika ve Latin Amerika ülkelerine yönelik ideolojik yaklaşımlar bir kenara bırakılarak, söz konusu ülkeler, ekonomik, siyasi, kültürel, teknolojik vb. birçok alanda iyi ilişkilerin geliştirebileceği önemli alternatifler olarak görülmüştür. Bununla beraber, 1978 ekonomik reformlarının meyveleri 1990'lı yıllarda toplanmaya başlanmıştır. Kademeli olarak birçok alanda yapılan reformlar sayesinde Çin ekonomisinde olağanüstü bir büyüme sağlanmıştır. Bununla ilişkili olarak Çin sanayisindeki hızlı büyüme, aynı oranda hammadde ve enerji ihtiyacını da arttırmıştır. 1990'lara kadar enerji kaynakları bakımından kendi kendine yeten Çin, bu büyüme ile enerji alanında dışa bağımlı bir ülke olmuştur. Bu faktör, Çin dış ticareti ile dış politikasını enerji paydasında birleştirmiştir. Çin dış politikasında petrol diplomasisi oluşturularak, dış ticarete enerji kaynaklarına erişimin kolaylaştırılmasına çalışılmıştır. Enerji kaynaklarına sahip ülkeler, aynı zamanda Çin'in sanayi ürünlerinin ihraç edilebileceği yeni pazarlar olarak görülmüştür. 1990'lı yıllarda ekonomide yaşanan gelişmeler çerçevesinde, Asya ülkelerinde, Çin'in nüfuzu hızla artmıştır. Zengin yer altı kaynaklarına sahip Asya ülkeleri ile Çin arasındaki ilişki enerji, ticaret ve yatırım ekseninde hızla geliştirilmiştir. Ayrıca, Şanghay İşbirliği Örgütü, ASEAN gibi bölgesel örgütlere üye olarak, Çin'in Asya kıtasındaki etkinliği önemli ölçüde arttırılmıştır. Çin hükümeti Asya kıtasında gerçekleştirdiği çok boyutlu dış politikasını gerek enerji kaynaklarının temini gerekse yeni ihraç pazarlarına erişim amacıyla Ortadoğu, Afrika ve Latin Amerika ülkelerinde de uygulamaya çalışmıştır. Bu çerçevede, küreselleşme dönemiyle birlikte Çin'in üçüncü dünya politika anlayışı söylem düzeyinden sıyrılıp ekonomiye dayalı çok boyutlu aktif bir politikaya dönüşmüştür. Bu değişim ile birlikte üçüncü dünya politikası, Çin dış politikasına yön veren başat faktörlerden biri haline gelmiştir.⁷³

Diğer taraftan, 1990 sonrası, hızla büyüyen ekonomisi, bölgesel ve uluslararası örgütlerde artan etkinliği ve böylece uluslararası platformda yükselişi ile Çin, ABD'ye alternatif bir güç merkezi olarak algılanmaya başlanmıştır. Bu durum, Batı ülkeleri tarafından "Çin tehdidi" olarak yorumlanmıştır. Bunun bir diğer nedeni, Çin'in üçüncü dünya ülkeleri üzerinde etkilerinin artmasıdır. Üçüncü dünya ülkelerinin, son yıllarda ticari ortak olarak Batı ülkelerinin yerine Çin'i tercih ettikleri görülmektedir. Esasen bu

---

⁷³ Üngör, a.g.e., s. 33-35.

durum, Çin'in üçüncü dünya politikasını başarılı olarak sürdürdüğünü göstermektedir. Bunun yanı sıra Çin, barışçıl tutumunu sürdürerek, hedef veya taraf olmaktan kaçınmakta ve dünya ülkeleri ile ilişkilerini geliştirmeye, derinleştirmeye devam etmektedir. Nitekim, Çin'in Afrika ülkeleri ile ilişkisi bunun önemli bir somut örneği olup, izleyen başlıkta kıta ile ilişki ele alınmaktadır.

3.2. Çin'in Üçüncü Dünya Politikası Örneği: Afrika Kıtası

Çin-Afrika ilişkilerinin milattan önceki yıllara uzandığına dair söylemler olmasına rağmen ilk ilişkilerin 14. yüzyılda kurulduğu bilinmektedir.⁷⁴ Günümüzün Çin-Afrika ilişkisi Çin'in kuruluşundan kısa bir süre sonra 1950'li yılların sonuna doğru yeniden başlamıştır. Çin-Afrika etkileşimin ilk aşaması olan bu dönemde, Çin'in Afrika'ya yaklaşımı, ideolojik olarak motive etmek olmuştur. Bu amaçla Çin, 1955 yılında yapılan Bandung Konferansı'nda katılmış ve bağımsızlığını yeni kazanan Afrika ülkelerindeki ulusal kurtuluş hareketlerine maddi manevi destekte bulunmuştur.⁷⁵

1957 yılında kurulan ve aynı yıl ilk konferansı gerçekleştirilen Afro-Asyalı Halkların Birlik Organizasyonu (Afro-Asian People's Solidarity Organization – AAPSO), Çin-Afrika ilişkisinin bağımsızlık mücadelesi çerçevesinde bir araya geldiği diğer bir önemli kuruluştur. Afrika'daki bağımsızlık hareketlerine destek veren Çin, 1963'te ilk resmi ziyaretini gerçekleştirmiştir. Dönemin Başbakanı Zhou Enlai, "yoksul dostlar" arasında karşılıklı yardımlaşma prensibini ileri sürerek emperyalist güçlere karşı birlikte mücadelenin önemini belirtmiştir. Bu bağlamda, 1965-1970 yılları arasında 15.000 Çinli tarafından yapılan Tanzanya-Zambiya demiryolu Sino-Afrika birliğinin sembolü olmuştur.⁷⁶

1970'lerin sonuna kadar Çin'in Afrika'ya olan tutumu ideolojik düzeyde devam etmiştir. 1971 yılında, BM Genel Kurulu'nda Tayvan yerine Çin'in gerçek temsilcisi olarak Çin Halk Cumhuriyeti'nin kabul edilmesi, Afrika ülkeleri tarafından coşkuyla

⁷⁴ Seyfi Kılıç, "Çin-Afrika İlişkilerinin Gelişmesinde Baraj İnşaatlarının Rolü", *Middle Eastern Analysis/Ortadoğu Analiz*, Cilt 5, Sayı 52, 2013, s. 89.

⁷⁵ Ian Taylor, *The International Relations of Sub-Saharan Africa*, Bloomsbury Publishing USA, 2010, s. 70-71

⁷⁶ (<https://accueiler.wordpress.com/2014/08/04/cin-in-afrika-politikalari/>).

karşılanmıştır. Çin'in kıta ülkeleri ile ilişkisinde olumlu bir iz bırakmıştır. Nitekim, 1978 yılına gelindiğinde Afrika kıtasından kırk ülke ile diplomatik ilişki kurulmuştu.⁷⁷

Deng döneminde ekonomik modernizasyon programının başlanması ile Afrika'ya olan ilgi azalmıştı. 1970'lerden-1980 sonlarına kadar, ekonomik önceliklerden dolayı Çin-Afrika ilişkisinde durağan bir dönem geçirildi. 1980'lerde Afrika ve Çin'de yaşanan bazı olaylar, Çin liderlerinin Afrika'ya katılımını teşvik etmiştir. 1989 Tiananmen Olayları'nda Batı dünyasının tepkileri Çin ile ilişkilerinde kriz yaşanmasına neden olurken, Afrika'nın söz konusu olayda Çin liderlerini destekleyici söylemleri olmuştur. Bu doğrultuda, Angola Dışişleri Bakanı "Çin'in devrimci isyanı bastırmak için aldığı kararları destekliyoruz" şeklinde ifade ederken, Namibya Devlet Başkanı Sam Nujoma Çin askerlerini tebrik eden telgraf göndermiştir. Afrika'nın bu yaklaşımına Çin hükümetinin yorumu ise "Batılı ülkeler yaşanan olaylardan ötürü ülkemize karşı yaptırımlar uygularken, Afrikalı arkadaşlarımız yanımızda olmuştur." şeklindedir.⁷⁸

Soğuk savaşın bitimi, küresel dünya sistemine geçiş ve Çin'nin yaşadığı ulusal sorunlar ile hızla gelişen ekonomisi çerçevesinde, 1990'dan itibaren Çin'in üçüncü dünya politikasında Afrika kıtası hayati önem arz etmeye başlamıştır. 1970'lerdeki temeli politik ve ideolojik olan Çin- Afrika ilişkileri 1990'dan itibaren ekonomik ve pragmatik temele evrilmiştir.⁷⁹ Bu çerçevede, izleyen başlıklarda Çin Afrika ilişkilerini ticari ve siyasi olmak üzere iki düzlemde ele alınacaktır.

3.2.1. Ticari Ortak Afrika

1990 sonrasında Çin-Afrika ilişkilerinin ekonomik bağlamda hızla gelişmesinde, Afrika'nın ekonomik açılımı ve Çin'in hızla büyüyen ekonomisi olmak üzere karşılık iki önemli etken bulunmaktadır. İlk olarak, Afrika 1990'larda özelleştirmeye hız kazandırmak, uluslararası ticarete kapıları açmak ve ikili çoklu ekonomik anlaşmalar ile gelişimini hızlandırmak gibi bir dizi ekonomik reform gerçekleştirmiş ve dış ticarete Çinli yatırımcıların dikkatini çekmiştir. Çin Afrika'daki bu yeni ekonomi

⁷⁷Seyfi Kılıç, "Çin-Afrika İlişkilerinin Gelişmesinde Baraj İnşaatlarının Rolü", *Middle Eastern Analysis/Ortadoğu Analiz*, cilt 5, sayı 52, 2013, s. 90.

⁷⁸Taylor, *a.g.e.*, s. 70-71.

⁷⁹Zhiqun Zhi, *China's New Diplomacy Rationale, Strategies and Significance*, Ashgate Publishing 2013, s. 21-27.

politikalarından faydalanmak üzere çoklu düzeyde ortak girişim ve ekonomik işbirliğine girmiştir. Birçok Çinli firma ve girişimciler yeni pazar imkânı elde etmiştir. Çin şirketleri ürettikleri malları Afrika pazarlarında sergilerken, bir yandan da Afrika'nın doğal kaynaklar bakımından zengin olduğunu tespit etme imkanı yakalamıştır. İkinci etken ise 1978 reformlarıyla özellikle 1990 sonrası Çin ekonomisinde olağanüstü büyüme gerçekleşmesidir. Ekonomik büyüme ile aynı oranda artan enerji ihtiyacı Çin'i yeni kaynak arayışına itmiştir. Bu açıdan, petrol diplomasisi, Çin'in Afrika'ya yönelik politikalarının önemli bir parçasıdır.⁸⁰ Ekonomik gelişim-enerji ihtiyacı- ticari anlaşmalar üçlüsü Afrika-Çin ilişkisinin ekonomik sembolü olarak değerlendirilebilir.

Son dönemde, Afrika kıtası, Ortadoğu ve Latin Amerika'dan sonra dünyanın en büyük petrol üreten bölgesi olmuştur. Önümüzdeki 20 yıl içinde, diğer bölgelerdeki petrol üretiminin aynı düzeyde kalması veya azalma göstermesi beklenirken, Afrika'daki üretim oranının iki katına çıkması beklenmektedir. Bu çerçevede, Afrika'nın zengin enerji kaynakları ve petrol potansiyeli, Çin gibi enerji ihtiyacı giderek artan bir ülke için yeni ticari ve yatırım fırsatıdır.⁸¹ Çin-Afrika arasındaki ticaret Çin dış ticaretinin küçük bir oranını oluşturuyor olmasına rağmen bu oran her yıl ciddi ölçüde yükselmektedir. Çin-Afrika arasındaki ticaret Çin dış ticaretinin küçük bir oranını oluşturuyor olmasına rağmen bu oran her yıl ciddi ölçüde yükselmektedir. Angola ve Sudan bunun en somut örneğidir. Afrika'nın en büyük ikinci petrol üreticisi olan Sudan, Çin'in kıtadaki enerji diplomasinin merkezi konumundadır. Çin Petrokimya Şirketi, Angola'daki devlet destekli önemli petrol şirketlerinin en büyük hissedarıdır.⁸² 2006 yılı itibariyle Angola Suudi Arabistan'ı geçerek, Çin'in en büyük ham petrol tedarikçisi olmuştur. 2007'de Angola'daki en büyük yatırımcılar Çin kuruluşları olmuş ve bu yıl Sudan Çin'in en büyük ikinci ticaret partneri konumuna gelmiştir. Bu kapsamda, Çin-Sudan petrol üretim şirketi ile Kızıl Deniz ve Hartum'da 930 mil petrol boru hattı inşa edilmiştir. Çin petrolün yanı sıra Sudan'da 2 milyar dolarlık hidroelektrik baraj projesini yatırımında bulunmuştur. 2008'de açılan baraj, Sudan'ın elektrik ihtiyacını karşıladığı gibi, bunu diğer Afrika ülkelerine de ihraç etme imkanı sağlamıştır. Çin Sudan örneğinde olduğu gibi Batı'nın oluşturduğu otorite boşluğunu doldurmaktadır ve ülkenin petrol ve diğer

⁸⁰ Taylor, **a.g.e.**, s. 70-71.

⁸¹ Zhi, **a.g.e.**, s. 21-27.

⁸² Çin Ulusal Petrol Şirketi, Sudan'ın en büyük petrol kuruluşunun (Büyük Nil Petrol Çıkarma Şirketi) en büyük hissesine (%40) sahiptir.

doğal kaynaklarının yönetimini elde etmeye çalışmaktadır. Bugün Çin, Amerika ve Avrupa etkisinde kalmış birçok Afrika ülkesi ile ekonomik ve diplomatik ilişkisini artırmayı sürdürmektedir.⁸³

Çin-Afrika arasında ikili ticari ilişkinin güçlendirilmesi için enerji kaynakları, ürün satım-alım, yatırım, proje, yardım gibi birçok hususta anlaşma imzalanmıştır. Çin iş adamları, yatırımcılar, bankacılar Çin-Afrika ilişkisini yeni ve daha ileri aşamalara getirecek ticari anlaşmalar yapmak üzere Afrika'ya resmi ziyaretler gerçekleştirmeye devam etmektedir.⁸⁴

Çin'in Afrika'da sömürge geçmişinin olmaması ve barış içinde yaşamının ilkesi doğrultusunda, gerek ülkelerin iç sorunlarına karışmaması, gerek ekonomik çıkarlarda karşılıklı fayda sağlaması ve gerekse ülkelerin bağımsızlık ve egemenliğine saygı duyması bakımından, Afrika ülkeleri tarafından Çin'e sempati duyulmasına ve Batı yerine yeni ticari ortak olarak görülmesine katkı sağlamıştır.⁸⁵ Ekonomik ilişkilerin gelişmesi beraberinde siyasi ilişkilerin gelişimini de teşvik etmiştir. Çin'in üçüncü dünya politika anlayışında Afrika kıtası, dış ticaret-dış politika etkileşim ve uyumu bağlamında önemli bir örnek teşkil etmektedir. Bu çerçevede, izleyen başlıkta Çin'in Afrika ile siyasi ilişkisi ele alınmaktadır.

3.2.2. Siyasi Boyutu ile Afrika

Ekonomik çıkarlar, Çin'in Afrika politikasının arkasındaki itici güçlerden sadece biridir. Çin 1993 yılı itibariyle Afrika'dan petrol ithal etmeye başlamıştır. Halbuki Çin-Afrika ilişkisi 1950'lerden itibaren süregelmektedir. Bu çerçevede, Çin'in Afrika ile etkileşimi geçmişte ve günümüzde sadece enerji kaynakları ile sınırlı değildir.⁸⁶ Çin dış politikasındaki Afrika'ya siyasi boyutuyla yönelim çeşitli nedenlere dayanmaktadır. Bu nedenler başlıca; Tayvan Sorunu'nun uluslararası platformda kendi lehine çözülmesini sağlama; BM ve diğer uluslararası kuruluşlardaki üçüncü dünya ile iyi bir dayanışma

⁸³ Lee, **a.g.e.**, s. 54.

⁸⁴ Zhı, **a.g.e.**, s. 21-27

⁸⁵Emine Akçadağ, "Yükselen Güç Çin'in Dünden Bugüne Dış Politika Analizi", (Erişim), <http://www.bilgesam.org/incele/865/-yukselen-guc-cin%E2%80%99in-dunden-bugune-dis-politika-analizi/#.WGYjrFOLTIU>.

⁸⁶ Zhı, **a.g.e.**, s. 21-27.

inşa etmek; büyüyen ekonomisi ile kendisini dünyaya küresel bir güç olarak tanıtilmasını sağlamaktır.⁸⁷ Çin'in ekonomik ilişkiler çerçevesinde kıtada oluşturduğu imaj söz konusu hedeflerine ulaşmasına katkı sağlayacaktır.

Diğer taraftan, BM ve diğer uluslararası organizasyonlarda 54 ülkesi bulunan Afrika kıtası, büyük oy bloğu oluşturmaktadır. Bu bakımdan, Çin'in Afrika'ya yönelik çabası, uluslararası statüde politik ve diplomatik çıkarlarını korumayı amaçlamaktadır. BM İnsan Hakları Komisyonu'nda bulunan birçok Afrika ülkesi, Batı ülkelerinin "Çin karşıtı" yaklaşımlarına tam tersi yönde Çin'e destek vermektedir. Örnek olarak; 2008 Olimpiyatlarının Pekin'de, 2010 Dünya Expol'ünün Şanghai'da yapılmasında Afrika ülkelerinin desteği olmuştur. Tayvan'ın resmi bağımsızlık kazanmasını önlemek, Çin dış politikasının önemli unsurlarından biridir. Bu bakımdan, tüm dünya ülkelerine "Tek Çin" devleti olduğunu kabul ettirilmesi, "İki Çin" ya da "Tek Çin, Tek Tayvan" gibi söylemlerin oluşmaması yönünde politikalarını ısrarla sürdürmektedir. Çin ve Tayvan bu sorun nedeniyle 1949'dan beri Afrika ülkelerinin kendilerine bağlılığı için mücadele etmektedir. 1971'de Çin'in Tayvan yerine BM'ye tek Çin temsilcisi olarak kabul edilmesi, birçok Afrikalı delege tarafından kutlanmıştır. 1990'dan beri Çin'in Afrika'ya yönelik aktif diplomatik yaklaşımı, Tayvan'ın uluslararası arenadaki etkisini daha da azaltmıştır. Senegal gibi birçok Afrika ülkesi ulusal çıkarlarına en iyi şekilde hizmet etmek amacıyla Çin ile müttefik olmayı tercih etmiştir. Çin, 2006 yılında Çad, 2007 yılında Malavi ülkelerinin Tayvan ile olan diplomatik ilişkilerinin kendilerine dönüştürmeyi başarmıştır. 2013 yılı itibariyle Afrika'da bulunan dört ülkenin (Burkina Faso, Gambiya, São Tomé ve Príncipe, Svaziland) Tayvan ile diplomatik ilişkileri sürmektedir. Tayvan'ın dünyada diplomatik ilişki içinde olduğu 23 ülke iken, Çin'in 172 ülkedir.⁸⁸ Diğer taraftan, Afrika kıtasında bulunan 54 ülkeden 49 ülke ile Çin'in diplomatik ilişkisi bulunmaktadır. Bu 49 ülkenin 47'sinde Çin Büyükelçiliği açılmış diplomatik ilişkilerin kolaylıkla sürdürülmesi sağlanmıştır.⁸⁹

Bu çerçevede, BM'deki temsil gücü olan Afrika kıtası hem uluslararası siyasi kararların alınmasında etkili bir bölge hem uluslararası platforma taşınan iç sorunların

⁸⁷ Sutter, **a.g.e.**, s.309-310.

⁸⁸ Zhi, **a.g.e.**, s. 21-27.

⁸⁹ Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China, (Erişim), http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zwjg_665342/2490_665344/2493_665350/.

çözülmesinde önemli bir siyasi ortak, hem iyi bir pazar hem de ucuz üretim sahası olma ihtimalini barındıran bir enerji ve maden yatağıdır. Bu nedenle, Afrika kıtası gerek siyasi manevra alanı olarak gerekse de barındırdığı enerji kaynakları ve üretilen mallar için iyi bir pazar olması bağlamında oldukça önemli bir stratejik bölge haline gelmektedir.⁹⁰

Sonuç olarak Afrika ile siyasi ve ekonomik bağlamda ilişkiler 1990'dan sonra hızla gelişmiştir. Çin liderlerinin Afrika'ya üst düzey resmi ziyaretlerini sıklaştırması da iki ülke arasında önemli bir adım atılmasına imkân sağlamıştır. Bu doğrultuda, 2000 yılında Çin-Afrika İşbirliği Forumu (FOCAC) kurulmuş ve ikili ilişkinin derinleştirilmesinin önü açılmıştır.⁹¹

3.2.3. Çin-Afrika İşbirliği Forumu (FOCAC)

Günümüzde Çin'in Afrika kıtası ile kurumsallaşmış ve çok taraflı ilişkilerinin en somut örneği Çin-Afrika İşbirliği Forumu (FOCAC)'dur. Çin Afrika ülkeleri ile birçok alanda iç içe geçmiş yoğun işbirliği neticesinde karşılıklı bağımlılık ilişkisi oluşturmuştur. FOCAC çerçevesinde yapılan toplantılar ile Çin Afrika ülkeleri arasında stratejik işbirliğinin çeşitli alanlara genişletilmesi ve ilişkilerin derinleştirilmesine yönelik uygulamalar başlatılmıştır.

Çin Afrika'daki diğer güçlerden farklı olarak hegemonik söylem ve tutumlardan uzak durmuştur. Bu yaklaşımı ile Afrika ülkeleri, ABD ve Avrupa ülkelerinden ziyade "Çin modelini" daha cazip bir alternatif olarak görmüştür.⁹² Bu çerçevede, Afrika öncelikli olarak ulusal çıkarları çerçevesinde en karlı ortak ile işbirliği içerisine girmektedir.

2000 yılında Çin Devlet Başkanı Jiang Zemin'in girişimi ile kurulan Çin-Afrika İşbirliği Forumu, Çin-Afrika ilişkisini stratejik ortaklık seviyesine çıkarmıştır. Aynı yıl içinde yapılan ilk FOCAC toplantısına 44 Afrika ülke temsilcisi katılmış ve görüşmeler neticesinde Pekin Deklerasyonu ile Çin-Afrika Ekonomik ve Sosyal Kalkınma İşbirliği ilan edilmiştir. Ekonomi, ticaret, finans, tarım, tıbbi bakım ve halk sağlığı, bilim ve

⁹⁰ Yalın Alpay, "Çin Afrika'da Ne Yapıyor", *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Sayı 14, 2009, s. 4-5.

⁹¹ Yıldırım, *a.g.m.*, s. 72.

⁹² Sanayir, *a.g.e.*, s. 13.

teknoloji, kültür, eğitim gibi birçok alanda işbirliği ve dayanışma içinde olacakları açıklanmıştır. 2003 yılında FOCAC 2. Zirve toplantısı Etiyopya'nın başkenti Addis Ababa'da yapılmıştır. Eylem Planı kabul edilmiş ve Pekin Deklarasyonu ile ilişkilerin çeşitli alanlardaki uygulamaların kolaylaştırılması ve hızlandırılmasına yönelik kararlar alınmıştır.⁹³

2006 yılında Pekin'de yapılan FOCAC 3. Zirvesi'ne 48 Afrika ülke temsilcisi katılım sağlamıştır. Her üç yılda bir yapılan zirveler ile Afrika-Çin ilişkileri gelişmekte ve derinleşmektedir. Bu süreç içerisinde ülke liderleri resmi ziyaretler de gerçekleştirerek zirvede alınan kararların uygulanmasını pekiştirmektedir. Bu amaçla, 2007 yılında dönemin Çin Devlet Başkanı söz konusu gelişmeler neticesinde bir ziyaret gerçekleştirmiş ve gümrük vergilerinin kaldırılması, Çinli şirketlerin kıtaya yatırım yapmalarına teşvik edilmesi birçok konuda anlaşma yapılması sağlanmış ve Kalkınma Fonu çerçevesinde 5 milyar dolarlık yardımda bulunulmuştur.⁹⁴

Zirvenin kurulmasıyla birlikte altı yıl içinde ülke liderleri karşılıklı olarak toplam 180 resmi ziyaret gerçekleşmiştir. FOCAC çerçevesinde, 31 Afrika ülkesine 1,38 milyar dolar değerinde borç verilmiş, bu ülkelerden yapılan ithalatta gümrük vergisi muaf tutulmuş, ilk yapılan anlaşma kapsamında ülkelerin Çin'e olan borçları kademe kademe silinmiş; 5,74 milyar dolar ekonomik yardımlar yapılmış; Afrika ülkelerinde yaklaşık 900 sosyal proje geliştirilmiş; 18 bin Afrikalı öğrenciye burs verilmiş; 16 bine yakın sağlık görevlisi kıtaya gönderilmiştir. Bunun yanı sıra, 2006 yılında gerçekleştirilen Zirve'de 5 milyar dolarlık yardım anlaşması imzalanmış ve anlaşmalar çerçevesinde 10 bin Afrikalı çeşitli alanlarda profesyonel olarak yetiştirilmiştir.⁹⁵ FOCAC çerçevesinde, söz konusu uygulamaların kısa sürede yapılmasına olanak sağlanmış ve ilişkilerin ekonomi başta olmak üzere birçok alanda gelişmesine katkıda bulunulmuştur.

FOCAC ile Çin- Afrika ilişkisinde özellikle ekonomik anlamda daha iyi verimli sonuçlar alınması, Çin'in dış politikasında da ekonomik önceliklerinin olmasından kaynaklanmaktadır. Dış ticaret-dış politika uyumu sağlanarak, ekonomik temelli her iki

---

⁹³ Alpay, **a.g.m.**, s. 11.

⁹⁴ Yıldırım, **a.g.m.**, s.73.

⁹⁵ Alpay, **a.g.m.**, s. 12.

tarafda kendi çıkarlarının karşılanmasını amaçlamaktadır. Bu çerçevede, söz konusu forum ile 2000 yılından 2015 yılına kadar Çin-Afrika arasındaki ticaret hacmi 10,5 milyar dolardan 220 milyar dolara yükselmiştir. Bu süreç içinde Çin'in kıtadaki yatırım miktarı 500 milyon dolar seviyesinden 30 milyar dolara ulaşmıştır. Afrika'da yaklaşık 3000 Çinli şirket faaliyet göstermektedir. 2015 yılında Çin ile 50 Afrika ülke liderleri katılımı ile Güney Afrika'nın Johannesburg kentinde düzenlenen 6. Zirve Toplantısı gerçekleştirilmiştir. 6. Zirve Toplantısının Afrika ülkeleri için ayrı bir önemi ilk kez ev sahipliğinde gerçekleştirilmiş olmasıdır. Diğer taraftan, Çin Devlet Başkanlığı görevini Hu Jintao'dan devralan Xi Jinping'in Afrika ile ilk zirve toplantısı olmuştur. Güney Afrika Ticaret ve Sanayi Bakanı Rob Davies söz konusu Zirve ile toplam değeri 16,5 milyar dolara ulaşan 25 anlaşma imzalandığı bildirmiştir.⁹⁶ Zirve'de imzalanan "Johannesburg Deklerasyonu" ve "İşbirliği Hareket Planı" ile gelecek üç yılın planı çizilmiştir. Çin Devlet Başkanı Xi Jinping, işbirliği çerçevesinde yürütülecek faaliyetleri beş ilke temelinde toplamıştır. Bu ilkeler: "ortak siyasi güveni pekiştirmek", "kazan kazan ekonomik iş birliğine hazır olmak", "kültürel alışverişi geliştirmek", "güvenlik konusunda yardımlaşmak" ve "uluslararası alanda iş birliği ve ortaklığı güçlendirmek".⁹⁷

Bu bakımdan Çin, FOCAC kuruluşu ile birlikte kıta ile ilişkilerini hızla geliştirmiştir. Günümüzde, Çin, kıtanın siyasi sorunlarına angaje olmadan, karşılıksız kalkınma yardımları ve düşük faizli kredi, borç silme gibi kolaylıklar sağlayarak, söz konusu forum çerçevesinde, Afrika ile yapılan ihracat-ithalat oranlarını büyük ölçüde arttırmış ve Afrika'nın dış ticaretinde önemli bir yere sahip olmuştur. Çin, Afrika ülkelerinde nüfuzunu arttırırken, kıtadaki diğer güçler mevcut statükolarını giderek kaybetmektedirler. Bu çerçevede, Afrika'da uzun yıllar hakimiyet sağlayan güçlerin yerini giderek Çin'e bırakmasının nedenleri izleyen başlıkta ele alınmaktadır.

⁹⁶ Ufuk Tepebaş, "Johannesburg Zirvesi ve 6. Çin - Afrika İşbirliği Forumu", Basel Üniversitesi Afrika Çalışmaları Merkezi, Yayın Tarihi:07.12.2015, http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/23637/johannesburg_zirvesi_ve_6_cin_-_afrika_isbirligi_forumu

⁹⁷ Çin-Afrika İşbirliği Forumu, (Erişim), <http://www.haberler.com/cin-afrika-isbirligi-forumu-7943152-haberi/>.

3.3.Afrika'daki Diğer Güçlere Göre Çin'in Yükselişi

Çin'in Afrika ülkeleri ile gelişen ilişkisi ve bölgede artan etkinliği, kıtanın geleneksel hamisi İngiltere, Fransa, ABD ve diğer güçlerin kıtadaki üstünlüğünü geri planda bıraktığına yönelik söylemler giderek artmaktadır.⁹⁸ ABD gibi diğer ülkelerin kıtaya bakışı esas olarak insani müdahale, doğal kaynak elde etme ve güvenlik kaygıları tarafından şekillendirilmektedir. Bu bakış açısı doğrultusunda, Afrika ülkelerinin gelişim ve ilerlemesinden daha ziyade söz konusu ülkelerin kendi çıkarlarının karşılanmasına önem verilmektedir. Buna karşın, Çin kıtaya jeoekonomik bir perspektif ile yaklaşmakta ve mütekabiliyet çerçevesinde hareket etmektedir. Bu amaçla Çin, ekonomik bakımdan ihtiyaçlarının belli bir kısmını kıtadan sağlayabilmeyi hedeflerken aynı zamanda kıta ülkelerinin altyapı, sanayi, enerji gibi çeşitli alanlarda gelişimine katkı sağlamaya önem vermektedir. Bunun yanı sıra, Çin'in Afrika'ya yapmış olduğu insani yardımlar, Batılı yardım kuruluşlarının şeffaflık, hesap verilebilirlik ve iyi yönetim gibi kavramları gözetmeksizin arttırarak devam ettirmektedir. Çevresel faktörler ile çalışma şartlarına yönelik iyileştirme yapılması hedeflenerek, Afrika ülkelerindeki faaliyetlerini sonlandırıp ayrılan Batılı firmaların yerini doldurulmasına çalışılmaktadır. Bu noktaya örnek olarak, ABD'nin Sudan'daki petrol şirketini bırakmasının ardından Çin tarafından satın alınarak işletilmesi olmuştur.⁹⁹

Bu çerçevede, Çin'in Batı'dan farklı yaklaşımı Afrika tarafından yeni bir imaj olarak benimsenmekte ve ulusal çıkarları bağlamında Çin'i daha önemli bir müttefik olarak görmektedir. Son yıllarda, Sudan örneğinde olduğu gibi birçok Afrika ülkesi yönünü Batı'dan Asya'ya doğru çevirmektedir.

⁹⁸ Yıldırım, **a.g.m.**, s. 72.

⁹⁹Seyfi Kılıç, "Çin-Afrika İlişkilerinin Gelişmesinde Baraj İnşaatlarının Rolü", **Middle Eastern Analysis/Ortadoğu Analiz**, cilt 5, sayı 52, 2013, s. 90.

BÖLÜM DEĞERLENDİRMESİ

Bu bölümde, kuruluşundan itibaren Çin dış politikasında gerçekleşen değişim ve dönüşümler ele alınmış; üçüncü dünya politikasının oluşum ve gelişimi incelenmiş; Afrika kıtası ile ilişkisi örneklendirilerek Çin'in üçüncü dünya politikasının değişimi somutlaştırılmaya çalışılmıştır.

Küresel dönem öncesinde, Çin devlet liderleri dış politikanın yapımında doğrudan etkili ve karar alıcı mekanizmasını oluşturmaktaydı. Bu durum liderlerin benimsediği her bir söylem, ilke ve anlayışın, dış politikanın temel unsuru haline gelmesine yol açmaktaydı. Bu çerçevede, Mao ve Deng'in benimsediği ilke ve politikalar, günümüz Çin dış politikasının şekillendirilmesinde önemli rol oynamıştır. Nitekim, Mao döneminde benimsenen bağımsızlık ve barışçıl ilke ile barış içinde bir arada yaşama ilkeleri, bugün Çin'in dış ilişkilerini geliştirmede temel aldığı önemli unsurlardır. Diğer taraftan, küreselleşme sonrasında dış politika yapımında etkili olan aktörlerin sayısı artmış ve karar mekanizmaları daha karışık hale gelmiştir.

Mao döneminde sosyalist ideoloji doğrultusunda hareket edilmiş ve içe dönük, tek boyutlu bir dış politika anlayışı benimsenmiştir. Deng döneminde ise yepyeni bir dış politika vizyonu oluşturulmuştur. Çin'in bu önemli sıçrayışını sağlayan en önemli unsur şüphesiz 1978 Ekonomik Reformları'dır. Deng tüm önceliğini Çin'in iktisadi gelişimine vermiştir. Ekonomisinde dışa açılması ve dönem içinde diğer ülkelerle sorunlar yaşaması, dış politikasında tek boyutlu ve içe kapalı anlayışı bırakarak, yeni bir imaj ile dışa açık ve çok boyutlu bir yapıya evrilmiştir. Barışçıl yükseliş anlayışı ile içte ve dışta çok sayıda reformlar yaparak ekonomik gelişimin önü açılmıştır. Kısa sürede bunun meyvelerini toplayan Çin, çok boyutlu dış politika vizyonu çerçevesinde uluslararası platformda önemli adımlar atmıştır.

Küreselleşme döneminde çok sayıda uluslararası kuruluşlara üye olarak dış politikada aktifliğini artıran Çin'in, hem küresel sisteme entegre olmaya çalıştığı hem de küresel düzen içinde ekonomik ve siyasi çıkarlarını korumayı hedeflediği görülmektedir.

Diğer taraftan, Çin dış politikasındaki üçüncü dünya söylemleri Mao döneminde ortaya çıkmıştır. Soğuk Savaşın etkileri neticesinde Bağlantısızlar Hareketi'nin başlaması ve Bandung Konferansı'nın düzenlenmesi ile SSCB ve ABD ekseninden başka üçüncü bir

kutup oluşturulmuştu. Mao emperyalist güçlere karşı kendisini bu yeni kutbun bir parçası olarak göstermiş ve ideolojik söylemleriyle bu ülkelere destek olmuştur. Deng döneminde, söz konusu politika şekil değiştirmeye başlamıştır. 1978 ekonomik reformları çerçevesinde bu politika ekonomik hedeflerin gerçekleştirilmesinde önemli bir unsur haline gelmeye başlamıştır. Bununla beraber, iktisadi reformlar 1990 sonrasında hızlı ekonomik gelişmeyle olumlu sonuç vermeye başlamış ve aynı oranda enerji ihtiyacı da artmıştır. Bu bakımdan, hammadde ve enerji ihtiyacının karşılanabileceği alternatif ve güvenli bir kaynak ve artan üretim ile beraber Çin malları için yeni pazar bulmak gerekmektedir. Asya, Afrika Latin Amerika ülkeleri bu ihtiyaç bakımından Çin için cazip bölgeler olup, bu ülkelerle ilişkilerin geliştirilmesi yönünde adımlar atılmıştır. Bu çerçevede, küreselleşme döneminde, Çin'in üçüncü dünya politikasının ekonomik temelli olarak şekillendiği görülmektedir.

Üçüncü dünya politikasının değişim ve dönüşümleri, Çin'in Afrika kıtası ile ilişkisinde somut olarak görülmektedir. Afrika kıtası çatışmalar, etnik sorunlar, altyapı yetersizliği, ekonomik düzensizlikler gibi birçok sorunu içinde barındırmasına rağmen, küresel dönem itibariyle üçüncü dünya ülkeleri arasında ön plana çıkan bölge olmuştur. Sahip olduğu zengin yer altı kaynakları ile Afrika kıtası, Çin'in büyüyen nüfus ve ekonomisi için kaçınılmaz bir yatırım bölgesidir. Siyasi boyutuyla da Çin için stratejik öneme sahip Afrika ülkesi ile ilişkiler küresel dönem itibariyle, hem diplomatik hem de ticari olarak hızla gelişmiştir.

BÖLÜM II: ÇİN DIŞ TİCARETİ ve AFRİKA ile EKONOMİK İLİŞKİLER

Çin'in üçüncü dünya politika anlayışını şekillendirmede özellikle küresel dönem itibariyle dış ticaretin etkili olduğu görülmektedir. Çin ekonomik kalkınma hedefleri doğrultusunda istikrarlı ve barışçıl bir uluslararası düzene ihtiyaç duyduğunu belirtmektedir. Bu bakış açısı ile Çin, gerek küresel ölçekte etkili aktörler, gerek bölgesel aktörler ülkeler gerekse üçüncü dünya ülkeleriyle çatışmaya girmeden mevcut sorunlarını diyalog yoluyla çözmeye çalışmakta ve ilişkilerini ekonomik alan başta olmak üzere geliştirmeye önem vermektedir.

Bu çerçevede, bu bölümde Çin'in kuruluşundan itibaren dış ticaret gelişimi incelenerek dış politika ile uyumlu etkileşimi tespit edilmeye çalışılmakta ihracat ve ithalat unsurları ürün ve ülke temelinde ele alınarak küresel dönem sonrası gelişimi ortaya konulmaktadır. Bununla birlikte, Çin'in üçüncü dünya ülkeleri arasında önemli bir konuma sahip Afrika kıtasına olan yaklaşımının, küresel dönem itibariyle ekonomik temeller üzerine inşa edildiği gösterilmekte; enerji ve yatırım düzlemine oturtulan ikili arasındaki dış ticaretin gelişimi incelenmektedir. Bu bakımdan ilk olarak Çin'in dış ticareti izleyen başlıkta ele alınmaktadır.

1. ÇİN DIŞ TİCARETİ

Ekonomisinde son yıllarda ortalama %7,6'lık bir büyüme yakalayarak dünya ekonomisinde dikkatleri üzerine çeken Çin, yoğun nüfusu ile dünyanın en büyük pazar ve üretim alanı haline gelmiştir. Çin ekonomisinin özellikle 1978 sonrasında gelişmeye başladığı 1990 sonrasında ise daha büyük bir ivme kazandığı bilinmektedir. Bu değişimin ardında bulunan temel nedenler, 1978 Ekonomik Reformları ile dışa dönük bir politika anlayışının benimsenmiş olmasıdır. Çin, tarımda “Aile Sorumluluk Sistemi” ile sanayide “Anlaşmalı Sorumluluk Sistemi” uygulamalarını başlatarak iç piyasada üretimi hareketlendirmeye başarmıştır. Bununla birlikte, özel sektör, bankacılık sistemi ve kamu işletmelerindeki modernizasyonu, serbest ekonomi bölgesi uygulamaları ve dış ticaret ile uluslararası ekonomik ilişkilerin geliştirilmesine yönelik yeni düzenlemeler çerçevesinde, ekonomi hızla gelişmeye başlamıştır. Kendisine has bir sosyalist piyasa ekonomisi benimseyen Çin, Tablo 2’de görüleceği üzere dünya ülkelerine kıyasla son yıllarda elde ettiği ekonomik büyüme ile uluslararası platformda kendisini hissettirmektedir.

Tablo 2: Yıllara Göre Seçilmiş Ülkelerin Ekonomideki Yıllık Büyüme Oranı (%)

Ülke	2012	2013	2014	2015
Çin	7,7	7,8	7,4	7,3
ABD	2,3	2,2	2,4	2,4
Rusya	3,8	2,2	0,7	-3,7
Japonya	1,8	1,6	0	0,5
Hindistan	4,7	6,9	7,2	7,3
İngiltere	0,7	1,7	2,9	2,2
Fransa	0,3	0,3	0,2	1,1
Almanya	0,9	0,5	1,6	1,5
Güney Afrika	2,5	2,2	1,5	1,3
Brezilya	1,0	2,7	0,1	-3,8

Kaynak: 2012 ile 2013 Verileri: IMF (2015) International Monetary Fund, World Economic Outlook April 2015, “Uneven Growth Short- and Long-Term Factors” s. 35 ve 2014 ile 2015 verileri: IMF (2016) International Monetary Fund, World Economic Outlook April 2016, “Too Slow for Too Long” s. 46.

1990 sonrasında Çin'in uluslararası ve bölgesel sisteme entegre olma çalışmalarının en önemli etkeni, ekonomisinin gelişiminde ihracat ve yatırımların artan etkisidir. İhracata dayalı sanayileşme stratejisi doğrultusunda, ekonomik reformlarıyla iç piyasada sağlanan hareketlenme neticesinde ihracat oranları hızla artmış ve dış ticarete yönelik yeni politikaların uygulamaları hızlandırılmıştır. Çin ihracatındaki artışla beraber Tablo 3'de görüleceği üzere dış ticaret dengesinin 1990'dan itibaren sürekli fazla vermesine, GSMH'daki payının giderek artmasına ve ekonomisinde sağladığı istikrarlı büyüme ile yabancı yatırımcıların ilgi odağı haline gelmesine imkân sağlanmıştır.

Çin 1978'den günümüze kadar ekonomi ve ticaret alanında yapmış olduğu reformlar çerçevesinde dış ticarete hızlı bir gelişme göstermiştir. Nitekim, 2009 yılına gelindiğine dünya ihracatında birinciliğe ulaşılmıştır. Çin, 2016 yılı itibariyle dünya ihracatındaki payını % 13.4'lük bir orana yükselterek birinciliğini halen sürdürmektedir.¹⁰⁰ Çin dış ticaretinin bugünkü seviyeye yükselmesine katkı sağlayan süreç izleyen başlık altında ele alınarak dış politika ile paralel olarak gelişmekte olduğu gösterilecektir.

Tablo 3: Gayri Safi Milli Hasıla Üretim Bileşenlerinde Dış Ticaretin Payı (%)

Yıllar	Dış Ticaretin GSMH'deki Payı (%)
1985	21.0
1990	24.7
1995	34.8
2000	39.8
2005	62.9
2010	48.9
2015	40.5

Kaynak: The World Bank resmi internet sitesi, World Development Indicators'den faydalanılarak oluşturulmuştur, (Erişim) <http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=world-development-indicators#>, 5 Mayıs 2017.

¹⁰⁰ Trademap, (Erişim)

http://www.trademap.org/Country_SelProductCountry_TS.aspx?nvpm=1|156|||TOTAL||2|1|1|2|2|1|2|4|1

1.1. Çin Dış Ticaretinin Gelişimi

1978 ekonomik reformları ile Çin dış ticaretinin liberal bir yapıya dönüşüm süreci başlamıştır. Bu dönüşümle birlikte, Çin, bölgesel ve küresel ekonomik ilişkilerini geliştirerek uluslararası piyasalarda önemli bir aktör olmuştur. Kuruluşundan itibaren uygulanan ekonomi ve dış politikaları çerçevesinde, Çin dış ticaretinin bazı dönemlerde gerilediği, bazı dönemlerde ise hızlı bir büyüme gerçekleştirdiği görülmüştür. Nitekim, 1990 yılından itibaren Çin dış ticaretinin sürekli artış eğiliminde olması yapısal değişim ve dönüşümler ile gerçekleştirmiştir. Bu çerçevede, Çin dış ticareti, 1950-1978 Merkezi Planlama Dönemi, 1978-1994 Liberalleşme Dönemi ve 1994-2000 Sonrası Küreselleşme Dönemi olmak üzere üç düzlemde ele alınmakta olup, bu dönemlerde uygulanan politika ile reformlar gösterilmekte ve dış ticaret-dış politika etkileşimi incelenmektedir.

1.1.1. 1950-1978 Merkezi Planlama Dönemi

Bu dönemin Çin ekonomisi kapalı ve içe dönük bir yapıya sahiptir. Çin ekonomisinin temelini oluşturan tarım ve sanayi sektörleri gelişmemiştir. Fabrikalarda geleneksel yöntemler kullanılmış ve düşük verimle çalışılmıştır. Çin'in bazı temel mallarında üretim oldukça düşük rakamlarda gerçekleştirilmiştir; yıllık olarak hububat üretimi 113 milyon ton, pamuk üretimi 444.000 ton, çelik üretimi 160.000 ton'dur.¹⁰¹ Çin, iletişim ve ulaştırma alanında da aynı şekilde geri kalmıştır. Ülkenin 21,800 kilometre uzunluğundaki demiryolu hatlarının sadece yarısı kullanılabilmiştir. Kontrolde çıkan enflasyon ve yüksek seviyelere ulaşan işsizlik, Çin'in ekonomik bakımdan zor bir dönem geçirdiğini göstermektedir. Ekonomideki olumsuz gelişmeler ile bağlantılı olarak Çin dış ticareti de düşük seviyelerde gerçekleşmiştir.¹⁰² 1952-1978 yılları arasında Çin'in toplam dış ticareti yıllık ortalama 74.1 milyar dolar değerinde yapılmıştır. Çin dış ticaretin düşük seyirde devam etmesinin bir diğer önemli nedeni, dönemin uluslararası konjonktürü ve Çin'in dış politika yapısıdır.

¹⁰¹ Bugün bu rakamlar, yıllık olarak hububat üretimi yaklaşık 736 milyon ton, pamuk üretimi yaklaşık 210 milyon ton, çelik üretimi yaklaşık 823 milyon ton'a ulaşmıştır.

¹⁰² Başlangıç Noktası ve Ekonomik Kalkınma Gelişimi, Erişim, (http://www.cinkultur.com/CIN_HAKKINDA/Cin_Ekonomisi/).

Uluslararası sistemde bu dönemin önemli özelliği dünya düzeninde Soğuk Savaş'ın etkilerinin en yoğun hissedildiği dönem olmasıdır. Çin bu dönem içinde “bir tarafa yaslanma” ve “iki tarafa yaslanma” politikasını uygulamış olmakla birlikte hem ABD hem de SSCB ile ilişkiler olumsuz seyirde devam etmiştir. Diplomatik ilişkilerdeki bu olumsuz hava ticari ilişkilere de yansımıştır. Bu bakımdan bu dönemin ticari ortakları arasında SSCB ve ABD görülmemektedir.

1960'lı yıllarda Çin'in SSCB ile ilişkisi kopma noktasına gelmiş ve ABD, Çin'in içişlerine müdahalede bulunması ve kapitalist sistemin bir parçası olması yönündeki baskılarını iyice arttırmıştır. Bu bakımdan Çin, SSCB ve ABD'yi emperyalist güç olarak görmüş ve ülke gelişimi için tehdit unsuru olarak değerlendirmiştir. Bu durum Mao'nun Stalinist politikalarını bırakıp 1966 yılında Kültür Devrimini başlatmasına neden olmuştur. Kültür Devrimi ile Çin dış politikası bütünüyle kapalı bir sisteme dönüşmüştür. Çin'in ülkeler ile siyasi ve diplomatik ilişkisi en düşük seviyeye indirilmiş ve tamamen ülke ekonomisinin kalkınmasına odaklanılmıştır. Çin dış ticaret yapısı da bu doğrultuda şekillendirilmiştir.

Bu bakımdan, Çin dış ticaretinin ana rolü, ulusal ekonomik plan çerçevesinde, iç talep ihtiyacının ithalat ile karşılanması ve aşırı mal arzının ihracat ile giderilmesidir. Çin dış ticaretinin yapısı ithal ikame politikası üzerine kurulmuştur. Bu politika ile Çin ekonomisinin dış etkenlere ve dış kaynaklara bağımlılığı azaltılırken, yerli sanayinin büyümesi teşvik edilmiştir. Bu amaçla, çok sayıda ulusal sanayi kurulmuştur. Çin'in ihracatı ise ithalat giderlerini karşılamak ve aşırı mal arzını gidermek amacıyla yapılmıştır. Çin ithalatına öncelik verilmesi, bu dönemin büyük çoğunluğunda yıllık ticaret dengesinde açık verilmesine yol açmıştır.¹⁰³ Bunun yanı sıra, bu dönemde dış ticaret bütünüyle merkezi hükümetin kontrolünde tutulmuştur. Sınırlı sayıda dış ticaret şirketinin, ticari faaliyetlerini gerçekleştirmesine müsaade edilmiştir. Bu sınırlama da yine ticaret gelişimini olumsuz etkilemiştir.¹⁰⁴

Çin hükümetinin iç ve özellikle dış politikada aldığı kararlar doğrultusunda, Tablo 4'de görüleceği üzere, bu döneme ait dış ticaret düşük seviyede gerçekleşmiş ve ticaret

¹⁰³ Heshmati Almas, and Peng Sun, "International trade and its effects on economic growth in China", *IZA Discussion Paper*, Sayı: 5151, Ağustos, 2010, s. 5.

¹⁰⁴ Weiguo Lu, "Reform of China's Foreign Trade Policy", *Department of the Parliamentary Library*, 1995, s. 8.

dengesinde çoğu yıllarda açık verilmiştir. Diğer taraftan, 1970 yılından itibaren Çin'in dış politikasında dışa açılmaya yönelik adımlar atılmasıyla, Kültür Devrimi'nin dış ticaretteki ağır etkileri azaltılmıştır. 1971'de Çin'in BM'ye üye olmasıyla uluslararası arenada bağımsızlığı resmen tanınmıştır. Bu durum Çin'in, ABD başta olmak üzere Batı ülkelerine yönelik yaklaşımını ılımlı bir boyuta dönüştürmüş ve aralarında ticari ilişkilerin başlamasına katkı sağlamıştır. Bu çerçevede, Tablo 4'de görüleceği üzere, 1970 yılı sonrasında Çin dış ticaretinde önemli miktarda artış görülmüştür.

Çin'in üçüncü dünya ülkelerine yönelik yaklaşımı, bu dönemde ideolojik düzeye olup, bu ülkelerle ticari ilişkilerin gelişmediği görülmektedir. Bu bakımdan, 1950-1978 yılları arasında üçüncü dünya politikasının oluşum ve gelişimi ile dış ticaretin değişimi arasında yoğun bir etkileşim içinde olduğunu söylemek oldukça zordur.

Tablo 4: Çin'in Dış Ticaret Verileri (1952-1978)

Milyar \$	İhracat	İthalat	Ticaret Dengesi
1952	8,2	11,2	-3,0
1957	16,0	15,0	1,0
1962	14,9	11,7	3,2
1965	22,3	20,2	2,1
1970	22,6	23,3	-0,7
1975	72,6	74,9	-2,3
1978	97,5	108,9	-11,4

Kaynak: China Statistical Yearbook 1996, National Bureau of Statistic of China, (Erişim), <http://www.stats.gov.cn/english/statisticaldata/AnnualData/>, 16 Şubat 2017.

1.1.2. 1978- 1994 Liberalleşme Dönemi

1978'de Deng Xiaoping'in Devlet Başkanı olması ile Çin'in dış dünyaya açılma dönemi de başlamıştır. Deng önceki dönem başkanlarının uygulamalarından tamamen farklı bir yol çizerek liberalleşmeyi başlatma amacıyla 1978 Ekonomik Reformlarını uygulamaya koymuştur. Liberalleşmenin ilk safhası olan reformlar ile merkezi planlama sisteminin etkileri azaltılarak piyasa koşullarının hareketlenmesini hedeflenmiştir. Söz konusu yeni dönemde Çin sadece iç meselelere değil aynı zamanda dış ilişkilere de daha geniş perspektiften bakmaya başlamıştır. Bu bakımdan, bu dönemde Çin, Doğu Bloğu ülkeleri dışındaki ülkeler ile öncelikli olarak ticari alanda ilişkilerini geliştirmeye yönelmiştir. Tablo 5'de görüldüğü üzere, Çin'in ticaret partner yelpazesi genişlemiş ve ticari

faaliyeti büyüme göstermiştir. Bununla beraber, 1989 Tiananmen Olayları nedeniyle, uygulanan ambargo ve yaptırımlar sonucu Çin'in Batı ülkeleri ile ticari ilişkileri sekteye uğramıştır. 1990 yılına gelindiğinde çok daha fazla artması beklenen ticari rakamlar, daha düşük seviyede artış göstermiştir. Ancak Çin ekonomisinde sağlanan büyük gelişme ile söz konusu ambargo ve yaptırımlara rağmen ekonomik açıdan çok zarar görülmeden toparlanılmıştır. Deng'in barışçıl yükselme söylemi çerçevesinde Batı ülkeleri ile çatışmaya girilmeden, hedef veya taraf olmaktan kaçınılarak dış ilişki ve dış ticaret geliştirilmeye çalışılmıştır.

Tablo 5: Çin'in Seçilmiş Yıllara Göre Ticari Ortakları ve Payları

	1980	1985	1990	1994
	Payı (%)	Payı (%)	Payı (%)	Payı (%)
İhracat				
Japonya	22,3	22,3	14,5	17,8
ABD	5,4	8,6	8,3	17,7
Hong Kong	24,3	26,3	42,9	26,7
Avustralya	1,2	0,7	0,7	1,2
Diğer APEC	7,3	13,1	8,7	9,4
Avrupa Birliği	11,8	8,7	9,4	12
Diğer Ülkeler	27,7	20,3	15,4	15,2
Toplam	100	100	100	100
İthalat				
Japonya	25,8	35,6	14,2	22,7
ABD	19,1	12	12,3	12,1
Hong Kong	6,3	11,4	26,7	8,2
Avustralya	5,3	2,7	2,5	2,1
Diğer APEC	4,3	6,6	13,3	20,4
Avrupa Birliği	13,6	15,1	15,7	14,6
Diğer Ülkeler	25,5	16,6	15,2	19,9
Toplam	100	100	100	100

Kaynak: China Statistical Yearbook Çeşitli Yıllar, National Bureau of Statistics of China, (Erişim), <http://www.stats.gov.cn/english/statisticaldata/AnnualData/>, 15 Şubat 2017.

Diğer taraftan, Tiananmen Olayları ile uluslararası arenada yalnızlaşan Çin yönünü üçüncü dünya ülkelerine çevirmiştir. Çin önemli bir alternatif olarak gördüğü bu ülkeler ile ticari ilişkilerini geliştirmeye çalışmıştır. Tablo 6'da Çin'in Asya, Afrika ve Latin Amerika ülkeleri ile yaptığı toplam ticaret gösterilmiştir. Tablo 6'da görüldüğü üzere, Tiananmen Olayları'nın ardından izleyen yıllarda söz konusu ülkeler ile ticaret sürekli

bir artış eğiliminde olmuştur. Üçüncü dünya ülkeleri arasında en önemli ticari partneri Asya kıtası ülkeleridir. Çevre bölge olması bakımından bu ülkelere daha fazla ihracat ve ithalat yapılmıştır. Çin'in Afrika ve Latin Amerika ülkeleri ile ticaretinin ise son yıllarda önemi giderek artmıştır.

Tablo 6: Çin'in Üçüncü Dünya Ülkeleri ile Toplam Ticareti (ABD Doları)

	1994	1995	1996	1997
Asya	142.215.650.000	170.049.500.000	174.680.840.000	197.317.330.000
Afrika	2.642.630.000	3.921.220.000	4.030.820.000	5.670.660.000
Latin Amerika	4.702.240.000	6.114.160.000	6.725.480.000	8.375.710.000

Kaynak: China Statistical Yearbook Çeşitli Yıllar, National Bureau of Statistics of China, (Erişim), <http://www.stats.gov.cn/english/statisticaldata/AnnualData/>, 15 Şubat 2017.

Bu dönemde, 1978 ekonomik reformları ile birlikte dış ticarete yönelik üç temel açıdan reform yapılmıştır; monopolleşmeyi azaltarak serbest rekabet ortamı oluşturmak, ticari firmalar için serbest piyasa ortamı oluşturmak ve dış ticaret firmalarının bağımsızlığını sağlamaktır.¹⁰⁵

1978 ekonomik reformlarına kadar dış ticarete devlet işletmelerinin etkisi bulunurken, özelleştirmenin yolu açılarak devlet denetiminde bulunan kolektif şirketler, özel girişimciler ve yabancı sermayeli kuruluşlar ön plana çıkmaya başlamıştır. Kâr amacı güden özel sektör, kamuya göre daha hızlı büyüme gerçekleştirerek dış ticaretin hızla gelişmesine katkı sağlamıştır. Diğer taraftan kamu işletmelerinde büyüme durmamakla birlikte, 1978'de kamu işletmelerinin endüstriyel büyüme hızı %78 olurken bu oran 1994 yılında %44' e düşmüştür. Bu bağlamda, özel sektörde başlayan rekabet gücünü kamuya da yansıtmak için çeşitli reformlar yapılmıştır. Bu amaçla, hükümet kar etmeyen kamu işletmelerini teşvik etmeye yönelik yöneticilere yapılacak ödemeleri performansa bağlamıştır. Bununla birlikte, kamu işletmelerindeki vergide götürü vergi uygulanmış ve ödenen vergiden sonra elde edilen kâr vergi dışında tutularak kamu işletmelerinin faaliyeti artırılmıştır. Bunun yanı sıra yapılan bir diğer önemli reform aşamalı fiyat reformudur. Devletçe belirlenen fiyat, resmi cari fiyat ve serbest piyasa fiyatı olmak üzere üç farklı fiyat uygulamasına tabi tutulmuştur. Bu uygulama

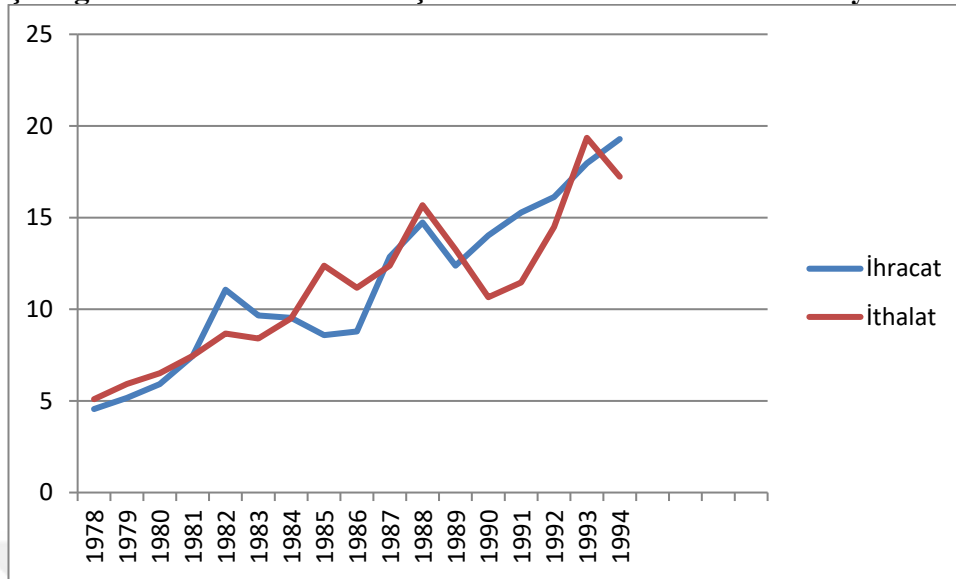
¹⁰⁵ Mevlüdiye Şimşek, "Değişen Dünya Koşullarında Çin Halk Cumhuriyeti ve Dış Ticaret Bakımından Türkiye-Çin Arasında Yaşanan Sorunlar Ve Çözüm Öneriler", *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı 26, Ocak-Haziran 2006, s. 3.

çerçevesinde, kamu işletmeleri ürünlerinin bir kısmında serbestçe belirlenen fiyatlar sınır değeri, cari fiyat olarak alınırken, bir kısmında ise devletin belirlediği fiyat uygulanmıştır. Şayet işletmenin üretim fazlası bulunuyorsa da belirli bir kısmını serbest satma izni verilmiştir. Söz konusu ekonomik reformlar çerçevesinde, kamu işletmelerinin finansal yapıları değişmiş ve özsermaye oranı artmıştır. Kamu işletmelerinin devlet bütçesinden kaynak kullanım oranı 1985’de %24 iken, 1993’de %6’ya kadar düşmüş, özsermayenin payı ise %47,7’den %62,5’e yükselmiştir.¹⁰⁶

Çin’in GSMH büyüme oranı, 1978-94 döneminde yıllık ortalama bazda, yüzde 9’dan fazla olacak şekilde gerçekleşmiştir. Bu dönemde ihracatın on bir kat, ithalatın dokuz kat artmasıyla dış ticarete GSMH’ya kıyasla daha fazla büyüme olduğu görülmüştür. 1970’lerin sonunda dünya sıralamasında ihracatta 34. ithalatta ise 58. iken 1994 geldiğinde dünyanın en büyük 11. ticaret ortağı konumuna gelmiştir. İhracatta elde edilen artışlar Çin ithalatının kapasitesini de yükseltmiştir. Çin ithalatı, iç ekonomik faaliyet ve politikadaki değişimin etkilerinden dolayı Çizelge 2’den de görüleceği üzere, ihracata göre daha fazla dalgalanma eğilimi göstermiştir. Diğer taraftan, Çin’in dış ticaret rotasında da değişimler sağlamıştır. İhracat piyasalarında Asya-Pasifik ülkeleri daha önemli bir konuma gelmiştir.¹⁰⁷

¹⁰⁶Alaattin Kızıltan, “Tek Kutuplu Bir Dünyada Çin Halk Cumhuriyeti’nin “Süpergüç” Olabilirliği”, **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 5, Sayı 1, 2004, s. 54-55.

¹⁰⁷ Lou, **a.g.m.**, s. 2-6.

Çizelge 2: 1978-1994 Dönemi Çin İhracat-İthalat'ının GSMH'ye Oranı (%)

Kaynak: World Bank (2017), World development indicators'den yararlanılarak çizilmiştir, (Erişim), <http://data.imf.org/regular.aspx?key=60998117>, 11 Mayıs 2017.

1957-1978 döneminde yaklaşık 6,7 kat artan Çin'in dış ticaret hacmi, 1978-1997 yılları arasında ise 16 kat artmıştır. 1997 yılından %12,1 oranında artışla 326 milyar dolarlık bir dış ticaret hacmine ulaşarak dünya ticaretinde en büyük ülkeler arasında 10. sıraya gelmiştir. Dış ticaret dengesinde 1985-1989 yıllarında açık vermiş olan Çin, 1990-1997 döneminde 1993 yılı hariç sürekli fazla olarak kapanmasını sağlayacak ekonomik gelişim göstermiştir.¹⁰⁸

Bu dönemde Çin dış ticaretinin liberalizasyonun ilk safhası gerçekleştirilmiştir. Liberalizasyonun ikinci safhası 1993 yılı itibariyle başlamıştır. Bu çerçevede, izleyen başlık altında, Çin dış ticaretinin 1994-2000 sonrası küreselleşme dönemi ele alınmaktadır.

1.1.3. 1994-2000 Sonrası Küreselleşme Dönemi

Bu dönemde, SSCB'nin dağılması ile uluslararası sistem tek kutuplu evreye geçmiş ve küreselleşmenin etkisi dünya düzeninde görülmeye başlamıştır. Çin dış politikasında “Barışçıl Yükselme” söylemi “Barışçıl Kalkınma” stratejisine dönüştürülerek,

¹⁰⁸ Selçuk Tayfun Ok; Atilla İmrahor İlyas, **Çin Halk Cumhuriyeti Tüketim Malları İhracat Araştırması**, İstanbul Ticaret Odası, 1998, s. 35-36.

ekonomik çıkarlar bir önceki dönemde olduğu gibi yine birincil politika olarak yerini almıştır. Bu doğrultuda, ABD, Rusya ve Batı ülkeleri ile sınırlı kalmayıp Orta Asya, Orta Doğu, Avrasya, Afrika ve Latin Amerika ülkelerine, Çin'in diplomatik ve ekonomik kapıları açılmıştır. Aynı zamanda, ekonomik reformlar devam ettirilerek Çin'in küresel ekonomiye entegre edilmesine çalışılmıştır.

Bu çerçevede, 1993 yılında 8. Ulusal Halk Kongresi'nin ilk toplantısında anayasa değişikliği ile liberal reformların ikinci safhası başlatılmıştır. Bu değişiklik ile “Planlı Ekonomi” sistemi bırakılarak “Çin Tarzı Sosyalist Piyasa Ekonomisi” sistemine geçilmiştir. Bu doğrultuda, devlete ait şirketlerin anonim şirket haline getirilmesi, finansal sistem reformunun tamamlanması, mali reform yapılması, yatırım ve ticaret sisteminin geliştirilmesine ağırlık verilmiştir. Diğer taraftan, 1997’de Hong Kong ve 1999’da Makao Çin’e katılarak özel idari bölge statüsü kazanmıştır. Bu bölgeler aynı zamanda Çin’in özel ekonomik bölgeleri olması açısından önemlidir. Çin’in dış dünyaya açılma penceresi olarak nitelendirilen bu bölgelerde, büyük ölçüde işlenmiş ürünler ihraç edilmektedir. Söz konusu iki bölgenin Çin topraklarına dâhil edilmesi, Çin’in Tayvan Sorunu için planlanan çözümüne örnek teşkil etmektedir.¹⁰⁹

Bu dönemin Çin dış politikasında bir diğer önemli kavram olan “Dünya Siyasetinde Ahenkli Uyum” söylemi kapsamında çok taraflılık, karşılıklı fayda sağlanma ve uyum içinde işbirliği ilkelerini bütünleştirilerek, Çin'in ekonomik ilişkilerine bu açıdan yön verilmesi sağlanmıştır. Bu çerçevede, Çin dış ticareti çok düzeyli, çok kanallı ve çok yönlü bir açılma modeli oluşturulması amacıyla genişletilme ve çeşitlendirilme; yatırım ortamının daha fazla geliştirilmesi; yabancı sermaye, kaynaklar, teknolojiler ve yönetim deneyiminden daha fazla ve daha iyi kullanılması; yabancı yatırımcıların yasal hak ve çıkarlarının garanti edilmesini sağlama hususlarının gerçekleştirilmesine çalışılmıştır.¹¹⁰

Bu amaçla, Çin dış ticaretine yönelik olarak;

- “- İhracat üzerindeki kontrolün kaldırılması,
- Devalüasyonun, ihracatı teşvik etmek için kullanılmasının kaldırılması,
- İthalat üzerindeki kontrollerin kaldırılması,
- Döviz kurunun belirlenmesinde sistemin daha esnek hale getirilmesi,

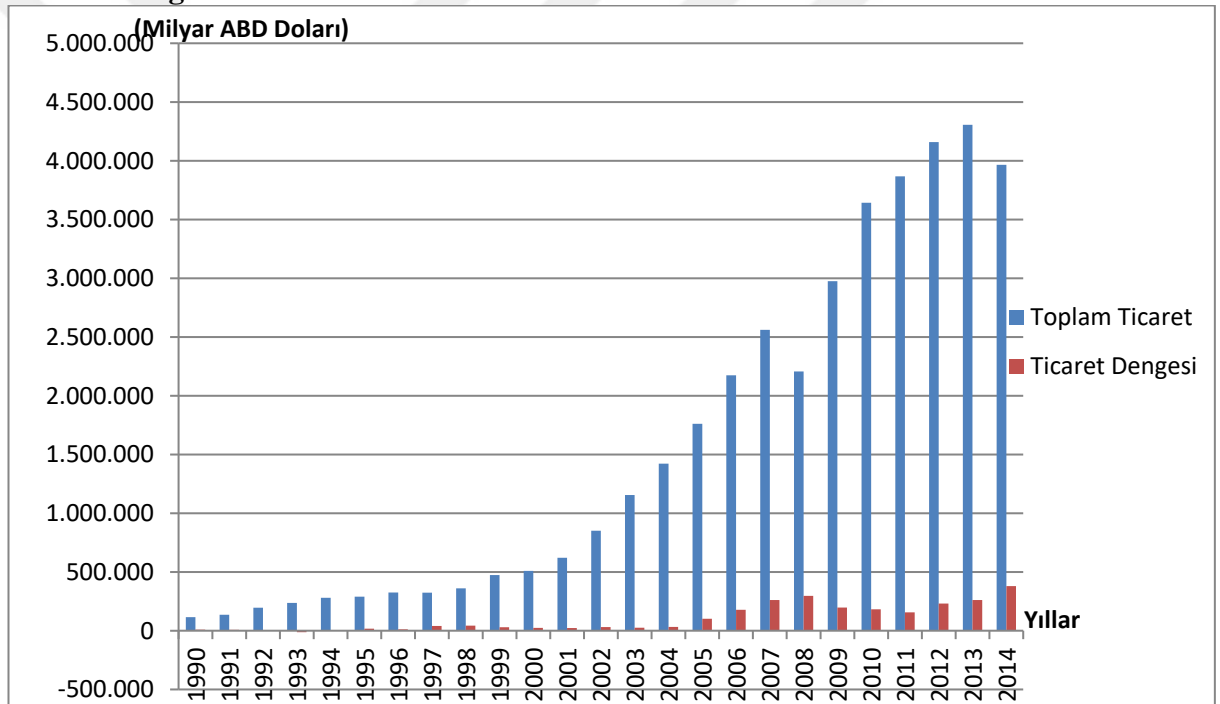
¹⁰⁹ Sandıklı, a.g.m., s. 43.

¹¹⁰ Çin Kültür Merkezi, (Erişim), http://www.cinkultur.com/CIN_HAKKINDA/Cin_Ekonomisi/.

- 30 yıllık yasaktan sonra yabancı sermaye yatırımlarını kapsayan özel girişimciliğe izin verilmesi
- Kapitalist sistemlerin kurulması için gerekli yasalar ve düzenlemelerin hayata geçirilmesi
- Piyasa güçlerinin etkileşiminin kolaylaştırılması
- Piyasa ekonomisi kurumlarının hayata geçirilmesi
- Rekabetçi güçlerin yaygınlaştırılması” gibi bir dizi reform gerçekleştirilmiştir.¹¹¹

Küreselleşme dönemi itibariyle Çin dış ticaretinin gelişimi Çizelge 3’de gösterilmektedir. Çizelge 3’ görüldüğü üzere, söz konusu reformlar ile Çin dış ticareti 1990 yılından itibaren hızla gelişmiştir.

Çizelge 3: Küresel Dönem İtibariyle Çin’in Toplam Dış Ticareti ve Ticaret Dengesi

Kaynak: World Bank (2017), World development indicators’den yararlanılarak çizilmiştir, (Erişim), <http://data.imf.org/regular.aspx?key=60998117>, 1 Ağustos 2017.

Diğer taraftan, ekonomi alanında yapılan reformlar neticesinde, Çin ekonomisi de hızla gelişmiştir. Çin ekonomisindeki büyüme ve enerji tüketimindeki artış Tablo 7’de gösterilmiştir. 1990’lı yıllarda ortalama %10 oranında bir büyüme sağlayan Çin’in bağlantılı olarak enerji tüketimi de artmıştır. İlerleyen zamanlarda ekonomik büyümeye bağlı olarak bu tüketim miktarının daha fazla artması beklenmektedir. 1990’lara kadar

¹¹¹ Bakkal, Ulusoy, Bakkal, a.g.e., s. 40-41.

enerji kaynakları bakımından kendi kendine yeten Çin, bu büyüme ile enerji alanında dışa bağımlı bir ülke haline gelmiştir. Bu açıdan, enerji kaynakları, Çin ithalatının ana ürünlerinden biri olmuştur. Çin dış ticaretindeki bu değişim, Çin dış politikasını etkilemiştir. Çin dış politikasında benimsenen petrol diplomasisi ile enerji kaynaklarına sahip ülkelere açılımda bulunulmuştur.

Tablo 7: Çin Ekonomisindeki Büyüme ve Enerji Tüketimi

Yıllar	Büyüme (%)	Yıllar	Enerji Tüketimi (%)
1990-2000	10.6	1990-2000	3.6
1990-2005	9.8	1990-2004	5.7
1995-2005	8.8	1995-2004	5.3
2000-2005	9.6	2000-2004	10.7
2001-2002	9.1	2000-2001	5.3
2002-2003	10.0	2001-2002	3.8
2003-2004	10.1	2002-2003	17.3
2004-2005	9.9	2003-2004	19.8

Kaynak: Narin Müslüme, “Büyüyen Çin Ekonomisinde Artan Enerji Talebi ve Dünya Enerji Piyasasına Etkileri”, s.253.

Çin dış ticareti ve dış politika etkileşimini sağlayan bir başka önemli unsur ise DTÖ’dür. Çin, çok boyutlu aktif bir dış politikası çerçevesinde, 1996 yılında DTÖ’ye üyelik başvurusunda bulunmuştur. Beş yıl süren müzakerenin ardından, 2001 yılında Çin’in DTÖ üyeliği kabul edilmiştir. Çin’in DTÖ’ye üye olması, küresel sistemin bir parçası olması açısından oldukça önemlidir. Aynı zamanda bu üyelik, Çin’in dış ticaretinde büyük açılımlar yapılmasına imkan oluşturmuştur. Bu çerçevede, izleyen başlık altında, Çin’in DTÖ üyeliği ele alınmaktadır.

1.1.3.1. Dış Ticarete Önemli Yükseliş: DTÖ Üyeliği

Çin’in DTÖ’ye üye olması ile birlikte uluslararası pazara açılması resmileşmiştir. Bu üyelik çerçevesinde, yabancı şirketlerin Çin pazarlarına erişimi kolaylaşmış, ticari faaliyetler güvenlik altına alınmış ve gümrük tarifeleri azaltılarak ticari ilişkilerin

gelişmesine olanak sağlanmıştır. Ayrıca, DTÖ üyeliğinden doğan yükümlülükler çerçevesinde, Çin dış ticaretinde daha fazla liberal reformlar yapılmıştır.¹¹²

2001-2005 yılları arasında, Çin, DTÖ üyeliği kapsamındaki taahhütleri yerine getirmeye çalışmıştır. Bu amaçla, Bilgi Teknolojisi Anlaşması (Information Technology Agreement: ITA) kapsamındaki ürünlerdeki tarifelerin kaldırılması da dahil aşamalı tarife indirimlerinin yapılması, ithalat kotaları ve lisanslarının aşamalı olarak kaldırılması ve ticari hakların genişletilmesi hususlarında hızlı bir şekilde harekete geçilmiştir.¹¹³ Çin hükümeti, devlet tekelinde bulunan bazı madenler, tahıl ve akaryakıt gibi ürünlerin dışında halihazırda yabancı yatırımcılara kapalı olan alanların açılması, üye devletler arasında gümrük tarifeleri tarım ve sanayi ürünlerinde belirtilen oranlara kadar düşürülmesi, tekstil sektöründe 2004 yılı itibariyle üye ülkelerin kotalarının tamamen kaldırması gibi önemli yükümlülükleri uygulatmaya başlamıştır. Çin ithalatında gümrük vergilerin indirilmesi, dış ticaretin gelişimine katkı sağlamıştır. Gümrük tarifelerindeki indirimleri, Çin'in uluslararası pazarda ekonomik ve ticari serbestliğini sağlamıştır. Bankacılık sisteminde yapılan reform ile yabancı finans kuruluşları müşteri kısıtlaması olmaksızın Çin vatandaşlarına da döviz veya Yuan (RMB) para birimi cinsinden hizmet verebilir hale getirilmiştir.¹¹⁴

2004 yılında DTÖ yükümlülükleri doğrultusunda, revize edilen Dış Ticaret Hukuku ile tüm yerli ve yabancı işletmeler için ticari kayıt işlemi aracılığıyla ticaret haklarından doğrudan yararlanabilme imkanı sağlanmıştır. Bununla beraber, Çin'in tarım sektöründeki ürünlerde tarife "oranlı" kotalar genişletilmiştir. Çin ulusal teknik standartlarının uluslararası standartlara uyumlu hale getirmek için büyük programlar başlatılmıştır. Bu çerçevede, 2005 yılında 1,416 ulusal standart uygulamadan kaldırıldı.¹¹⁵ Çin'in gümrük vergi oranlarını düşürmeye başlaması 1978 ekonomik reformları sonrasında başlamıştır. Tablo 8'de görüldüğü gibi, Çin liberal uygulamaları çerçevesinde tarifelerde 1990 itibariyle kayda değer ölçüde indirimler gerçekleştirilmiştir. Çin'in DTÖ taahhütleri çerçevesinde yapmış olduğu tarife indirimleri ise 2000-2006 yılları arasında tablodan açıkça görülmektedir.

¹¹² Bilgin, **a.g.e.**, s. 83-84.

¹¹³ Razeen Sally, "Chinese trade policy after (almost) ten years in the WTO: a post-crisis stocktake." **Ecipe Occasional Paper**, Sayı: 2, 2011, s. 6-7.

¹¹⁴ Mevlüdiye Şimşek, "Çin Halk Cumhuriyeti'nin Dünya Ticaret Örgütü'ne (WTO) Üyeliğinin Ekonomik Etkileri ve Çin'in Geleceğine İlişkin Senaryolar", **Yönetim ve Ekonomi Dergisi**, Cilt 12, Sayı 2, 2005, s. 79-81.

¹¹⁵ Sally, **a.g.m.**, s.7.

Tablo 8: Çin'in Dış Tarife Oranları (%)

	Ağırlıksız Ortalama (α)	Ağırlıklı ortalama (β)
1992	42.9	40.6
1994	36.3	35.5
1996	23.6	22.6
1998	17.5	15.7
2000	16.4	...
2002	12.3	6.4
2004	10.4	...
2006	10.0	5.0
2008	10.0	4.3

Kaynak: Hamza Çeştepe, "Çin'in Dış Ticaretinin Gelişimi, Dünya Ticaret Örgütü'ne Üyelik Öncesi ve Sonrasında Dünya Ticaretine Etkileri", **Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi**, Cilt 8, Sayı 12, 2012, s. 53. (α): Ağırlıksız ortalama uygun yıl için yasal oranların basit bir ortalamasına dayalıdır. (β): Ağırlıklı ortalama ithalat değeriyle ağırlıklandırılmış yasal oranlara bağlıdır.

Ülke içindeki DTÖ üyeliğinin zayıflığına yönelik eleştiriler ve Çin hükümetinin ekonomik piyasa odaklı reform öncelikleri üzerinde fikir birliği sağlayamaması nedenleri neticesinde 2006 yılı itibariyle Çin ticaret liberalizasyon hızında yavaşlama görülmüştür. Bu dönem içinde tarife oranları daha az miktarda indirilmiştir. Diğer taraftan, DTÖ üyeliğinin ardından Çin ihracatındaki artış daha çok ticaret fazlası vermesine yol açmıştır. 2007 yılında cari işlemler açığının GSYİH'ya oranı %11'lik seviye ile tarihi zirveye ulaşmıştır. 2006 yılından itibaren ticaret politikasını düzenleme ve ticari büyüme sağlamak amacıyla Çin dış ticaretinde düzenlemelere devam edilmiştir. Bu kapsamda, tarife oranları daha az azaltılırken, tarife kotaları kaldırılmaya devam etti. Çin ihracatındaki artışların devam etmesi ile Çin, yurtiçi enflasyon ve büyük ticaret fazlasının getirdiği uluslararası baskı sorunun çözebilmek için ticari büyüme modelini teşvik etmek zorunda kalmıştır. Bu amaçla, yüksek miktarda doğal kaynak ve enerji tüketen, yüksek kirlilik ve düşük teknoloji içeren sanayi malları ve bazı tarımsal ürünler üzerindeki ihracat kısıtlamalarını arttırılmıştır. Ayrıca, ihracat vergilerini arttırma, ihracatta KDV indiriminin azaltılması, yasaklı işleme ürünlerinin katalogunu genişletme, alınan diğer önlemlerdir.¹¹⁶

¹¹⁶ Bin, a.g.m., s. 11.

DTÖ üyeliği ve dış ticaretinde yapılan söz konusu reformlar çerçevesinde, Çin ekonomisinin sınırları dünyaya açılmış; ekonomik ve ticari serbestlik sağlanmış; yabancı sermaye girişi kolaylaştırılmış; ihracat-ithalat tarifeleri azaltılmış; Çin mallarının dış pazara erişimi hızlandırılmıştır. Bu olumlu gelişmelerin yanı sıra Çin'in söz konusu üyeliğinin olumsuz etkileri de bulunmaktadır. Çin'in Hong Kong, Macau gibi dışa açılan bölgelerinde sanayi hızla gelişirken, diğer bölge ekonomilerinde tarım sektörü ön planda olmaya devam etmiştir. Bu durum, bölgelerin farklı düzeylerde ekonomik büyüme göstermesine ve bölgesel kalkınma farklılığının artmasına yol açmıştır. Ayrıca, Çin iç pazarının rekabete açılması, işsizlik oranlarını arttırmış ve yerli sanayi üretiminin azaltmıştır. Bu olumsuz etkilere rağmen Çin ekonomisi ve dış ticaretinde önemli gelişmeler sağlanmıştır. Bu çerçevede, DTÖ üyeliğinin Çin ekonomisi ve dış ticaretine olan etkisi izleyen başlıkta ele alınmaktadır.

1.1.3.2. Dünya Ticaret Örgütü'nün Dış Ticarete Etkisi

DTÖ'ye üyelik, Çin hükümetinin küreselleşme döneminde almış olduğu önemli bir stratejik karardır. 1990 yılı itibariyle hızlı bir ekonomik büyüme gösteren Çin'in bu üyeliği, çok taraflı ticari ilişkilerini geliştirip güçlendirmesine, dünya çapında ekonomik ve ticareti olarak ilerlemesine ve dışa açık, uluslararası yeni bir düzen kurmasına katkı sağlamıştır. Bunun yanı sıra, yerli sanayi işletmelerinin yabancı teçhizat ve gelişmiş teknoloji ürünlerine erişimi sağlanarak Çin ile diğer gelişmiş ülkeler arasındaki teknolojik gelişim farkının azalmasına olanak sağlamıştır.¹¹⁷

Çin'in DTÖ'ye üye olduktan sonraki ekonomik durumu Tablo 9'de gösterilmiştir. Çin ekonomisinde GSMH ve büyüme oranının arttığı görülmektedir. Sektörlerin GSMH içindeki paylarında ise tarım sektörünün oranları düşerken, sanayi ve hizmet sektörü oranları artış göstermiştir. Tarım sektörünün GSMH içindeki payının azalması ve sanayi ve hizmet sektörlerinin GSMH içindeki payının artması ekonomik gelişmenin bir göstergesidir. Diğer taraftan, yabancı sermaye girişinde de hızlı bir artış görülmüştür. Bu beklentinin en önemli nedeni, Çin'in üyelik taahhütleri kapsamında yabancı sermaye

---

¹¹⁷ Almas, and Sun, *a.g.m.*, s.7.

firmalarının faaliyetlerini sektörel ve coğrafi olarak sınırlandıran birçok kısıtlamanın kaldırmasıdır.¹¹⁸

Tablo 9: Çin'in DTÖ'ye Üye Olduktan Sonraki Ekonomik Durumu

	1999	2002	2003
GSMH(Atlas Metodu ve Cari US Dolar)	981.9 Milyar	1.2 Trilyon	1.4 Trilyon
Kişi başına GSMH(Atlas Metodu ve Cari Dolar)	780.0	960.0	1.100
Büyüme Oran (Yıllık %)	-2.2	8.0	9.1
Tarımın katma değeri(GSMH'nın Yüzdesi)	17.6	15.4	14.8
Sanayinin Katma Değeri (GSMH'nın Yüzdesi)	49.4	51.1	52.9
Hizmetlerin Katma Değeri(GSMH'nın Yüzdesi)	32.9	33.5	32.3
Mal ve Hizmet İhracat (GSMH'nın Yüzdesi)	22.3	28.9	33.0
Mal ve hizmet İthalat (GSMH'nın yüzdesi)	19.2	25.9	32.0

Kaynak: Mevlüdiye Şimşek, "Çin Halk Cumhuriyeti nin Dünya Ticaret Örgütü'ne (WTO) Üyeliğinin Ekonomik Etkileri ve Çin'in Geleceğine İlişkin Senaryolar", **Yönetim ve Ekonomi Dergisi**, Cilt 12, Sayı 2, 2005, s. 83.

Ekonomik gelişmelerdeki performans Çin dış ticaretine de yansımıştır. Tablo 10'da DTÖ üyeliği ile Çin dış ticaretindeki gelişmeler gösterilmiştir. Çin ihracatı 2003 yılında %34.6 oranında artarak 438.371 milyar dolara ulaşmıştır. 2004 yılının son çeyreğinde ise Çin ihracatı %34 oranında artmıştır. Bu artış sağlanmasında, 2004 yılında %15 olan KDV oranının %11'e düşürülmesi etkili olmuştur. Ayrıca, 1998 yılında 43.5 milyar olan Çin'in dış ticaret fazlası, 2003 yılı itibariyle 25.5 milyar dolara gerilemiştir. Bu daralmanın nedeni, ithalattaki artıştır.

¹¹⁸ Şimşek, a.g.m., s.83.

Tablo 10: Çin'in DTÖ Üyeliği Öncesi ve Sonrasında Dış Ticaretindeki Gelişmeler (Milyon Dolar)

Yıllar	İhracat	İthalat	Dış Ticaret Hacmi	Dış Ticaret Dengesi
1999	194.931	165.699	369.630	29.232
2000	249.203	225.094	474.297	24.109
2001	266.098	243.553	509.651	22.545
2002	325.596	295.170	620.766	30.426
2003	438.371	412.836	851.207	25.535

Kaynak: Mevlüdiye Şimşek, "Çin Halk Cumhuriyeti nin Dünya Ticaret Örgütü'ne (WTO) Üyeliğinin Ekonomik Etkileri ve Çin'in Geleceğine İlişkin Senaryolar", Yönetim ve Ekonomi Dergisi, Cilt 12, Sayı 2, 2005, s. 84.

DTÖ üye ülkeleri arasında düşük gümrük tarifelere oranları uygulanmaktadır. Çin, bu tarifelerden yararlanarak söz konusu ülkelerle ticari ilişkilerini hızla geliştirme imkanı bulmuştur. Nitekim, 2005 yılında DTÖ'nün tekstil ithalat kotalarını kaldırılması ile dünya ticaretinde Çin'in tekstil ve konfeksiyon ürün payı hızla artarak birinci sıraya yerleşmiştir. Bu üyelikten sonra daha güvenilir tedarikçi haline gelen Çin'in uluslararası piyasalardaki etkinliği artmıştır. Ayrıca, ucuz işgücü ve düşük üretim maliyeti, Çin mallarının dış pazarlardaki payının artmasını sağlayan diğer etkenlerdir. ABD pazarlarındaki bazı tekstil kategorilerinde Çin'in, DTÖ'ye girişten sonra iki yıl içinde pazarın %60'ını ele geçirmesi bunun göstergelerinden biridir.¹¹⁹

Çin DTÖ taahhütleri çerçevesinde, gümrük tarifelerinde önemli indirimler yapmış, tarife dışı engellerin büyük oranda kaldırmış, hizmet sektörünü yabancılara açılmış, tarım ürünleri ticaretinde engeller kaldırmış, ihracata yönelik üretim yapan sektör ve şirketlerin risk primlerini de azaltmıştır, yerli ve yabancı sermayeli firmalara eşit imkanlar sunmuştur. Böylece Çin'e yabancı sermaye girişi hızla artış göstermiştir. 2002 yılında, Çin dünyanın en fazla yabancı sermaye çeken ülkesi olmuştur.¹²⁰

¹¹⁹ Çeşmetepe, a.g.m., s. 54-55.

¹²⁰ Şimşek, a.g.m., s. 84.

Çin Hükümeti DTÖ üyeliğinin 10. yılında dış ticaretine yönelik ilk kez görüş belgesi olan “Beyaz Kitabı” yayınlamıştır. Söz konusu belge ile Çin dış ticaretinin genel yapısı, gelişimi, uygulamaları ve geleceğe yönelik planları ele alınmıştır. DTÖ üyeliğinden sonra geçen on yılın ardından 2010 yılına gelindiğinde toplam 13,905 yabancı şirket ülkeye yatırım yapmış, diplomatik ilişkileri olan 36 az gelişmiş ülkeye toplam 4700 ürün üzerindeki gümrük vergilerini kaldırmış (bu ürünler toplam ithalatın %60’ını oluşturmaktadır), ticari sistemin işleyişini geliştirmek için 3000’den fazla merkezi yasa ile 19.000 yerel uygulama revize edilmiştir. Dış ticaretinde elde ettiği olumlu gelişmelerle birlikte, Çin’in artık “büyük ticaret ülkesi” olmaktan “güçlü bir ticaret üssü” konumuna geçtiği belirtilmiştir.¹²¹

Bugün, 155 üye ülkesi olan DTÖ’ye üyelik ile Çin’in ticaret yapabileceği partner sayısı bir anda artmıştır. Bu ülkelerin önemli bir kısmını, üçüncü dünya ülkelerinin oluşturması, Çin’in üçüncü dünya politikasını aktif olarak sürdürmesi bakımından önemlidir. Ayrıca, DTÖ üyeliği sonrasında Çin’in dünya ticaretindeki ağırlığının artarken, dış ticaret mal kompozisyonu ve ticari ortaklarında önemli ölçüde değişiklikler görülmüştür. Bu çerçevede, Çin dış ticaretinin ürün ve ortak profili incelenmek üzere ilerleyen başlıklarda ihracat ve ithalat yapısı ele alınmaktadır.

1.2. Küresel Dönem İtibariyle Dış Politikanın Önemli unsuru: İhracat

Küresel dönemde, uluslararası pazarda kendisini göstermeye başlayan Çin’in ihracat oranı, küresel rekabet ve ticaret performansını güçlendiren bir dizi reform ile beraber her geçen yıl artmıştır. 1980 yılında Çin ihracatı 18,1 milyar dolar iken 1997 yılında 182,7 milyar dolara yükselmiştir.¹²² Tablo 11’de görüleceği üzere Çin’in dünya ihracatındaki payı sürekli ve istikrarlı olarak artmıştır. 2015 yılına gelindiğinde ihracat 2.275 milyar dolara ulaşmış ve %13.8’lik payı ile dünya ihracatında birinci sıraya yerleşmiştir.¹²³

¹²¹ TÜSİAD, Çin’in İlk “Beyaz Kitabı”, 2011, s. 3.

¹²² Bakkal ve Ulusoy, **a.g.e.**, s.40-41.

¹²³ WTO, World Trade Statistical Review 2016, s. 94.

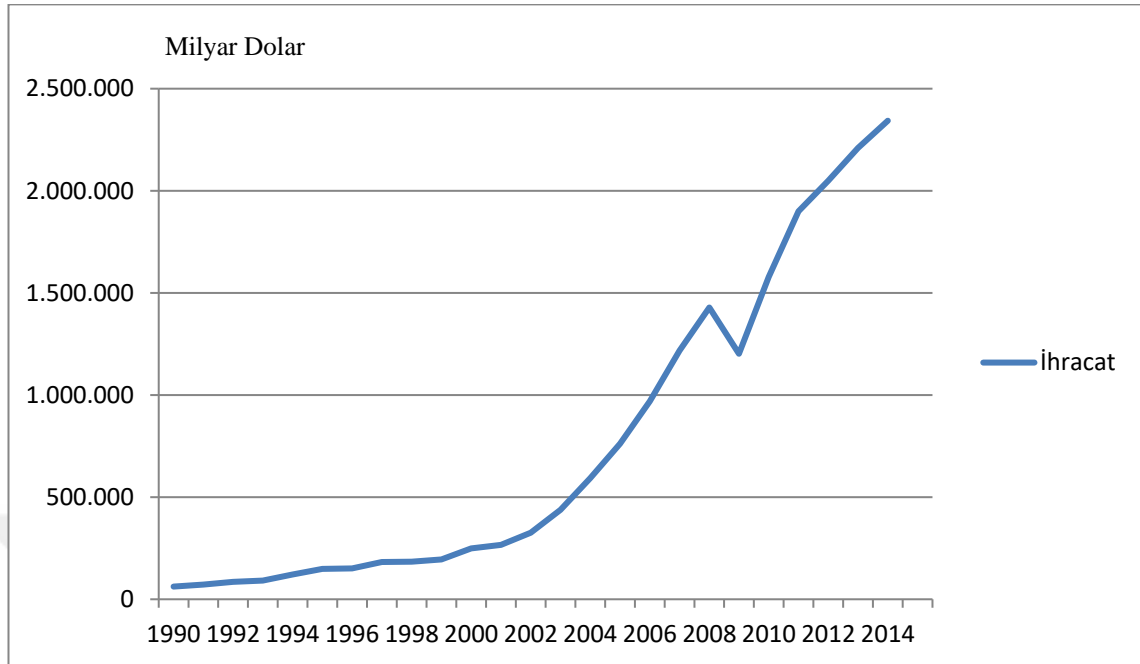
Tablo 11: Çin'in Dünya İhracatındaki Payı (%)

Yıllar	1970	1980	1990	2000	2005	2009	2015
Payı (%)	0.8	1.0	1.9	3.9	7.3	9.6	13.8

Kaynak: WTO (2016), World Trade Statistical Review s. 44 ve Hamza Çeşmetepe, "Çin'in Dış Ticaretinin Gelişimi, Dünya Ticaret Örgütü'ne Üyelik Öncesi ve Sonrasında Dünya Ticaretine Etkileri", Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, Cilt 8, Sayı 12, 2012, s. 47.

Çin'in ihracat seyri bir kesinti dışında 1990'dan günümüze kadar sürekli bir artış göstermiştir. Bu kesinti Çizelge 2'de görüleceği üzere 2008 yılında yaşanan ekonomik krizin ardından 2009 yılında ihracatında olan düşmedir. Diğer taraftan, 1998 Asya ekonomik krizinde, ihracat büyüme oranında gerileme olmadan düşük seyrinde gerçekleşmiştir. Bunun nedeni Asya ülkelerine yönelik ihracat olumsuz etkilenirken,¹²⁴ diğer önemli dünya pazarlarında bu olumsuz etki görülmemiştir. Bu krize kıyasla 2008 krizinde gelen talep daralması Çin ihracatını daha çok etkilemiştir. 2009 yılında ihracat bir önceki yıla göre %16 oranında gerileyerek, 1.201.786 milyar dolara düşmüştür. Bununla beraber düşüşün ardından 2010 yılında 1.578.269 milyar dolar düzeyine çıkarak izleyen yıllarda yeniden büyüme eğilimi yakalanmıştır.

¹²⁴ Ok ve İlyas, a.g.e., s.32-33.

Çizelge 2: Çin'in 1990-2014 Yılları Arasındaki İhracatı

Kaynak: International Monetary Fund, IMF Data Resmi Sitesinden faydalanılarak oluşturulmuştur, (Erişim), <http://data.imf.org/regular.aspx?key=60998117>, 13 Haziran 2017.

Çin'in küresel ölçekte kurduğu ticari bağlar hem ürün hem de hedef ülke anlamında çeşitlilik oluşturmuştur. Bu bakımdan, ticaret yapısı 1990'larda birincil ürünler, hafif sanayi ürünleri ve tekstil ürünleri ağırlıklı iken, teknoloji ve sanayileşmenin gelişmesiyle ileri teknoloji, makine ve elektronik ürünler ön plana çıkmıştır. Bu değişim, Çin'in ara mallar aracılığıyla temin ettiği büyük teknoloji ürünleri sayesinde sanayi malları üretiminin kolaylaştırılmasıyla gerçekleşmiştir. Ayrıca, Çin'in küresel ticaretindeki teknolojik gelişimi uluslararası ve rekabetçi endüstrilerin kurulmasına yol açmıştır.¹²⁵ Diğer taraftan, ticaret partnerlerinin yelpazesi genişlemiş ve ticari ilişkileri derinleşmiştir. İlerleyen başlıklarda, Çin'in başlıca ihracat ürünleri ile en fazla ihracat yaptığı ülkelerle ticari ilişkisi detaylı olarak ele alınmaktadır.

1.2.1. Başlıca İhracat Ürünleri ve Değişimleri

Çin ihracat yapısı küresel ekonomiye eklenme çabaları çerçevesinde değişkenlik göstermiştir. Daha önceleri ihracat ürünleri, ucuz hammadde, gıda ve tarımsal ürünlerinden oluşurken, sanayi ve teknolojinin gelişimiyle artan verimlilik doğrultusunda sermaye malları ile ileri teknoloji ürünleri ağırlık kazanmıştır. Özellikle 1990'lı yıllarda imalat ve teknoloji ürünlerinin ihracat kompozisyonundaki payı hızla

¹²⁵ Sun ve Heshmati, a.g.m., s.9.

artmıştır. Nitekim, 1995-2000 döneminde Çin ihracatında tarım ürünlerinin payı %3 azalırken, ileri teknoloji ve sermaye ürünleri %15 oranında bir büyüme yakalamıştır. Bu kalemden Çin'in dünya ihracatındaki payı 2000 yılında %3.5 iken 2009 yılında %19.7'ye ulaşmıştır.¹²⁶ Bu çerçevede, Çin'in ürettiği teknolojik ürünlerin ihracatıyla ekonomisine önemli miktarda katma değer sağladığı söylenebilir. Bununla beraber, küresel teknolojiye diğer ülkelere göre daha hızlı uyum sağlaması üretim sektöründeki verimliliği artırmış ve ucuz "Çin mallarının" uluslararası pazarda yaygınlaşmasına ve dünya piyasalarındaki mal fiyatlarının Çin ürünlerden etkilenmesine yol açmıştır.

Tablo 12, 13 ve 14'de yıllar itibariyle Çin'in ihraç ettiği başlıca ürünler ve payları detaylı olarak gösterilmiştir.

Tablo 12: Çin'in İhraç Ettiği İlk 10 Ürün (1995)

Sıra	Ürün Kodu	Ürün Grubu	İhracat (Milyar Dolar)
1.	85	Elektrikli makine ve cihazlar	19.0
2.	62	Giyim eşyası, aksesuar, örme veya tığ işi ürün olmayan	14.3
3.	84	Nükleer reaktörler, kazanlar, makineler vb.	8.7
4.	61	Giyim eşyası, aksesuar, örme veya tığ işi ürün	6.9
5.	64	Ayakkabı, tabure vb parçalar	6.7
6.	95	Oyuncak, oyun, spor gereçleri	5.4
7.	27	Mineral yakıtlar, yağlar, damıtma ürünleri	5.3
8.	42	Deri eşya, bağırsak gibi hayvan ürünleri	4.9
9.	72	Demir ve çelik	4.8
10.	52	Pamuk	3.9

Kaynak: The United Nations Commodity Trade Statistics Database (UN Comtrade), (Erişim), <https://comtrade.un.org/labs/bis-trade-in-goods/?reporter=156&year=1995&flow=2>, 15 Nisan 2017.

¹²⁶ Çeşmetepe, a.g.m., s. 46.

Tablo 13: Çin'in İhrac Ettiği İlk 10 Ürün (2005)

Sıra	Ürün Kodu	Ürün Grubu	İhracat (Milyar Dolar)	Payı (%)
1.	85	Elektrikli makine ve cihazlar	172.3	22.6
2.	84	Nükleer reaktörler, kazanlar,makineler vb.	149.7	19.7
3.	61	Giyim eşyası,aksesuar, örme veya tığ işi ürün	35.0	4.6
4.	62	Giyim eşyası,aksesuar, örme veya tığ işi ürün olmayan	30.9	4.1
5.	90	Optik, fotoğraf, teknik, tıbbi cihazlar	25.5	3.3
6.	94	Mobilya,yatak,prefabrik yapılar	22.4	2.9
7.	95	Oyuncak, oyun, spor gereçleri	19.1	2.5
8.	64	Ayakkabı, tabure vb parçalar	19.1	2.5
9.	73	Demir veya çelikten eşya	19.0	2.5
10.	39	Plastik maddeler ve parçaları	17.8	2.3

Kaynak: The United Nations Commodity Trade Statistics Database (UN Comtrade), (Erişim), <https://comtrade.un.org/labs/bis-trade-in-goods/?reporter=156&year=1995&flow=2>, 15 Nisan 2017.

Tablo 14: Çin'in İhrac Ettiği İlk 10 Ürün (2015)

Sıra	Ürün Kodu	Ürün Grubu	İhracat (Milyar Dolar)	Payı (%)
1.	85	Elektrikli makine ve cihazlar	594,3	26.1
2.	84	Nükleer reaktörler, kazanlar, makineler vb.	364,3	16.0
3.	94	Mobilya,yatak,prefabrik yapılar	98,5	4.3
4.	61	Giyim eşyası,aksesuar, örme veya tığ işi ürün	83,8	3.7
5.	62	Giyim eşyası,aksesuar, örme veya tığ işi ürün olmayan	78,4	3.5
6.	90	Optik, fotoğraf, teknik, tıbbi cihazlar	73,7	3.
7.	39	Plastik maddeler ve parçaları	65,7	2.9
8.	87	Demiryolu taşıtları dışındaki araçlar	62,6	2.8
9.	73	Demir veya çelikten eşya	60,5	2.7
10.	64	Ayakkabı, tabure vb parçalar	53,5	2.4

Kaynak: The United Nations Commodity Trade Statistics Database (UN Comtrade), (Erişim), <https://comtrade.un.org/labs/bis-trade-in-goods/?reporter=156&year=1995&flow=2>, 15 Nisan 2017.

Tablolar incelediğinde, Çin'in elektrikli makine ve cihazları, giyim eşyası, nükleer reaktörler, kazanlar vb ürünleri, ayakkabı, tabure vb. parçalar, demir çelik, aksesuar ve örme ürünlerinin ihracatı 1995'den günümüze kayda değer oranda artış göstermiştir. Elektrikli makine ve cihazlarının, 1995'de 19 milyar değerinde ihracatı yapılırken, bu rakam 2015 yılında 594 milyar dolara yükselmiştir. Aynı şekilde, 1995 yılında nükleer reaktör ürünlerinin ihracatı 8.7 milyar dolar giyim malzemelerinin ihracatı 21.2 milyar dolar iken, 2015 yılında sırasıyla 364.3 milyar dolar ve 162.2 milyar dolara yükselmiştir. Demir-çelik işletmeciliği Çin sanayi sektörünün başlıca dalını

oluşturduğundan, bu ürünler ihracat kompozisyonunda eskiden beri yerini korumuştur. 2015 yılına ait Çin ihraç ürünlerine genel çerçevede bakıldığında, sanayi ürünleri, tekstil ürünleri ve ileri teknoloji ürünleri ana kaynağı oluşturmaktadır.

Öte yandan, 2015 yılında dünya ihracatında Çin'in ön planda olduğu ürünler dikkat çekicidir. Tekstil ürünlerinde 109 milyar dolar ile birinci, kıyafet ihracatında 175 milyar dolar ile birinci, ofis ve telekomünikasyon cihazları ihracatında 591 milyar dolar ile birinci, demir çelik ihracatında 64 milyar dolar ile ikinci, kimyasal ürünlerde 130 milyar dolar ile üçüncü, tarım ürünlerinde 80 milyar dolar ihracatı ile dördüncü, otomotiv ürünlerinde 49 milyar dolar ile yedinci, yakıt maden ürünleri ihracatında 55 milyar dolar ile onuncu konumdadır.¹²⁷ Çin'in ihraç ürünlerindeki bu artış ihracat ortaklarına da yansımıştır. İzleyen başlık altında küresel dönem içinde Çin'in en çok ihracat yaptığı ülkeler incelenmektedir.

1.2.2. Çin'in Önemli İhracat Ortakları

Çin'in küresel ekonomiyle bütünleşme sürecinde dış pazarda artan etkinliği, ticari partnerleri ile olan ilişkisinin derinleşmesi ve genişlemesinde de görülmektedir. ABD, AB ile ASEAN ülkeleri Çin'in önemli ihracat ortaklarını oluşturmaktadır. Bu ülkelerin pazarlarında Çin'in payı 1970'lerde %1'in altındayken küresel dönem sonrasında %10'lara yükselmiştir. Özellikle ABD ile olan ticari ilişkisinde dikkat çekici artış söz konusudur. 1970'lerde ABD pazarında yok denilecek kadar az paya sahip iken, Çin'in küresel dönem itibariyle ticari hacmi her yıl yaklaşık %17-18 oranında artış göstermiştir.¹²⁸ Tablo 15, 16 ve 17'de seçilmiş yıllara göre Çin'in başlıca ihracat ortakları ve pazarlarındaki paylarının artışı gösterilmektedir. Tablolar incelendiğinde ilerleyen yıllar ile beraber Çin'in en çok ihracat yaptığı ülke profilinde çok büyük değişiklik olmadığı, bununla birlikte söz konusu ülkelerle ticari bağımlılığın artığı görülmektedir.

¹²⁷ WTO, World Trade Statistical Review 2016, s. 31-33.

¹²⁸ Çeşmetepe, a.g.m., s. 47.

Tablo 15: Çin'in 1995 Yılında En Çok İhracat Yaptığı 10 Ülke

Sıra	Ülke	İhracat (Milyar Dolar)	Pay (%)
1.	Hong Kong/Çin	36.0	24.1
2.	Japonya	28.5	19.4
3.	ABD	24.7	16.7
4.	Güney Kore	6.7	4.7
5.	Almanya	5.7	4.0
6.	Singapur	3.5	2.7
7.	Hollanda	3.2	2.2
8.	Tayvan	3.1	2.1
9.	İngiltere	2.8	1.9
10.	İtalya	2.1	1.4

Kaynak : İhracat Değerleri: The United Nations Commodity Trade Statistics Database (UN Comtrade), (Erişim), <https://comtrade.un.org/labs/bis-trade-in-goods/?reporter=156&year=1995&flow=2>, 15 Nisan 2017, İhracat Payı: Trade statistics for international business development, (Trademap), (Erişim), http://www.trademap.org/Country_SelProductCountry_TS.aspx?nvpm=1|156|||TOTAL||2|1|1|2|2|1|2|4|1, 15 Nisan 2015

Tablo 16: Çin'in 2005 Yılında En Çok İhracat Yaptığı 10 Ülke

Sıra	Ülke	İhracat (Milyar Dolar)	Pay (%)
1.	ABD	163.2	21.4
2.	Hong Kong/Çin	124.5	17
3.	Japonya	84.0	11
4.	Güney Kore	35.1	4.6
5.	Almanya	32.5	4.3
6.	Hollanda	25.9	3.4
7.	İngiltere	19.0	2.5
8.	Singapur	16.6	2.2
9.	Rusya	13.2	1.7
10.	Avustralya	11.1	1.5

Kaynak : İhracat Değerleri: The United Nations Commodity Trade Statistics Database (UN Comtrade), (Erişim), <https://comtrade.un.org/labs/bis-trade-in-goods/?reporter=156&year=1995&flow=2>, 15 Nisan 2017, İhracat Payı: Trade statistics for international business development, (Trademap), (Erişim), http://www.trademap.org/Country_SelProductCountry_TS.aspx?nvpm=1|156|||TOTAL||2|1|1|2|2|1|2|4|1, 15 Nisan 2015

Tablo 17: Çin'in 2015 Yılında En Çok İhracat Yaptığı 10 Ülke

Sıra	Ülke	İhracat (Milyar Dolar)	Pay (%)
1.	ABD	410.0	18
2.	Hong Kong/Çin	330.5	14.5
3.	Japonya	135.6	6
4.	Güney Kore	101.3	4.5
5.	Almanya	69.2	3
6.	Vietnam	66.0	2.9
7.	Hindistan	59.7	2.6
8.	İngiltere	59.6	2.6
9.	Hollanda	59.5	2.6
10.	Singapur	51.9	2.3

Kaynak: İhracat Değerleri: The United Nations Commodity Trade Statistics Database (UN Comtrade), (Erişim), <https://comtrade.un.org/labs/bis-trade-in-goods/?reporter=156&year=1995&flow=2>, 15 Nisan 2017, İhracat Payı: Trade statistics for international business development, (Trademap), (Erişim), http://www.trademap.org/Country_SelProductCountry_TS.aspx?nvpm=1|156|||TOTAL||2|1|1|2|2|1|2|4|1, 15 Nisan 2015

Hong Kong, Çin'e bağlı Özerk İdare Bölgesi statüsüyle yönetilmekte olup, Çin'in ihracat pazarında önemli bir yere sahiptir. 1995 ve 2005 yılında Çin'in ihracat yaptığı ülke sıralamasında birinci, 2015 yılında ise ikinci olmuştur. Hong Kong'un ihracat paylarında zamanla düşüş görülse de Çin'in büyük ticari ortakları arasında yerini korumaktadır.

Diğer taraftan, Çin'in sahip olduğu ucuz işgücü uluslararası pazarda rekabet avantajı sağlamaktadır. İşgücü verimliliği ve kaliteyi arttırmada yabancı şirketlerinde katkısı Çin'in ihracat imkânlarını genişletmiştir. Bu bakımdan, Japonya, Güney Kore, Almanya, İngiltere, Hollanda, Singapur ve ABD pazarlarında küresel dönem içinde Çin ihracatı sürekli artış göstermiş, bu ülkelerin sıralama ve paylarında değişim olsa dahi nitelikleri korunmuştur.

İthalat ortaklarını 1995'ten günümüze öncelikli olarak çevre bölge ülkeleri ve gelişmiş ülkelere oluşturarak Çin, söz konusu ortaklık ilişkilerini hammadde ve enerji kaynaklarının temini doğrultusunda belirlemiştir. Küreselleşme dönemi itibariyle Çin dış politikasını şekillendirmede önemli unsurlardan birisi enerji ağırlıklı ithalat yapısıdır. Bu çerçevede, izleyen başlıkta, 1990 sonrası Çin ithalatı incelenmekte, ithalat yapılan başlıca ülkeler ve başlıca ithal ürünleri ele alınmaktadır.

1.3.Küresel Dönem İtibariyle Artan İthalat

Çin'in büyüyen ekonomisi ve artan nüfusu ile beraber yerli üretimin talebini karşılamada yetersiz kalmaktadır. 1990'dan itibaren ihracatın artmasıyla beraber ithalat oranlarında da hızlı yükseliş görülmektedir. 1980 yılında Çin ithalatı 200 milyon dolar iken, 1997 yılında 142 milyar dolara yükselmiştir. Bununla beraber, Tablo 18'de görüldüğü üzere, Çin'in dünya ithalatındaki payı sürekli bir artış eğilimi göstermiştir. Bu bakımdan, Çin uluslararası piyasada önemli ihraç ülkesi olması yanında ithalat ülkesi olarak da dikkati çekmektedir. Nitekim, 2015 yılında ithalat 1.679 milyara ulaşmış ve %10.1'lik pay ile dünya ithalatında ikinci ülke konumunda bulunmaktadır.¹²⁹

Tablo 18: Çin'in Dünya İthalatındaki Payı (%)

Yıllar	1973	1983	1993	2003	2015
Payı (%)	0.9	1.1	2.7	5.4	10.1

Kaynak: WTO (2016), World Trade Statistical Review s. 93

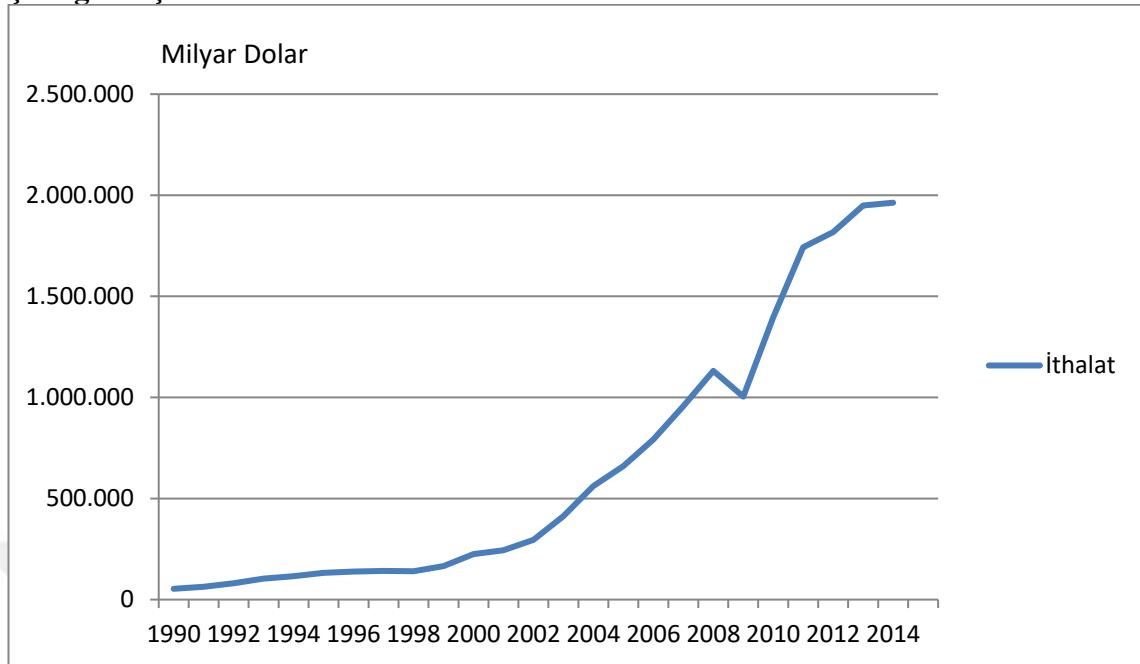
Çin'in 1993 yılından bu yana dış ticaret fazlası vermesi ve büyük döviz rezervine sahip olması bakımından dış alımlarda kısıntıya gitmediği görülmektedir. Bununla birlikte, ihraç ürünlerinin ithal girdiler içermesi de ithalat seyrinin artmasına katkı sağlamıştır. Özellikle küresel dönem itibariyle Çin'in artan petrol ihtiyacını karşılamak üzere ithal ürünlerinde petrol ürünlerinin payının arttığı görülmektedir.

Bu çerçevede, Çin dış ticaretinin uluslararası piyasalara iki yönlü etkisi vardır. İlk olarak, ihracatta gösterdiği yüksek performans ile diğer ülkelerin ticaret dengesini değiştirmekte, ikinci olarak hammaddeye dayalı ithalatının hızla artması ile girdilerin piyasa fiyatlarını yükseltmekte ve rekabeti arttırmaktadır. Bunun en somut örneği petrol fiyatlarındaki artışta görülmektedir.¹³⁰ Çin, 1990'lara kadar petrol ihraç eden ülke iken, 1993 yılından itibaren artan enerji tüketimi ile üretimi karşılamamaya ve petrol ithal etmeye başlamıştır. 2014 yılında küresel petrol tüketimindeki artış %43 oranında Çin kaynaklıdır. Halihazırda, Çin dünyanın en büyük ikinci petrol tüketicisi konumunda bulunmaktadır. Bu açıdan, Çin hem petrol ihraç ülkesi hem de petrol ithal ülkesidir.¹³¹

¹²⁹ WTO, World Trade Statistical Review 2016, s. 94.

¹³⁰ TASAM, Çin Ekonomisinin Yapısal Dönüşümü ve Gelişmekte Olan Ülkeler Açısından Sonuçları", (Erişim), http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/3170/cin_ekonomisinin_yapisal_donusumu_ve_gelismekte_olan_ulkeler_acisindan_sonuc_lari

¹³¹ Energy Information Administration, China's Key Energy Statistics

Çizelge 5: Çin'in 1990-2014 Yılları Arasındaki İthalatı

Kaynak: International Monetary Fund, IMF Data Resmi Sitesinden faydalanılarak oluşturulmuştur, (Erişim), <http://data.imf.org/regular.aspx?key=60998117>, 13 Haziran 2017.

Çizelge 5’de Çin’in 1990’dan itibaren ithalatındaki gelişme gösterilmektedir. Çin’in ithalat seyri ihracata kıyasla iki noktada kesintiye uğradığı görülmektedir. Bu kesinti, 1997 Asya ekonomik krizinin ardından 1998 yılında ve 2008 yılında yaşanan küresel ekonomik krizin ardından 2009 yılında ithalatta görülen düşmedir. 1998 yılında ithalat bir önceki yıla göre %1.3 oranında gerileyerek 140.305 milyar dolara düşerken, 2009 yılında ithalat değeri 1.004.175 milyar dolar ile %11 oranında gerilemiştir. Bununla beraber, ithalat seyri ihracatta olduğu gibi düşüşün ardından 1999 yılında 165.789 milyar dolara ve 2010 yılında 1.578.269 milyar dolar düzeyine çıkarak izleyen yıllarda yeniden büyüme eğilimi yakalamıştır. Küreselleşme döneminde Çin ithalatında iki kesinti haricinde sürekli bir büyüme göstermiştir. Bu olumlu gelişme, Çin ithalat ürün ve partnerine de yansımıştır. Bu çerçevede, ilerleyen başlıklarda, Çin’in başlıca ithalat ürünleri ile en fazla ithalat yaptığı ülkeler detaylı olarak incelenmektedir.

1.3.1. Başlıca İthalat Ürünleri ve Değişimi

Çin ithalatı ise ihracat ürünlerinden farklı olarak hammadde teminine dayanmaktadır. İthalatta en büyük payı %16 ile ham petrol almaktadır. Ham petrolle beraber demir cevherleri ile petrol yağları ithalatı toplamı %23’ü geçmektedir. Hammadde ithalatı

dışında çeşitli cihazların ve otomobillerin ithalatı da yine ilk on ithalat ürünü içinde yer almaktadır.¹³²

Tablo 19, 20 ve 21’de Çin’in seçilmiş yıllara göre ihraç ettiği başlıca ürünler ve payları detaylı olarak gösterilmiştir. Bu doğrultuda, 2015 yılı itibariyle en büyük ithalat kalemini elektrikli makine ve cihazlar oluşturmaktadır. Bu kalem 1990’lardan itibaren Çin için önemli bir ithal ürünü olarak yerini korumaktadır. 1995 yılında elektrikli makine ve cihazları 19.4 milyar dolar değerinde ithal edilirken, 2015 yılında bu rakam 428 milyar dolara yükselmiştir.

Tablo 19: Çin’in İthal Ettiği İlk 10 Ürün (1995)

Sıra	Ürün Kodu	Ürün Grubu	İthalat (Milyar Dolar)
1.	84	Nükleer reaktörler, kazanlar, makineler vb.	27.6
2.	85	Elektrikli makine ve cihazlar	19.4
3.	39	Plastik maddeler ve parçaları	8.0
4.	72	Demir ve çelik	5.9
5.	27	Mineral yakıtlar, yağlar, damıtma ürünleri	5.1
6.	31	Gübreler	3.7
7.	10	Hububat	3.6
8.	54	El yapımı filamentler	3.4
9.	52	Pamuk	3.4
10.	29	Organik kimyasal	3.3

Kaynak: The United Nations Commodity Trade Statistics Database (UN Comtrade), (Erişim), <https://comtrade.un.org/labs/bis-trade-in-goods/?reporter=156&year=1995&flow=2>, 15 Nisan 2017.

¹³²Eren Gündoğan, “Çin Halk Cumhuriyeti Maden Sektörü” Ülke Raporu, s. 7-8.

Tablo 20: Çin'in İthal Ettiği İlk 10 Ürün (2005)

Sıra	Ürün Kodu	Ürün Grubu	İthalat (Milyar Dolar)	Payı (%)
1.	85	Elektrikli makine ve cihazlar	174.8	26.5
2.	84	Nükleer reaktörler, kazanlar,makineler vb.	96.3	14.6
3.	27	Mineral yakıtlar,yağlar,damıtma ürünleri	64.1	9.7
4.	90	Optik, fotoğraf, teknik, tıbbi cihazlar	50.0	7.6
5.	39	Plastik maddeler ve parçaları	33.3	5.1
6.	29	Organik kimyasal	28.0	4.3
7.	72	Demir ve çelik	26.2	4.0
8.	26	Cevher, kül vb.	26.0	3.9
9.	74	Bakır ve parçaları	12.9	2.0
10.	87	Demiryolu taşıtları dışındaki araçlar	12.3	1.9

Kaynak: The United Nations Commodity Trade Statistics Database (UN Comtrade), (Erişim), <https://comtrade.un.org/labs/bis-trade-in-goods/?reporter=156&year=1995&flow=2>, 15 Nisan 2017, Pay(%): Trademap, Trade statistics for international business development, (Erişim), http://www.trademap.org/Product_SelProduct_TS.aspx?nvpm=1||||TOTAL||2|1|1|2|2|1|1|4|1

Tablo 21: Çin'in İthal Ettiği İlk 10 Ürün (2015)

Sıra	Ürün Kodu	Ürün Grubu	İthalat (Milyar Dolar)	Payı (%)
1.	85	Elektrikli makine ve cihazlar	428,7	25.52
2.	27	Mineral yakıtlar,yağlar,damıtma ürünleri	198,6	11.82
3.	84	Nükleer reaktörler, kazanlar,makineler vb.	157,0	9.35
4.	90	Optik, fotoğraf, teknik, tıbbi cihazlar	99,6	5.93
5.	71	İnciler, değerli taşlar,metaller vb.	96,6	5.75
6.	26	Cevher, kül vb.	93,7	5.58
7.	87	Demiryolu taşıtları dışındaki araçlar	69,6	4.15
8.	39	Plastik maddeler ve parçaları	65,6	3.9
9.	29	Organik kimyasal	47,8	2.84
10.	12	Yağlı tohum, tahıl,meyve vb.	39,7	2.36

Kaynak: The United Nations Commodity Trade Statistics Database (UN Comtrade), (Erişim), <https://comtrade.un.org/labs/bis-trade-in-goods/?reporter=156&year=1995&flow=2>, 15 Nisan 2017, Pay(%): Trademap, Trade statistics for international business development, (Erişim), http://www.trademap.org/Product_SelProduct_TS.aspx?nvpm=1||||TOTAL||2|1|1|2|2|1|1|4|1

Diğer taraftan, ihraç edilmek üzere ithal edilen ara mallar da ithalat kompozisyonunu şekillendirmektedir. Çin'de son yıllarda yatırım patlaması meydana gelmesi, çelik ürünlerinde olduğu gibi pek çok malzeme ara ürün olarak ithal edilmiştir. Bununla beraber, yukarıdaki tablolarda görüldüğü üzere, nükleer reaktörler, kazan gibi ürünler, elektrikli makine ve cihazlar, 1995 yılından itibaren Çin ithalatının önemli ürünleri

olarak yerini korumuştur. Çin ihracat kompozisyonunda da önemli paya sahip bu ürünlerin bir kısmı ara mallar olarak ithal edilmektedir.

Aynı şekilde Tablo 19, 20 ve 21’de görüldüğü üzere küresel dönem itibariyle petrol (mineral yakıtlar) ithalatının payı hızla artarak, Çin dış ticaretinin önemli ürünlerinden biri haline gelmiştir. Nitekim, 1995 yılında, mineral yakıtların 5.1 milyar dolar değerinde ithalatı yapılırken, 2015 yılında bu rakam 198.6 milyar dolara yükselmiştir. Petrolde dışa bağımlılığın hızla artması, Çin’i alternatif enerji kaynağı bulmaya itmektedir. Nitekim, Çin’in üçüncü dünya ülkelerine yönelik ticari yaklaşımının merkezinde petrol ithalatı bulunmaktadır. İlerleyen yıllarda ekonomik büyümesi ile paralel olarak daha da artması beklenen petrol ihtiyacı, Çin’in enerji stratejilerinde söz sahibi olma arzusunu güçlendirmekte ve Çin’in ithalat ortaklarını belirlemede etkili olmaktadır. Bu bakımdan izleyen başlıkta Çin’in ithalat ortakları incelenmektedir.

1.3.1. Çin’in Önemli İthalat Ortakları

Çin ithalat partnerlerinin teknoloji ve enerji alanında yüksek üretim kapasitesine sahip ülkeler olduğu söylenebilir. Küresel dönem sonrasında hızla gelişen teknoloji ve üretim için ihtiyaç duyduğu artan enerji, Çin’in ithalat ortak seçimini etkileyen faktör olmuştur. Çin’in üretmekte yetersiz kaldığı ürünleri, üretim, verim ve kapasitesine katkı sağlayacak elektrikli makine ile cihazları ve önemli enerji kaynaklarına sahip ülkeleri ile ticari ilişkisini derinleştirmiş ve bu niteliklere sahip yeni bölge ve ülkelere açılmıştır. Bu bağlamda, Tablo 22, 23 ve 24’de görüldüğü üzere Çin’in seçilmiş yıllara göre başlıca ithalat ortakları arasında Japonya, Güney Kore, ABD, Almanya gibi ülkeler ön plana çıkmaktadır. Süreç içerisinde Çin’in bu ülkelere ithalatı sürekli artış göstermiş ve ülke sıralamasında değişim olsa dahi niteliklerini korumuştur. Diğer taraftan, zamanla bahse konu ülkelerin paylarının düşme eğiliminde olduğu görülmektedir. İthalat miktarının artarken, toplam ithalat payında düşme olması, Çin’in ithal ettiği ülke profiline genişlediğini göstermektedir.

Tablo 22: Çin'in 1995 Yılında En Çok İthalat Yaptığı 10 Ülke

Sıra	Ülke	1995 Yılı İthalatı (Milyar Dolar)	Pay (%)
1.	Japonya	29.0	22
2.	ABD	16.1	12.2
3.	Tayvan/Çin	14.8	11.2
4.	Güney Kore	10.3	7.8
5.	Hong Kong/Çin	8.6	6.5
6.	Almanya	8.0	6.1
7.	Rusya	3.8	2.9
8.	Singapur	3.4	2.6
9.	İtalya	3.1	2.4
10.	Kanada	2.7	2.1

Kaynak : İhracat Değerleri: The United Nations Commodity Trade Statistics Database (UN Comtrade), (Erişim), <https://comtrade.un.org/labs/bis-trade-in-goods/?reporter=156&year=1995&flow=2>, 15 Nisan 2017, İhracat Payı: Trade statistics for international business development, (Trademap), (Erişim), http://www.trademap.org/Country_SelProductCountry_TS.aspx?nvpm=1|156|||TOTAL||2|1|1|2|2|1|2|4|1, 15 Nisan 2015

Tablo 23: Çin'in 2005 Yılında En Çok İthalat Yaptığı 10 Ülke

Sıra	Ülke	2005 Yılı İthalatı (Milyar Dolar)	Pay (%)
1.	Japonya	100.4	15.2
2.	Güney Kore	76.8	11.6
3.	Tayvan/Çin	55.2	11.3
4.	ABD	48.7	7.4
5.	Almanya	30.7	4.7
6.	Malezya	20.1	3
7.	Singapur	16.5	2.5
8.	Avustralya	16.2	2.4
9.	RF	15.9	2.2
10.	Tayland	13.9	2.1

Kaynak : İhracat Değerleri: The United Nations Commodity Trade Statistics Database (UN Comtrade), (Erişim), <https://comtrade.un.org/labs/bis-trade-in-goods/?reporter=156&year=1995&flow=2>, 15 Nisan 2017, İhracat Payı: Trade statistics for international business development, (Trademap), (Erişim), http://www.trademap.org/Country_SelProductCountry_TS.aspx?nvpm=1|156|||TOTAL||2|1|1|2|2|1|2|4|1, 15 Nisan 2015

Tablo 24: Çin'in 2015 Yılında En Çok İthalat Yaptığı 10 Ülke

Sıra	Ülke	2015 Yılı İthalatı (Milyar Dolar)	Pay (%)
1.	Güney Kore	174.5	10.4
2.	ABD	148.7	8.9
3.	Tayvan/Çin	143.4	8.5
4.	Japonya	142.9	8.5
5.	Almanya	87.6	5.2
6.	Avustralya	73.5	4.4
7.	Malezya	53.3	3.2
8.	Brezilya	44.1	2.6
9.	İsviçre	41.2	2.5
10.	Tayland	37.1	2.2

Kaynak : İhracat Değerleri: The United Nations Commodity Trade Statistics Database (UN Comtrade), (Erişim), <https://comtrade.un.org/labs/bis-trade-in-goods/?reporter=156&year=1995&flow=2>, 15 Nisan 2017, İhracat Payı: Trade statistics for international business development, (Trademap), (Erişim), http://www.trademap.org/Country_SelProductCountry_TS.aspx?nvpm=1|156|||TOTAL||2|1|1|2|2|1|2|4|1, 15 Nisan 2015

Yukarıdaki tablolarda anlaşıldığı üzere, Brezilya, Avustralya, İsviçre, Malezya, Tayland gibi ülkeler 1995 yılında Çin ithalatında pay sahibi değil iken, sonraki süreçte ön plana çıkmaya başlamıştır. Diğer taraftan, Singapur, İtalya, Kanada gibi ülkeler 1995 yılında Çin'in önemli ithalat ortağı iken, 2000'li yıllarda ağırlıklarını koruyamamışlardır. Bu durum, Çin'in ihracat ortaklarına kıyasla ürün ihtiyacı doğrultusunda daha değişken bir ithalat profili olduğunu göstermektedir.

Bununla birlikte, ihracat ortaklarında olduğu gibi Asya ülkeleri ile ABD, AB gibi gelişmiş ülkeler, Çin için 1995'ten beri vazgeçilmeyen ticari partnerlerdir. Özellikle Asya ülkelerinin Çin ithalatındaki payı son yıllarda daha fazla artmıştır. 2010 yılında söz konusu ülkelere gerçekleştirildiği ithalat bir önceki yıla göre %35 oranında artarken, ABD ve AB kaynaklı ithalat sırasıyla %17 ve %23 oranında artış olduğu görülmüştür.¹³³

Çin ihracat ile ithalatının ürün ve ortak profilinde özellikle 1978 ekonomik reformları sonrasında gelişme gösterilmiştir. Reform öncesi dönemde, Çin dış ticareti, dış politika gibi içe dönük bir yapıya sahipti. Bu dönemde ithalat ön planda tutularak halkın temel ihtiyaçlarının karşılanmasına çalışılmıştır. 1978 yılı sonrasında yapılan liberal reformlar neticesinde, Çin ekonomisinde ihracata dayalı ekonomik bir büyüme eğilimi kendini

¹³³ Çeşmetepe, a.g.m., s. 51.

göstermiştir. Küreselleşme döneminde Çin'in dış dünyaya bütünüyle açılması ve DTÖ'ye üye olması ile ihracat ve ithalat ortakları artış göstermiştir. Dış ticaret ürün kompozisyonu bakımından ise dünya ticaretinde ihracat-ithalat ürünlerinin payı artış göstermiştir. Çin'in ithalat profilindeki değişimin bir diğer nedeni, artan enerji kaynağı ihtiyacıdır. Bu durum, Çin'in ticari partner olarak enerji kaynaklarına sahip üçüncü dünya ülkelerine yönelmesinde belirleyici rol oynamıştır.

Bu çerçevede, Çin dış ticaretinin 1949'dan bu yana dış politika ile aynı doğrultuda değişim gösterdiği görülmektedir. Dış politikada dışa açılma kararlarının alınması, dış ticaret gelişimine katkı sağlarken, dış ticaretin yapısının değişmesi dış politikayı şekillendirmiştir. Çin'in üçüncü dünya politikası ile dış ticaret etkileşiminin özellikle 1978 ekonomik reformları sonrasında daha yoğun olarak gerçekleştiği görülmektedir. Bunun somut örneği Afrika ile ekonomik ilişkiler olup, izleyen başlıkta bu konu incelenmektedir.

2. ÇİN-AFRİKA EKONOMİK İLİŞKİLERİ

Çin-Afrika resmi ilişkisi 1950'li yıllara dayanmakla birlikte ekonomik ilişkilerin gelişim sürecine girmesi 1990'lar itibariyle gerçekleşmektedir. SSCB'nin çöküşü, uluslararası sistemde "Tek Çin" olarak benimsetme hedefi gibi nedenler Afrika kıtasıyla Çin'in siyasi ilişkisini geliştirmede itici güç olmuştur. Çin'in hızla büyüyen ekonomisi ve buna paralel olarak artan enerji ihtiyacı ise, kıta ile ekonomik ilişkilerin geliştirmiştir.

Afrika kıtası elmas, altın, gümüş, uranyum, kobalt ve büyük petrol rezervleri gibi zengin yer altı kaynaklarına sahip olması nedeniyle, dünya ülkeleri tarafından kıtaya ayrı bir önem verildiği görülmektedir. Dünyada ortalama 1 trilyon 700 milyar varil kanıtlanmış petrol bulunmakta olup bunun 129 milyar 200 milyon varili Afrika kıtasında yer almaktadır.¹³⁴ Bu bakımdan, jeopolitik önemi olan, geniş kullanılmayan pazar ve doğal kaynaklara sahip Afrika kıtası, Çin'in küresel ekonomik stratejilerini gerçekleştirebileceği kritik ve yeni bir uluslararası pazar bölgesi olmuştur.

¹³⁴ Afrika'daki Petrol Rezervleri ve İlk 10 Ülke, (Erişim), <https://www.stratejikortak.com/2016/06/afrika-petrol-rezervleri.html>.

Günümüzde Afrika, Çin için önemli ticaret ortağı olma yolunda ilerlemektedir. Afrika şu an Çin'in önemli ithalat kaynağı, ikinci büyük deniz aşırı inşaat proje sözleşmesi pazarı ve dördüncü en büyük yatırım bölgesidir. Çin ile Afrika'nın ortak çabaları sayesinde, ikili ekonomik ve ticari işbirliği, yeni ortak çıkarlar ve işbirliğinde büyüme noktaları olan ve sürekli gelişmekte olan bir mekanizmaya sahiptir.¹³⁵

Çin Beyaz Kitabı'nda kıta ile ekonomik ilişkileri; ticaretin geliştirilmesine katkı sağlama, yatırım seviyesini ve finansman işbirliğini ilerletme, tarım ve gıda güvenliğini işbirliğini güçlendirme, çok taraflı işbirliğini teşvik etme, kıtanın altyapı inşaatını geliştirme ile geçim ve kapasitelerini artırma hususları çerçevesinde ele alınmaktadır. Bu çerçevede izleyen başlık altında Çin'in Afrika ile ticari ilişkileri üzerinde durulacaktır.

2.1. Afrika ile Ticaretin Gelişimi

Afrika ile ticari ilişkiler Çin'in üçüncü dünya politikası ile aynı doğrultuda gelişme göstermiştir. 1978'e kadar Afrika ile ilişkilerini ideolojik çerçevede sürdüren Çin, ekonomik yardımlarda bulunarak kıtanın kalkınmasına yardımcı olmaya çalışmıştır. 1978 ekonomik reformlar sonrasında ikili ilişkiler ekonomik saiklerle gelişmeye başlamıştır. 1976-1988 yılları arasında kıta ile ticaretin 300 milyon dolardan 2.2 milyar dolara yükselmesi bunun önemli bir göstergesidir. Çin-Afrika ilişkisi için asıl dönüm noktası, 1989 Tiananmen Olayları'dır. Bu olaylar ile Çin, Afrika kıtasını uluslararası arenada önemli bir müttefik olarak görmeye ve ilişkilerini çok boyutlu olarak geliştirmeye başlamıştır. Afrika'nın uluslararası örgütlerdeki sayısal ağırlığı, Tayvan sorununun Çin lehine çözülmeye çalışılması gibi siyasi nedenler ikili ilişkilerin geliştirilmesinde etkili olmuştur. Fakat, 1990 sonrasında ilişkiye asıl yön veren temel faktör ekonomik çıkarlardır. Bu yıllarda ekonomisinde kayda değer bir büyüme yakalayan Çin'in aynı oranda enerji ihtiyacının artması, bu açıdan stratejik öneme sahip Afrika kıtasına yönelmiştir. Bu sebeplerle, küreselleşme dönemi itibariyle Çin-Afrika ticari ilişkilerinin hız kazandığı görülmüştür.¹³⁶

¹³⁵ China-Africa Economic and Trade Cooperation White Paper 2013, (Erişim), http://english.gov.cn/archive/white_paper/2014/08/23/content_281474982986536.htm, 07.05.2017.

¹³⁶ Dedekoca, **a.g.m.**, s.503-504.

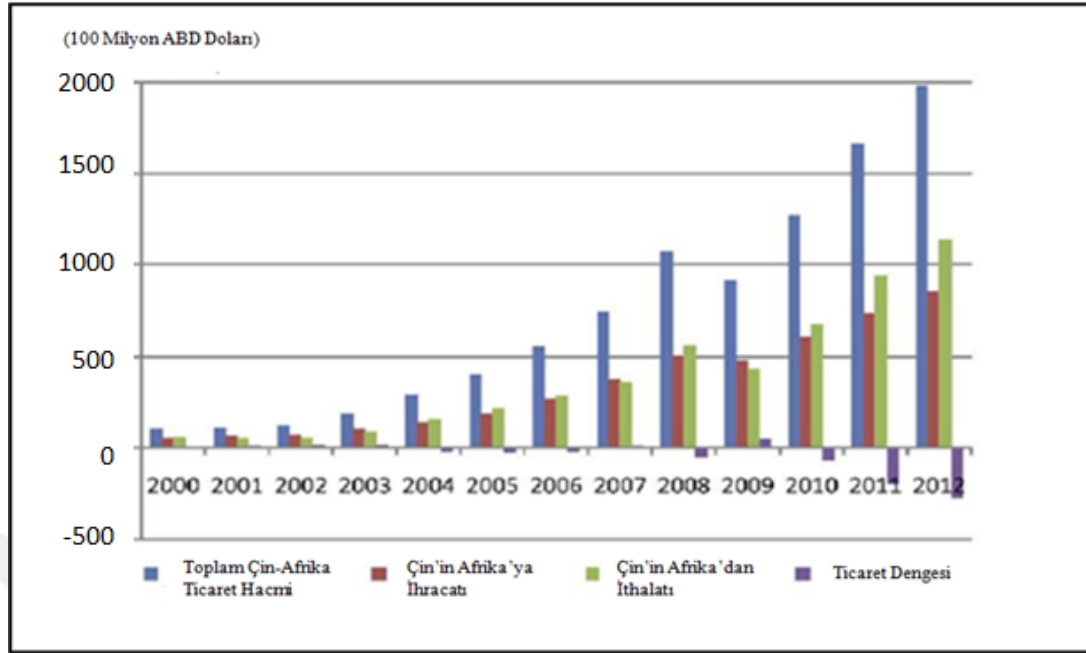
Ek 1’de yer alan tablolarda 1995, 2005 ve 2015 yıllarındaki Çin ile Afrika ilişkisine ait ticari veriler ayrıntılı olarak gösterilmiştir. Tablolarda görüldüğü üzere, Çin’in kıta ile toplam ticareti 1995 yılında 3.831.660.000 milyar dolar iken 2015 yılında bu rakam 191.091.740.000 milyar dolara yükselmiştir. Bununla beraber, 1995 yılındaki Çin’in kıtadaki ticari partnerlerinin sayısı 40 iken, 13 Afrika ülkesiyle de ticari ilişkiler geliştirilerek 2015 yılında bu sayı 53 olmuştur. Çin’in kıtadaki önemli ticari ortakları; Angola, Sudan, Cezayir, Güney Afrika, Mısır, Nijerya’dır.¹³⁷ Zengin yer altı kaynaklarına sahip söz konusu ülkeler ile ticari ilişkiler 1990’lı yıllar itibariyle hızlı bir şekilde gelişme göstermiştir.

Çin-Afrika ticaret ve yatırım ilişkisi her iki taraf için de önem taşımaktadır. Çin için Afrika kıtası, hızlı altyapı gelişimine yardımcı olan ham petrol, demir cevheri/konsantralleri ve bakır gibi yer altı kaynaklarına sahip değerli bir bölgedir. Afrika için Çin ise ucuz tüketici ürünleri sunan, doğal kaynaklarını satın alma gücü olan ve altyapısını inşa etmesine yardımcı olan önemli bir ticaret ortağı ve yatırımcıdır. Afrika 2011 yılında Çin’in küresel ticaretinin sadece %4’ünü oluşturmasına rağmen ticari ilişkisi son on yılda çok yüksek rakamlara ulaşmıştır.¹³⁸

¹³⁷ Çin dış ticaretinde en çok paya sahip bazı Afrika ülkelerine yapılan ihracat ve ithalatın değişimi Ek 2’de yer alan çizelgelerde gösterilmiştir.

¹³⁸ Lauren Gamache, Alexander Hammer, Lin Jones (Çin Afrika pdf)

Çizelge 6: Çin-Afrika Ticaret Hacmi (2000-2012)

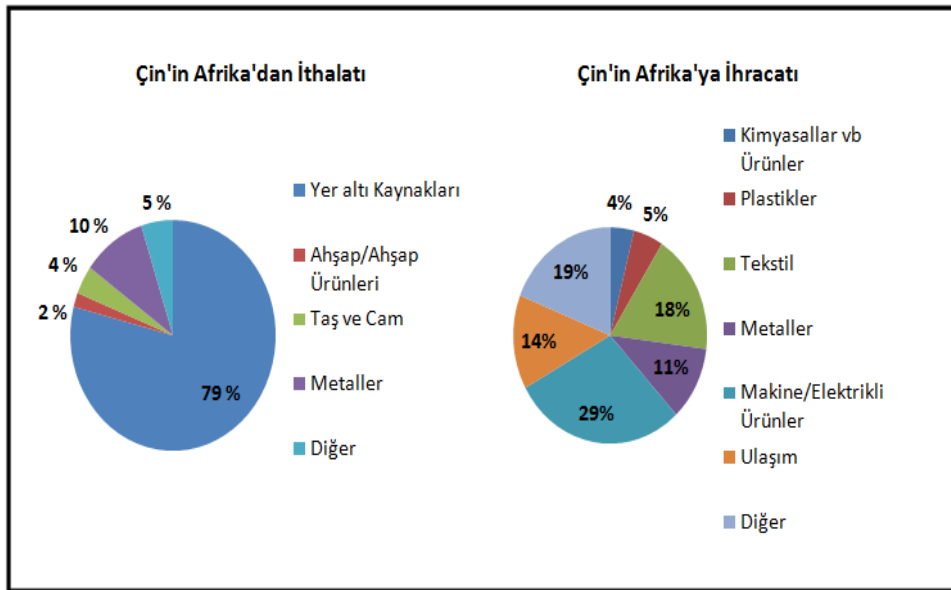

Kaynak: China-Africa Economic and Trade Cooperation White Paper 2013, (Erişim), http://english.gov.cn/archive/white_paper/2014/08/23/content_281474982986536.htm, 07.05.2017.

Çizelge 6'da görüldüğü üzere, 2000'den 2012'ye kadar Çin'in toplam dış ticaretindeki Çin-Afrika ticaret hacmi oranı %2.23'den %5.13'e yükselmiş; Çin'in Afrika'dan ithalatı % 2.47'den % 6.23'e, ihracatı ise %2.02'den %4.16'ya çıkmıştır. Afrika tarafında değişiklikler daha da dikkat çekicidir. 2000'den 2012'ye kadar Afrika'nın toplam dış ticaretindeki Çin-Afrika ticaret hacmi oranı %3,82'den %16,13'e yükselmiş; Afrika'nın Çin'e yaptığı ihracat % 3,76'dan % 18,07'ye yükselmiş ve Afrika'nın Çin'den ithalatı % 3.88'den % 14.11 oranlarına ulaşmıştır.¹³⁹ Bu çerçevede Çin, Afrika'nın geleneksel ortakları olan ABD, Fransa ve İngiltere'yi geride bırakarak kıtanın en büyük ticaret ortağı haline gelmiştir.

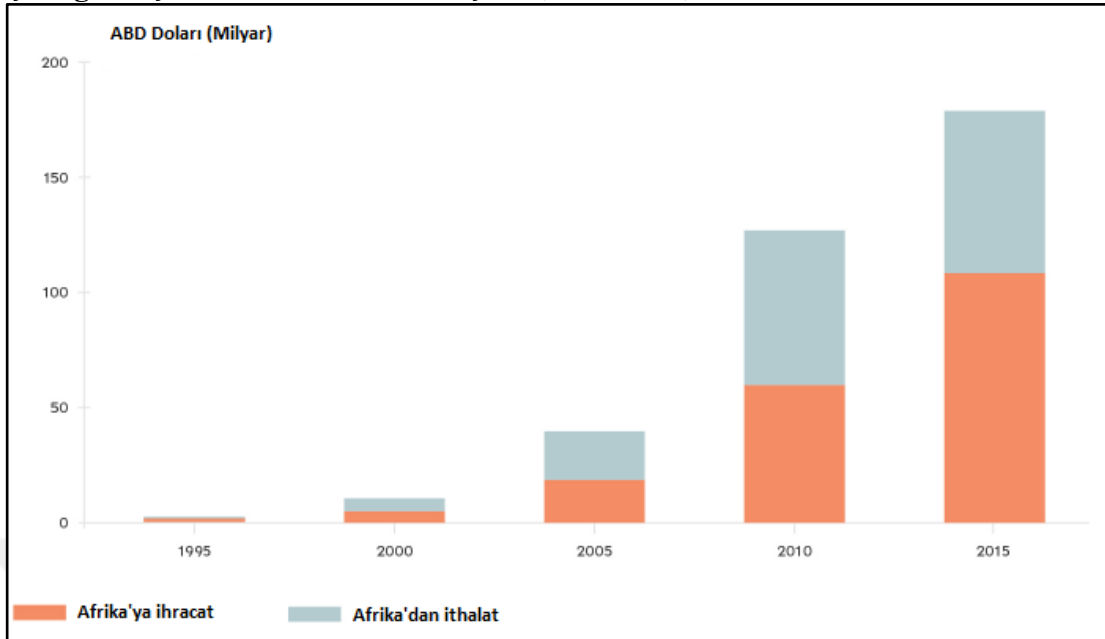
¹³⁹ China-Africa Economic and Trade Cooperation White Paper 2013, (Erişim), http://english.gov.cn/archive/white_paper/2014/08/23/content_281474982986536.htm, 07.05.2017.

Şekil 1: Çin-Afrika Ticaretinin Sektörel Dağılımı

Kaynak: Büşra Karacadağ, “Çin-Afrika Enerji İlişkileri”, (Erişim), <https://tr.linkedin.com/pulse/%C3%A7in-afrika-enerji-ili%C5%9Fkileri-busra-karacadag>, 22 Haziran 2017.

Şekil 1’ de görüldüğü üzere Çin-Afrika ticari ürün yapısını incelediğimizde, ithalatta başta yer altı kaynakları olmak üzere ahşap ürünleri, taş, cam, metaller önemli pay sahibi iken, ihracatta altyapı malzemeleri, teknolojik ürünleri ve metal gibi ürünlerin ağırlıkları bulunmaktadır. Çin-Afrika ticaretinin ana kaynağının petrol olduğu, petrol ithalatı temelinde ikili ticari ilişkinin geliştiği anlaşılmaktadır. Çizelge 7’de Çin-Afrika ticari ilişkisinin 1995-2015 dönemi içindeki değişimi gösterilmiştir. 1990 sonrasında Çin ithalatının sürekli bir artış eğiliminde olduğu görülmektedir. Bu artışın nedeni, Çin’in Ortadoğu’da kızılsan enerji temin rekabetinin ardından Çin’in kıtadan söz konusu petrol ithalatındaki payını arttırmaya yönelmesidir. Afrika’dan temin ettiği enerji kaynaklarına karşılık Çin, kıtaya yaklaşımı yatırımlar doğrultusunda ilerletmiştir. Bu bakımdan, izleyen başlık altında Çin-Afrika ticari ilişkisinde, öncelikli olarak enerjinin yeri tespit edilecektir.

Çizelge 7: Çin-Afrika Ticaret Gelişimi (1995-2015)

Kaynak: Eleanor Albert, "China in Africa", Council on Foreign Relations, (Erişim), <https://www.cfr.org/backgrounder/china-africa>, 16 Temmuz 2017.

2.1.1. Ticaretin Ana Kaynağı: Enerji

1990 itibariyle ortalama yıllık %10'luk bir büyüme oranına sahip Çin ekonomisi, ivmesini sürdürebilmesi için büyük oranda enerjiye ihtiyaç duymaktadır. Hızla artan enerji ihtiyacı Çin'i, yerel kaynaklardan istifade etme, enerji tedarikini güvence altına alma ve çeşitlendirmeye yönelik aktif ve çok boyutlu bir enerji diplomasisi izlemeye itmiştir. Dünyanın en büyük enerji tüketicisi ve üreticisi konumuna gelmiş ve böylece küresel enerji yönetiminde etkin bir role yükselmiştir. Çin, enerji ihtiyacının büyük bölümünü kömürden karşılarsa da petrol tüketiminde dünya genelinde ikinci sırada yer almaktadır.¹⁴⁰ ABD'yi geride bırakarak dünyanın en fazla enerji tüketen ülkesi haline gelen Çin'in dünya enerji tüketimindeki payı % 21.5 düzeyinde olup, 2020 yılında bu oranın % 30'a çıkması beklenmektedir.

¹⁴⁰ Eleanor Albert, "China In Africa", Council On Foreign Relations, (Erişim), <https://www.cfr.org/backgrounder/china-africa>, 12.07.2017.

Tablo 25: Çin'in Enerji Üretim ve Tüketimi Miktarı (Kat Trilyon BTU)

Yıllar	Enerji Tüketimi	Enerji Üretimi
1990	26.985	30.401
1995	35.150	36.188
2000	38.798	39.368
2005	67.989	59.583
2006	75.075	64.347
2007	80.825	68.947
2008	84.534	72.462
2009	90.934	77.308
2010	9.961	84.625
2011	109.391	92.015
2012	117.191	96.004
2013	122.453	97.303
2014	123.184	95.829

Kaynak: US Energy Information Administration'den faydalanılarak oluşturulmuştur, (Erişim), <https://www.eia.gov/beta/international/data/browser/#/?c=00000002&ct=0&ug=4&vs=INTL.44-1-CHN-QBTU.A&vo=0&pin=a&v=H&start=1980&end=2014>,

Tablo 25'de Çin'in 1990 yılından itibaren enerji tüketim ve üretim miktarı gösterilmiştir. Çin ekonomisinin hızla büyümesi, enerji tüketimini katlanarak artmasını kaçınılmaz kılmıştır. 2000 yılından itibaren enerji üretimi, talebi karşılamada yetersiz kalmakta ve bu açık giderek artmaktadır.

Tablo 26: Çin'in Enerji Rezervleri (%)

Yıllar	Kömür	Petrol	Doğalgaz	Diğerleri
1990	76.2	16.6	2,1	5.1
1995	74.6	17.5	1.8	6.1
2000	68.5	22.0	22.2	7.3
2005	72.4	17.8	2.4	7.4
2015	64.0	18.1	5.9	12.0

Kaynak: China Statistical Yearbook 2016, National Bureau of Statistics of China,(Erişim), <http://www.stats.gov.cn/english/statisticaldata/AnnualData/>, 13 Ocak 2017.

Bu bakımdan Çin, dönemin koşulları çerçevesinde Tablo 26'da görüldüğü üzere, enerji rezervlerinin payları değişkenlik göstermektedir. Başlıca enerji kaynağı olan kömürün üretiminde, tüketiminde ve ithalatında dünyada ilk sırada olan Çin, 128 milyar ton ile

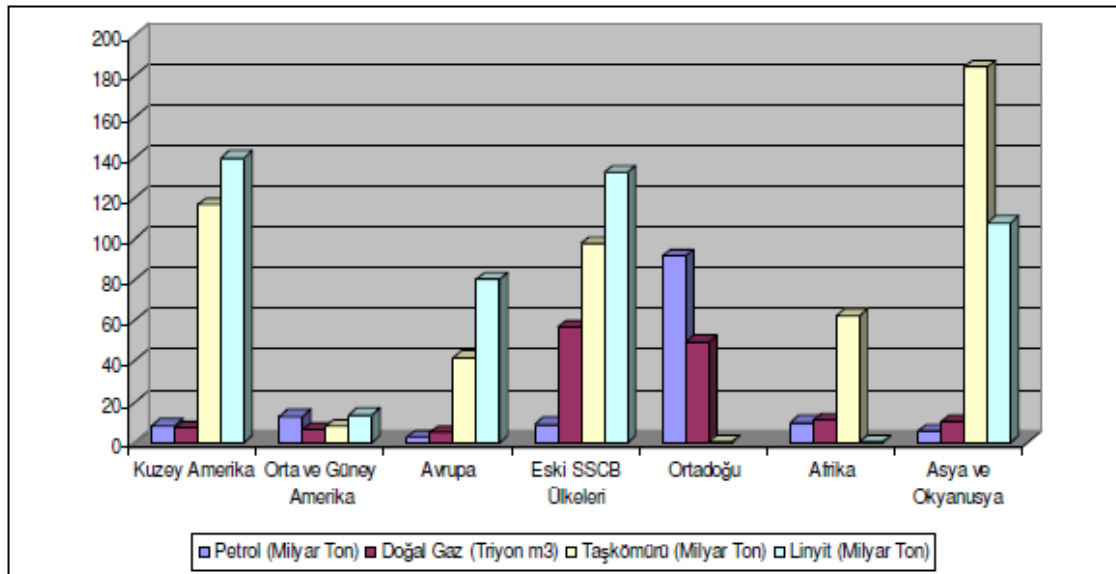
%14'üne sahiptir. Rezerv açısından ABD ve Rusya'dan sonra üçüncü sırada yer almaktadır. 2000'li yıllarda kömür ithalatında hızla artış olmuştur. Çin'in ikinci en büyük enerji kaynağını ise petrol oluşturur. Çin'in sahip olduğu kanıtlanmış petrol rezervleri 24.4 milyar varil düzeyindedir. 1993 yılından itibaren petrol ithalatçısı olan Çin'in, petrolde dışa bağımlılığının giderek artması nedeniyle, dış politikasında “petrol diplomasisi” oluşturmaya başladığı bilinmektedir. Nitekim, 2000 yılında petrolü dışarıdan temin etme oranı %30'larda iken, bugün bu oran %60'lara yükselmiştir. Diğer önemli enerji kaynağı ise doğalgazdır. Kanıtlanmış 4.6 trilyon metreküp seviyesinde doğalgaz rezervi olan Çin'in artan enerji talebi, yerel üretiminde yetersiz kalması neticesinde 2006 yılından itibaren doğal gaz ithalatına başlamıştır.¹⁴¹

Yukarıdaki bilgiler ışığında, söz konusu enerji rezervlerine yüksek oranda sahip olsa dahi Çin'in, hammadde temininde dışa bağımlı halde olduğu söylenebilir. Enerji hammadde teminini başta Ortadoğu olmak üzere, ABD, Rusya, Latin Amerika ülkeleri gibi çeşitli bölgelerden sağlamaktadır. 1990'lardan itibaren ise yeni açılımda bulunduğu Afrika kıtası enerji bakımından Çin için büyük önem arz etmeye başlamıştır. Nitekim, Çizelge 6 ve 7 'de görüldüğü üzere, dünya enerji kaynaklarında 2015 yılı itibariyle kanıtlanmış petrol rezervi 17.1 milyar ton ile %7.6'lık paya sahip Afrika kıtası, Çin için kaçınılmaz alternatif bir bölgeyi temsil etmektedir. Bu bağlamda, Çin'in kıtadan ithal ettiği ürünlerin % 79'unu enerji kaynaklarının oluşturduğu görülmektedir. İzleyen başlıkta Afrika'dan yapılan petrol ithalatı incelenmektedir.

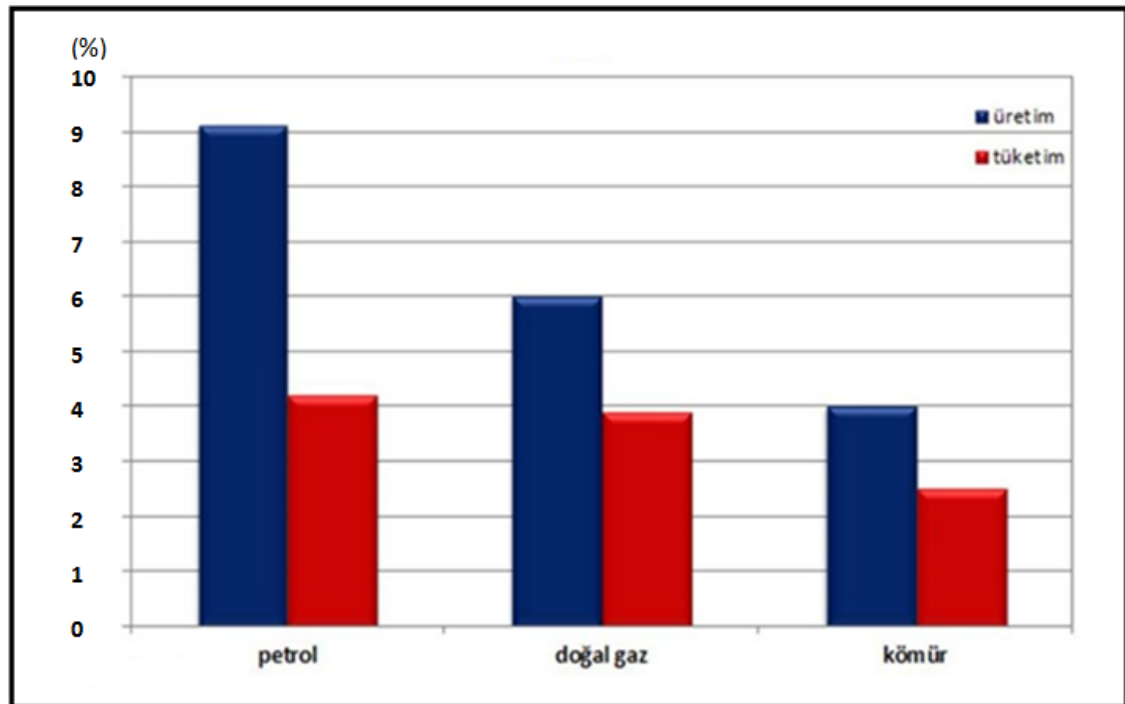
¹⁴¹ Müslüme Narin, “Büyüyen Çin Ekonomisinde Artan Enerji Talebi ve Dünya Enerji Piyasasına Etkileri”, s.254-263.

Çizelge 8: Dünyada Kanıtlanmış Enerji Rezervlerinin Dağılımı (2015)

Kaynak: Bp Statistical Review of World Energy (2016)' den yararlanılarak çizilmiştir, (Erişim), <https://www.bp.com/content/dam/bp/pdf/energy-economics/statistical-review-2016/bp-statistical-review-of-world-energy-2016-full-report.pdf>, 10 Temmuz 2017.

Çizelge 9: Afrika'nın Fosil Yakıt Tüketim ve Üretim Payı (2015)

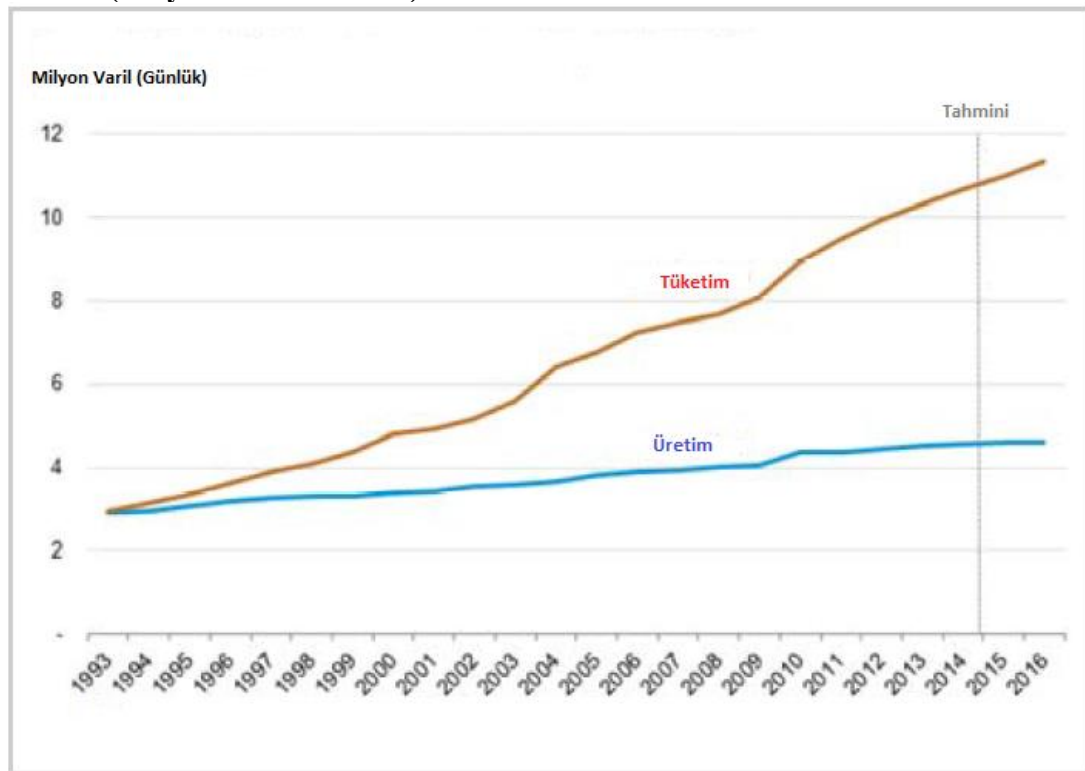

Kaynak: Dr. Zeynep Elif Yıldız, "Afrika: Eski, Yeni Kaynaklar", (Erişim), <https://tr.linkedin.com/pulse/afrika-eski-yeni-kaynaklar-dr-zeynep-elif-yildizel>, 10 Temmuz 2017

2.1.2. Çin'in Önemli İthal Ürünü: Petrol

Çin'in ikinci önemli enerji kaynağı olan petrolde 1990'lara kadar petrol ihraç eden ülke iken, 1993 yılından itibaren artan enerji tüketimi ile üretimi karşılayamamaya ve petrol ithal etmeye başlamıştır.¹⁴² Çizelge 10'da görüldüğü üzere, tüketim miktarı ile üretim miktarı arasındaki fark kayda değer oranda artmaya devam etmektedir. 2015 yılında Çin'in ithal ettiği ham petrol miktarı 6.743 milyar¹⁴³ seviyesine ulaşmıştır. Halihazırda Çin, dünyanın en çok ikinci petrol ithal eden ülkesi konumunda bulunmaktadır.

Çizelge 10: 1993-2016 Yılları Arasında Çin'in Petrol Üretim ve Tüketimi Miktarı (Milyon Varil/Günlük)

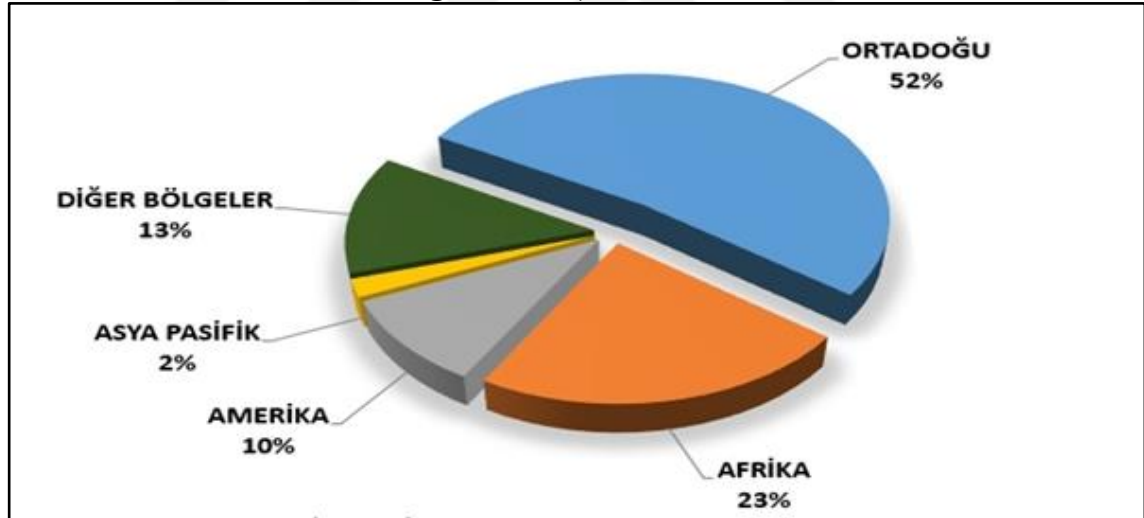
Kaynak: U.S Energy Information Administration (EIA), China, International Energy Data and Analysis, May 14, 2015, s.7.

¹⁴² Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK), Ocak 2014, s. 25.

¹⁴³ BP Statistical Review of World Energy, June 2016, (Erişim) <https://www.bp.com/content/dam/bp/pdf/energy-economics/statistical-review-2016/bp-statistical-review-of-world-energy-2016-full-report.pdf>, s.19.

Çin, petrol ithalatının yarısından fazlasını Ortadoğu bölgesinden karşılamaktadır. Bu sırayı %23'lük pay ile Afrika kıtası takip etmektedir. Afrika ülkeleri arasında ise Angola en önemli ticari partneridir. Bu ülkenin ardından Çin'in diğer önemli ticari ortakları zengin petrol kaynaklarına sahip Nijerya, Cezayir, Mısır, Libya, Ekvador Ginesi, Kongo, Gabon Güney Sudan ülkeleridir. Son yıllarda Çin'in bu ülkeler ile ticari ilişkisinin katlanarak arttığı görülmektedir.¹⁴⁴ Afrika dünya petrol üretiminde hatırı sayılır bir yere sahiptir. Dünyada varlığı kanıtlanmış petrol rezervlerinin 2007 yılındaki dağılımında Afrika kıtası dünya piyasasına sunduğu 15,6 milyon ton tutan 117,5 milyar varil petrol ile dünya petrol üretiminin yüzde 9,5'ine sahip durumda iken yapılan araştırmalar sonucunda bu sayının 17.1 milyar tona ulaştığı görülmüştür.¹⁴⁵ Afrika ile yürütülen ithalat ilişkisi sürecinde, kıtada Çin ürünleri için yeni ihrac pazarları keşfedilmiştir. Karşılıklılık ilkesi doğrultusunda ticari ilişkisine yön veren Çin'in, kıtaya yatırımları kayda değer oranda artış göstermiştir. Bu çerçevede, izleyen başlık altında Çin'in kıtaya yönelik yatırımları ele alınmaktadır.

Şekil 2: Çin'in Petrol İthal Ettiği Ülkeler (2013)

Kaynak:U.S. Energy Information Administration, EIA, (Erişim), <https://www.eia.gov/petroleum/data.php>.

¹⁴⁴ Bu ülkelerin sahip oldukları petrol rezervi miktarları sırasıyla,2.36 milyar varil, 1.52 milyar varil, 0.7 milyar varil, 0.5 milyar varil, 0.3 milyar varil, 0.3 milyar varil, 0.23 milyar varil, 0,16 milyar varil. Çin'in söz konusu ülkeler ile ticaretine ilişkin bilgiler Ek 2'de yer alan Çizelgelerde ayrıntılı olarak gösterilmiştir.

¹⁴⁵U.S. Energy Information Administration, EIA, (Erişim), <https://www.eia.gov/petroleum/data.php>.

2.2. Çin'in Kıtaya Yönelik Yatırımları

1978 ekonomik reformlarıyla gerek Çin'e giren yabancı sermaye oranlarının gerekse Çinli firmaların dış pazardaki faaliyetlerinin giderek arttığı görülmektedir. Bu artış ile birlikte doğrudan yabancı yatırımlar ve ihracat getirileri, Çin ekonomisinin gelişimine büyük bir katkı sağlamaktadır. Çin hükümeti düşük katma değer yaratan ve düşük kar oranlarıyla çalışan firmaları, kendi kontrolündeki finans sistemleri ile koruyarak, dış ticaretteki rekabet ortamının korunmasına çalışmaktadır. Bunun yanı sıra düşük üretim maliyetleri ve ucuz işgücüne sahip olması Afrika kıtasındaki yatırımların hızla artmasını sağlamıştır.¹⁴⁶

54 Afrika ülkesinden 49'u ile diplomatik ilişkisi olan Çin, kıtanın 48 ülkesine doğrudan yatırımlar yapmaktadır. 2000 yılında kurulan Çin-Afrika İşbirliği Forumu (FOCAC) kapsamında yapılan anlaşmalar ve görüşmeler ticari ilişkinin gelişimine katkı sağlamış ve yatırımlar hız kazanmıştır. FOCAC çerçevesinde Çin, Afrika kıtasına kredi imkanı sağlamış, kalkınma fonu kurmuş ve borçlarını hafifletme amaçlı seçenekler sunmuştur. Diğer taraftan, Afrika kıtasında özel ekonomik bölgeler oluşturulmuştur. Bu bölgeler ile imalatın teşvik etmesi ve istihdamın artırılması hedeflenmiştir. Çinli şirketler bu bölgelerin gelişimine yatırımları ile katkı sağlamıştır. Çin hükümetinin Afrika'ya yönelik stratejisi, yer altı kaynaklarından fayda temin edilmesine karşılık kıtaya altyapı hizmetleri sunmaktır. Nitekim, finanse ettiği altyapı projesi olan Foster et al. kapsamında 2001-2007 yılları boyunca Çin, bunlara karşılık olarak Afrika'dan yeraltı kaynağı temin etmiştir. Ayrıca Afrika'daki iktisadi faaliyetleri kolaylaştırmak için Çin İhracat-İthalat Bankası (the China Export & Import Bank) ile Çin Kalkınma Bankasını (the China Development Bank) kurulmuştur. Çin İhracat-İthalat Bankası, kıtadaki uzun vadeli altyapı, enerji ve madencilik projeleri için ticaret ve yatırım kredisi sağlamaktadır. Çin Kalkınma Bankası ise dış yatırımları finanse eden Çin-Afrika Gelişimi Fonunu kurmuştur.¹⁴⁷

Çin, temin ettiği enerji kaynakları karşılığında Afrika kıtasına başta enerji sektörü olmak üzere birçok alanda yatırımlarda bulunmaktadır. Afrika kıtasından petrol

¹⁴⁶ Güner Koç Aytakin, "Doğrudan Yabancı Yatırımların Ekonomik Etkileri Ve Türkiye Üzerine Değerlendirmeler", T.C. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Doktora Programı, 2006, s. 153-154.

¹⁴⁷ Cheung, Yin-Wong, Jacob De Han, XingWang Qian, Shu Yu, "China's outward direct investment in Africa." **HKIMR Working Paper**, Hong Kong Institute For Monetary Research, No: 13, Nisan, 2011, s. 3-5.

ithalatının yanı sıra Çin, kıtanın petrol bölgelerini veya petrol şirketlerinin hisselerini satın alarak uluslararası enerji piyasalarına bağımlılığı azaltmayı ve küresel enerji politikalarında etkili olmayı hedeflemektedir.¹⁴⁸ Küresel dönem itibariyle Çin dış politika yapımını etkileyen aktörler olarak Çin şirketleri, uluslararası kaynaklarda petrol şirketinin arama ve üretim hususunda çalışmalarında bulunmaktadır.¹⁴⁹ Bu amaçla, Çinli petrol şirketleri; Çin Ulusal Petrol Şirketi (CNPC), Çin Petro-Kimya İşbirliği (Sinopec) ve Çin Ulusal Offshore Petrol İşbirliği (CNOOC) birçok uluslararası petrol şirketlerinin hisselerini satın alarak ortak olmaya çalışmıştır. Nitekim, CNOOC, Nexen firmasının %66 hissesini 15.1 milyar dolara satın alarak Afrika'nın batı kıyalarındaki petrol üretiminde söz sahibi olmuştur. Sinopec şirketi Marathon Oil Corps (MRO.N)'a ait Angola'daki bloklarının %10'luk hissesi için 1.52 milyar dolar değerinde yatırımda bulunmuştur. Çin, 2005 yılından itibaren çok sayıda şirkete ortak olarak Afrika'daki petrol sektöründe ön plana çıkmıştır. Çin petrol şirketlerinin, Afrika kıtasının enerji kaynakları kapsamında 2005-2013 yılları arasında toplam yaklaşık 27.3 milyar dolar değerinde yatırım yaptığı görülmüştür.¹⁵⁰

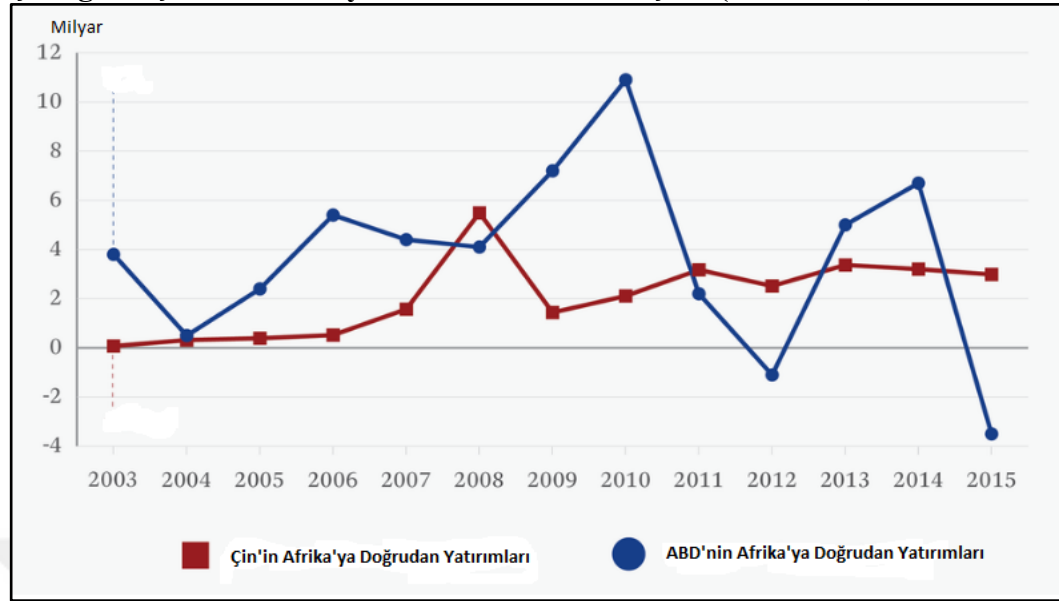
Çin'in enerjiden sonra Afrika'ya en önemli yatırımlardan biri altyapı sektörüdür. Çin'in Afrika'daki altyapı yatırımları Angola, Sudan, Nijerya, Botsvana, Tanzanya, Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Zambiya, Zimbabve ve Güney Afrika Cumhuriyeti'nde yoğunlaşmaktadır. Çinli şirketler bu ülkelerde, hükümet binalarından stadyumlara, toplu konutlardan limanlara kadar çok çeşitli alanlara yayıldığı görülmektedir. Bunlar arasında ise özellikle barajlar ile otoyol ve demiryolu inşaatları öne çıkmaktadır. 2000 yılından bu yana Afrika genelinde 60 bin km asfalt yol ve 3.5 milyon kilowatt elektrik üreten santraller inşa edilmiştir. Ayrıca, ZTE (Zhong Xing Telekomünikasyon Ekipmanları Şirketi) ve Huawei tarafından, Afrika'daki sivil ve askerî telekomünikasyon sistemleri iyileştirilip genişletilmiştir. Çin'in finansmanı ve teknik desteği ile Nijerya, 2007 yılında ilk telekomünikasyon uydusunu uzaya fırlatmıştır.¹⁵¹

¹⁴⁸ “Dış Politika ve Enerji Ekonomisi: Çin'in Sudan'da uyguladığı Ekonomi Politikaları”, TUIC Akademi, (Erişimi), <http://www.tuicakademi.org/dis-politika-ve-enerji-ekonomisi-cin-in-sudan-da-uyguladigi-ekonomi-politikalari-ornegi/>, 20 Kasım 2016.

¹⁴⁹ Narin, **a.g.m.**, s. 257.

¹⁵⁰ Gökhan Binzat, “Yükselen Süper Güç Çin'in Enerji İhtiyacı ve Çinli Petrol Firmalarının Yurtdışı Yatırımları”, 21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü, (Erişim), <http://www.21yyte.org/tr/arastirma/cin-halk-cumhuriyeti/2014/05/09/7582/yukselen-super-guc-cinin-enerji-ihiyaci-ve-cinli-petrol-firmalarinin-yurtdisi-yatirimlari>

¹⁵¹ <http://www.cgwic.com>, 30 Ocak 2017.

Çizelge 9: Çin'in Afrika'ya Yatırımlarının Gelişimi (2003-2015)

Kaynak: China-Africa Research Initiative, (Erişim), <http://www.sais-cari.org/data-chinese-and-american-fdi-to-africa>.

Çin'in Afrika'ya yatırımları son yıllarda dalgalı bir seyir izlemiştir. 2009-2012 yılları arasında Çin'in kıtaya yönelik doğrudan yatırımı yıllık ortalama %20.5 oranında büyüme gerçekleşmiştir. Çizelge 9'da görüldüğü üzere, 2008 yılında 5.5 milyar dolar değerinde yatırım ile son on yılın zirvesine ulaşılmıştır. Uzun yıllar kıtada söz sahibi olan ABD ile kıyaslandığında Çin, 2009 yılından itibaren daha düzenli bir artış eğilimi içinde olmuştur. Bu durum, Çin'in kıtadaki etkinliğinin diğer güçlere göre zaman içinde daha çok arttığını göstermektedir.

BÖLÜM DEĞERLENDİRMESİ

Bu bölümde, kuruluşundan itibaren Çin dış ticaret yapısında gerçekleşen değişimler ele alınmış; küresel dönem itibariyle ihracat- ithalat seyri incelenmiş ve Afrika ile ticari ilişkiler analiz edilmiştir.

Dış ticaret yapısının değişim ve gelişim sürecine girmesinde dış politikanın yadsınamaz etkisine rağmen, 1978 ekonomik reformları bu hususta başat aktördür. Reform öncesinde içe dönük dış ticaret yapısı ile düşük seviyede ticari faaliyet gösterirken, günümüze kadar geniş yelpazede aşamalı olarak yapılan reformlar sayesinde Çin, dünyanın en çok ticaret yapan ülkelerinden biri konumuna yükselmiştir. Bu yükselişinde önemli bir basamak olan Dünya Ticaret Örgütü'ne üyeliği, Çin'in uluslararası pazara erişimini kolaylaştırmıştır. Ticari engellerin kalkması, sahip olduğu

yoğun nüfus ve ucuz mal üretimi ile tüm dünyaya Çin malları yayılmış, bu durum ise piyasalardaki mal fiyatlarını etkilemiştir.

Ticaret seyri incelendiğinde Çin, 1993 yılından beri sürekli ticaret fazlası vermiş, ekonomisinin gelişiminde ihracat payı yükselmiştir. İhracat yapısı; sanayi gelişimi, ekonomik büyüme ve ticari engellerin kalkması ile 1990 sonrasında yeniden şekillenmiştir. İhracat kompozisyonunda önceleri ucuz hammadde ve tarımsal ürünler ağırlıklı iken, teknolojik gelişim ile kazanılan yüksek verim çerçevesinde, sermaye malları ve özellikle ileri teknoloji ürünleri ön plana çıkmıştır. Elektrikli makine, iş makinesi, giyim, mobilya üretimi gibi alanlarda Çin, dünya pazarlarında söz sahibidir. Yoğun nüfusu ve ucuza mal ettiği ürünler sayesinde birçok dünya ülkesinin en önemli ihracatçısı olmuştur. Teknolojiye dayalı ihraç sektörü çerçevesinde, ABD ve AB gibi gelişmiş ülkeler ve yakın çevre Asya ülkeleri önemli ticaret ortaklarıdır. Dünya ihracatında birinci sıraya yükselerek en büyük pazar üretici ülkesi olmuştur.

Diğer taraftan Çin, ithalatı, artan nüfusu ve büyüyen ekonomisi ile yerli üretimde yetersiz kalmış ve 1990'lardan itibaren ihracatta sürekli artış eğilimi göstermiştir. İthal ettiği ürünlerin önemli bir kısmının ara ürün olması ihracat performansını artırmıştır. Çin'in kuruluş döneminde ihracat, ithalat giderlerini karşılamak için yapılırken, bugün ithalat ihracatı beslemektedir. İthalat ürünlerinin yapısına baktığımızda hammadde teminin ön planda olduğu görülür. Özellikle enerji kaynağı bakımından Çin yüksek oranda dışa bağımlı olup, petrol en önemli ithalat ürünüdür.

Petrol ihtiyacının yarısından fazlasını ithal ederek karşılamaya çalışan Çin bakımından bu oranın, önümüzdeki yıllarda daha da artması beklenmektedir. Ekonomisindeki zayıf halka olarak nitelendirebileceğimiz petrol ihtiyacı, Çin'in ticari ortaklarını da şekillendirmektedir. Nitekim, zengin yer altı kaynaklarına sahip Afrika ülkelerinin son yıllarda Çin ticaretindeki payı önemli oranda artmıştır. Bu bakımdan, Çin-Afrika ticari ilişkisinin ana kaynağı petroldür. Afrika'nın, Çin'in toplam dış ticaretindeki payı küçük olsa dahi son yıllarda ikili ticari ilişkileri kayda değer oranda gelişmiştir. Çin'in kıtada, petrol diplomasisini ziyadesiyle aktif ve başarılı bir şekilde sürdürdüğü görülmektedir.

SONUÇ

“Barış içinde bir arada yaşama” ilkesi temelinde uluslararası ilişkilerine yön veren Çin Halk Cumhuriyeti, küresel dönem itibariyle dünya siyasetinde önemli bir aktör olarak sahnedeki yerini almıştır. İktidar mücadelesinin sonlandığı ve Mao önderliğinde bağımsızlığın kazanıldığı 1949 yılından bugüne, iç ve dış yapısındaki değişim ve dönüşüm ile Çin, kısa sürede olağanüstü bir yükseliş yakalamıştır. Bu süreçte yapılan yenilikler ve meydana gelen değişimler, Çin’in bugünkü ve gelecekteki profilini anlamamıza yardımcı olmaktadır.

Bugün Çin, büyüyen ekonomisi, gelişen sanayi ve teknolojisi, artan ihracat ve ithalat oranları ile küresel ticaretin belirleyici aktörlerinden biri haline gelmiştir. Nitekim, Çin dünya ihracatında birinci, ithalatında ise ABD’den sonra ikinci konumdadır. Bu konuma gelinmesinde şüphesiz dış ticarete izlenen politikalar ve uygulanan reformlar etkili olmuştur. Söz konusu politika ve reformlar, dönemin uluslararası konjonktürüne göre şekillenmiştir.

Kuruluşundan itibaren Çin dış ticareti, dış politika ile aynı doğrultuda değişim göstermiştir. 1950-1978 merkezi planlama dönemi, 1978-1994 liberalleşme dönemi ve 1994-2000 sonrası küreselleşme dönemi olmak üzere üç düzlemde bu etkileşim somut olarak görülmektedir. 1950-1978 merkezi planlama döneminde, ABD ve SSCB’nin baskılarına maruz kalan ve bu ülkelerle ciddi sorunlar yaşayan Çin, komünist enternasyalizm ve saldırgan anti-emperyalizm perspektifinde bir dış politika benimsemiştir. Söz konusu ülkeleri, Çin’in gelişimi için tehdit unsuru olarak gören Mao, Stalinist politikalarını bırakıp Kültür Devrimini başlatmıştır. Kültür Devrimi ile dış ilişkiler askıya alınarak bütünüyle ülke ekonomisinin kalkınmasına odaklanılmıştır. Ancak dış dünyadan izole olunması, Çin’in dış ticaret yapısını doğrudan etkilemiş ve düşük seyirde ticari performans göstermesine neden olmuştur. Bu çerçevede, dönemin uluslararası konjonktürüne yönelik olarak Çin’in dış politikasında alınan kararlar, dış ticaret gelişimini etkilemiştir.

1955 yılında yapılan Bandung Konferansı ile Çin’in üçüncü dünya politikası ideolojik düzeyde ortaya çıkmıştır. 1978 yılına kadar olan süreçte, Çin’in içte ve dışta yaşadığı

sorunlar nedeniyle söz konusu politika aktif bir yapıya dönüştürülmemiştir. Bu bakımdan, bu dönemde Çin'in üçüncü dünya ülkeleri ile ilişkisi ideolojik düzeyde sürdürülmüştür.

1978-1994 liberalizasyon döneminde ise, Çin dış politikası ve dış ticareti değişim sürecine girmiştir. 1978 yılında Devlet Başkanı olan Deng Xiaping, Mao dönemindeki ekonomik başarısızlıklarını göz önünde bulundurarak, ülke ekonomisini yeniden yapılandırmak amacıyla reform sürecini başlatmıştır. Böylece yeni bir Çin modeli oluşumunun kapıları açılmıştır. İçe dönük ve kapalı olan Çin dış politikası dışa dönük aktif bir yapıya evrilmiş, batı ülkeleri başta olmak üzere ülkelerle ilişkilerin çok boyutlu olarak geliştirilmesine başlanmıştır. Kapalı ve sosyalist ekonomi prensipleri doğrultusunda yapılan Çin dış ticareti ise, açık ve serbest piyasa ekonomisine geçilmesiyle liberal bir yapıya dönüştürülmüştür.

Deng, Çin'in iktisadi gelişimi sağlanabilirse, içte ve dışta siyasi, sosyal, kültürel pek çok alanda ülkesinin hızla yükselebileceğini düşünmüştür. Bu nedenle, Deng döneminde emperyalist güçlerle ideolojik savaş ve mücadele bir kenara bırakılarak, bölgesel ve uluslararası ilişkiler askıya alınmadan, ülke ekonomisinin gelişimine öncelik verilmiş ve Çin dış politika ve dış ticareti bu doğrultuda geliştirilmiştir. Çin'in ülkeler ile diplomatik ve ticari ilişkilerin başlaması ve geliştirilmesi için "barışçıl yükseliş" prensibi oluşturularak yeni bir dış politika vizyonu ortaya konulmuştur. Çin dış ticaretinde ise ticari ilişkilerin kolaylıkla geliştirilebilmesi için bir dizi liberal reform yapılmıştır. Bu çerçevede, Çin'in dış politikası ve dış ticaretinin, ekonomik modernizasyon paydasında değişim gösterdiği görülmektedir.

Öte yandan, Deng dönemiyle birlikte Çin'in üçüncü dünya politikası, ideolojik düzeyden sıyrılıp aktif politika olma doğrultusunda şekil değiştirmeye başlamıştır. Deng'in ekonomik modernizasyonunu başarılı bir şekilde yerine getirmek, iç ve dış politikada birincil hedef olmuştur. Bu nedenle üçüncü dünya politikası, Çin'in ekonomik hedeflerine ulaşmada önemli bir unsur olarak görülmeye başlanmıştır. Söz konusu politikanın tam anlamıyla çok boyutlu aktif bir yapıya dönüşmesi 1989 Tiananmen Olayları ile gerçekleşmiştir. Tiananmen Olayları ile Batı dünyasının yaptırımlarına maruz kalan ve uluslararası arenada yalnızlaşan Çin, üçüncü dünya

ülkelerine yönelmiş ve bu ülkelerle başlattığı diplomatik ilişkilerini dış ticaret ile bütünleştirmiştir.

1994-2000 sonrası küreselleşme döneminde ise Çin dış politikası ve dış ticareti, küresel sistemin bir parçası olmuştur. Çin dış politikasında “barışçıl yükseliş” söylemi, “Barışçıl Kalkınma” stratejisine dönüştürülerek küresel ekonomiye entegre olmaya çalışılmıştır. Bu amaçla, Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ), Güneydoğu Asya Ülkeler Birliği (ASEAN) gibi bölgesel örgütlerin yanı sıra Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) gibi uluslararası örgütlere de üye olunmuştur. 2001 yılında DTÖ üyeliğinin kabul edilmesiyle, Çin kurallara dayalı çok taraflı ticaret sistemine dahil olmuştur. Bu durum, Çin’in ilk kez dış dünyanın ticari kural ve disiplinine tabi olmasını zorunlu kılmıştır. Söz konusu üyelik ile Çin’in dış ticareti hızla gelişmiş, uluslararası piyasalarda güvenilirliği artmış, yeni ihrac pazarlarına ulaşımı kolaylaşmış, yabancı sermayenin ilgi odağı haline gelmiştir. Üçüncü dünya ülkelerinin bir kısmının da DTÖ üyesi olması, Çin’in bu ülkeler ile ticari ilişkisinin hızlandırılmasını kolaylaştırmıştır. Bu bakımdan, üçüncü dünya politikası bu üyelik ile daha ön plana çıkmıştır.

Bu dönemde, Çin dış politikası ve dış ticaretini ortak paydada buluşturan diğer önemli bir husus petrol diplomasisidir. 1990’lı yıllarda Çin ekonomisinde olağanüstü bir büyüme sağlanması, aynı oranda hammadde ve enerji ihtiyacını da arttırmıştır. 1990’lara kadar enerji kaynakları bakımından kendi kendine yeten Çin, bu büyüme ile enerji alanında dışa bağımlı bir ülke olmuştur. Çin dış politikasında petrol diplomasisi oluşturularak, dış ticarete enerji kaynaklarına erişimin kolaylaştırılmasına çalışılmıştır. Bu bakımdan, Orta Asya, Orta Doğu, Afrika, Latin Amerika gibi zengin yer altı kaynaklarına sahip üçüncü dünya ülkeleri, Çin’in önemli ticari partnerleri olmuştur. Böylece, küreselleşme dönemi itibarıyla Çin’in üçüncü dünya politikası ekonomiye dayalı aktif bir politikaya dönüşmüştür.

Yukarıdaki dönemlere ilişkin sunulan bilgiler ışığında, kuruluş döneminden itibaren Çin’in dış politikası ile dış ticareti arasında bir etkileşim olduğu görülmektedir. Fakat, Çin’in üçüncü dünya politikası-dış ticaret etkileşimi 1978 yılı sonrasında görülmeye başlanmıştır. Bunun nedeni, Mao döneminde ideolojik düzeyde olan üçüncü dünya politikasının, Deng döneminde şekil değiştirmeye başlayarak, küresel dönemde

ekonomik temeller üzerine inşa edilmiş aktif bir yapıya dönüşmüş olmasıdır. Bu dönüşümün en somut örneği, Çin'in Afrika kıtası ile olan ilişkisidir.

Son yıllarda üçüncü dünya ülkeleri arasında önemi giderek artan Afrika kıtası, sahip olduğu zengin petrol kaynakları ile Çin için vazgeçilmez bir bölge olmuştur. 1950'li yıllarda ideolojik çıkarlar doğrultusunda, kıta ile başlayan ilişkiler, Çin ekonomisindeki gelişmeler neticesinde 1990 sonrasında ticari ilişkiye dönüşmüştür. Küresel dönem itibariyle Çin-Afrika ticari ilişkisi enerji-yatırım ekseninde geliştirilmektedir. Bugün, Afrika kıtasına yapılan toplam ticaret, Çin dış ticaretinin küçük bir payını oluşturuyor olmasına rağmen, küresel dönem itibariyle ticari rakamların çok yüksek oranlarda arttığı istatistiksel verilerde görülmektedir. Bu bakımdan, Afrika kıtasının ilerleyen yıllarda Çin'in önemli bir ticari ortağı olacağı düşünülmektedir.

Öte yandan, Çin Batı ülkelerinden farklı olarak kıta üzerinde hegemonya kurmaya çalışmak yerine karşılıklı fayda temelinde ticari ilişkisini geliştirmeye odaklanmıştır. Çinin, Afrika kıtasından ihtiyaç duyduğu enerjiyi temin ediyor olması kısa dönem finansal hareketleri olarak değerlendirilebilir. Diğer taraftan, hükümet tarafından teşvik edilen Çinli şirketlerin Afrika kıtasındaki enerji kaynaklarına yönelik projeleri veya şirketlere ilişkin yatırımlarda bulunması veya satın alması uzun vadeli finansal hareketler olarak görülmektedir. Çin, yumuşak güç stratejisi kullanarak kıtadaki enerji kaynakları üzerinde hakimiyet sağlamaya çalışmaktadır. Bu durum Çin'in ilerleyen zamanlarda küresel petrol yönetiminde daha fazla söz sahibi olacağına işaret etmektedir.

KAYNAKÇA

- Adıbelli, Barış, **Türk-Çin ilişkileri**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2007.
- Adıbelli, Barış, **Stratejik Kuşatma**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2007.
- Alpay, Yalın, “Çin Afrika’da Ne Yapıyor”, **Stratejik Araştırmalar Dergisi**, Sayı 14, 2009.
- Alperen, Ümit, “Çin Dış Politikası’ndan Arap Halk Ayaklanmalarına Bir Bakış”, **Bilge Strateji**, 2013, 5.9.
- Almas, Heshmati, and Sun, Peng, "International trade and its effects on economic growth in China", **IZA Discussion Paper**, Sayı: 5151, Ağustos, 2010.
- Akçadağ, Emine. "Yükselen Güç Çin’in Dünden Bugüne Dış Politika Analizi.",2010, <http://www.bilgesam.org/incele/865/-yukselen-guc-cin%E2%80%99in-dunden-bugune-dis-politika-analizi/#.WGYjrFOLTIU>, Erişim Tarihi: 15. 12. 2016.
- Aslan, Halil Kürşad, “Yükselen Güç Çin Halk Cumhuriyeti’nin Ortadoğu Politikası”, **Akademik Orta Doğu**, cilt 9, sayı 1, 2014.
- Azer, Özlem Arzu, “Çin’in Enerji Güvenliği Bağlamında Kafkasya ve Orta Asya Politikası”, **Avrasya Ekonomileri Üzerine Uluslararası Konferans**, s.233-240, 2012.
- Bakkal, Muharrem, Bakkal, Süreyya, Ulusoy ve Ozan, Fehameddin, (2012), Çin Halk Cumhuriyetinin 2009 Mali Krizden Büyüyerek Çıkma Nedenleri, Hiper Link Yayınları, İstanbul.
- Bilgin, Hasan, **Stratejik Açından Çin**, Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu (USAK), Ankara, 2010.
- Bin, Sheng, “China’s Trade Development Strategy and Trade Policy Reforms: Overview and Prospect”, Draft Paper, April 2015.

- Binzat, Gökhan, “Yükselen Süper Güç Çin’İN Enerji İhtiyacı ve Çinli Petrol Firmalarının Yurtdışı Yatırımları, **21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü**.
- Cheung, Yin-Wong, Han, Jacob De, Wang Qian, Xing, Yu, Shu, "China's outward direct investment in Africa." **HKIMR Working Paper**, Hong Kong Institute For Monetary Research, No: 13, Nisan, 2011.
- Çolak, Alaaddin, “**Çin’de Ticaretin El Kitabı**”, Karınca Yayınları, 2009.
- Çeştepe, Hamza, “Çin’in Dış Ticaretinin Gelişimi, Dünya Ticaret Örgütü’ne Üyelik Öncesi ve Sonrasında Dünya Ticaretine Etkileri”, **Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi**, Cilt 8, Sayı 12, 2012.
- Dedekoca, Ersin, **Ekonomi-Politik Pencereden ABD-Çin İlişkileri: Eski Dünyaya Yeni Düzen**, Barış Kitap, Ankara, 2011.
- Deniz, Yıldırım, "Çin’in Ekonomik Dönüşümü Ve Üçüncü Dünya" **Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi**, cilt 2014, 2.2: 64-80.
- Deniz, Taşkın, “Yükselen Güç Çin Halk Cumhuriyeti’nin Stratejik Hamleleri”, **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, 2014, 50.50
- Ekrem, Nuraniye Hidayet, **Çin Halk Cumhuriyeti Dış Politikası (1950-2000)**, ASAM, 2003.
- Ekrem, Erkin. Çin’in Orta Asya Politikaları, **Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk Kazak Üniversitesi İnceleme Araştırma Dizisi**, 2011.
- Ermağan, İsmail; Üstüenal, Emin, “Çin’in Orta Doğu Politikaları”, **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, sayı: 37, 2014, s.19-39
- Ermağan, İsmail. "Hindistan’ın Orta Doğu Politikası" **Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 2013, s. 220-241.
- Güneş, Ergin, “Yeni Yüzyıldaki Çin-Amerika Rekabeti”, **Toplum ve Demokrasi Dergisi**, 2014, s.175-188

- Gündal, Burçak, “Çin Ekonomisinin Yapısal Dönüşümü”, **Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 2015.
- Gündoğan, Eren, “Çin Halk Cumhuriyeti Maden Sektörü”, Ülke Raporu.
- Harris, Stuart, **China’s Foreign Policy**, 2014.
- Kamacı, Ahmet; İnançlı, Selim, “Küreselleşme Sürecinde Çin Ekonomisi ve Türkiye ile Dış Ticaretinin Yapısal ve Sektörel Analizi”, **Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı 2, 2010.
- Karaca, Ragıp Kutay, **Güç Olma Stratejisi Çin**, İstanbul, IQ Kültür Sanat, 2008.
- Kılıç, Seyfi, “Çin-Afrika İlişkilerinin Gelişmesinde Baraj İnşaatlarının Rolü”, **Middle Eastern Analysis/Ortadoğu Analiz**, Cilt 5, sayı 52, 2013.
- KIZILTAN, Alaattin, “Tek Kutuplu Bir Dünyada Çin Halk Cumhuriyeti’nin “Süpergüç” Olabilirliği”, **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 5, Sayı:1, 2004.
- Kiremitçi, Mustafa Sencer, Soğuk Savaş Sonrasında Afrika Kıtasına Yönelik Dış Yardımlar ABD, Çin Halk Cumhuriyeti ve Türkiye Örnekleri, 2013
- Koç Aytekin, Güner, “Doğrudan Yabancı Yatırımların Ekonomik Etkileri Ve Türkiye Üzerine Değerlendirmeler”, **T.C. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Doktora Programı**, 2006, s. 153-154.
- Lee, Joseph Tse-Hei, **China's Third World Policy from the Maoist Era to the Present**, 2008.
- Li, Minqi, **The Rise of China and The Demise of the Capitalist World Economy**, New York: Monthly Review Press, 2008.
- Lundsgaarde, Erik, **Africa Toward 2030**, Palgrave Macmillan, 2011.
- Lu, Weiguo “Reform of China's Foreign Trade Policy”, **Department of the Parliamentary Library**, 1995.

- Sak, Elif, “Kamu Diplomasisi ve Çin”, **Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi**, 2014.
- Sally, Razeen, "Chinese trade policy after (almost) ten years in the WTO: a post-crisis stocktake." **Ecipe occasional paper**, Sayı: 2, 2011.
- Ok, Selçuk Tayfun; İlyas, Atilla İmrahor, **Çin Halk Cumhuriyeti Tüketim Malları İhracat Araştırması**, İstanbul Ticaret Odası, 1998.
- Örmeci, Ozan, “21. Yüzyılda ABD-Çin Rekabeti”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 29, 2013.
- Sanayır, Bilgen, Çin'in Orta Asya Politikası, **Electronic Journal of Political Science Studies (EJPSS)**, Cilt 5, 2014.
- Sandıklı, Atilla, “Geleceğin Süper Gücü Çin”, **Bilge Strateji**, Cilt 1, 2009.
- Sezen, Seriyeye, **Çin'in İkinci Uzun Yürüyüşü**, TODAİE, 2009.
- Shulan, Y. E, **China's Regional Policy in East Asia and Its Characteristics**, 2010.
- Sönmez, Atilla. “Doğu Asya Mücizesi ve Bunalım”, İstanbul, **İstanbul Bilgi Üniversitesi**, 2001.
- Sutter, Robert G., **Chinese Foreign Relations: Power And Policy Since The Cold War**, Rowman & Littlefield Publishers, 2012.
- Sükan, Özer, **Çin Halk Cumhuriyeti Tarihi – Kurulması – Gelişmesi Türkiye ve Diğer Devletlerle Olan İlişkileri**, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul, 2000.
- Şimşek, Mevlüdiye, “Değişen Dünya Koşullarında Çin Halk Cumhuriyeti Ve Dış Ticaret Bakımından Türkiye-Çin Arasında Yaşanan Sorunlar Ve Çözüm Önerileri” **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı 26, 2006.

Şimşek, Mevlüdiye “Çin Halk Cumhuriyeti nin Dünya Ticaret Örgütü’ne (WTO) Üyeliğinin Ekonomik Etkileri ve Çin’in Geleceğine İlişkin Senaryolar”, **Yönetim ve Ekonomi Dergisi**, Cilt 12, Sayı 2, 2005.

Taylor, Ian, **The International Relations of Sub-Saharan Africa**, Bloomsbury Publishing USA, 2010.

Tepebaş, Ufuk, “**Johannesburg Zirvesi ve 6. Çin - Afrika İşbirliği Forumu**”, Basel Üniversitesi Afrika Çalışmaları Merkezi, Yayın Tarihi: 07.12.2015, http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/23637/johannesburg_zirvesi_ve_6_cin_-_afrika_isbirligi_forumu

Üngör, Çağdaş, “Çin ve 3. Dünya”, **İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, 2009, 41: 27-38.

Yüce, Müge, “Arap Baharı Sonrası Ortadoğu’da Güç Politikaları: Çin Dış Politikasının Bölge Siyasetine Etkileri”, **Yeni Ortadoğu: Toplum, Siyaset Ve Ekonomi Konferansı**, 2016.

Yüksel, Okan, “Uluslararası İlişkilerde Üçüncü Dünya: Dünden Bugüne Üçüncü Dünya Ülkeleri”, <http://politikakademi.org/2010/11/uluslararasi-iliskilerde-ucuncu-dunya-dunden-bugune-ucuncu-dunya-ulkeleri/>, **Erişim tarihi: 15.11.2016**

Wang, Tay-sheng; Durna, Doğan, “**20. Yüzyılda Tayvan’ın Hukuki Gelişimi: Liberal Ve Demokratik Bir Ülkeye Doğru**”, 2011.

Wasserstrom, N. Jeffrey, “21. Yüzyılda Çin-Çin Hakkında Bilmek İsteddiğiniz Her Şey” Çeviren Hür Güldü.

Zhu, Zhiqun, **China's new diplomacy: rationale, strategies and significance**, Ashgate Publishing, 2013.

Afrika’daki Petrol Rezervleri ve İlk 10 Ülke, (Erişim), <https://www.stratejikortak.com/2016/06/afrika-petrol-rezervleri.html>.

<http://www.haberler.com/cin-afrika-isbirligi-forumu-7943152-haberi/>, Erişim Tarihi 17.11.2016.

<https://accueiler.wordpress.com/2014/08/04/cin-in-afrika-politikalari/> Erişim Tarihi: 18.11.2016

http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zwjg_665342/2490_665344/2493_665350, Erişim Tarihi:05.11.2016

Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China, (Erişim), http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zwjg_665342/2490_665344/2493_665350/.

Çin Rüyası İçin Kollar Sıvandı, (Erişim), <http://www.dw.com/tr/%C3%A7in-r%C3%BCyas%C4%B1-i%C3%A7in-kollar-s%C4%B1vand%C4%B1/a-16679927>, 27 Mart 2016.

World Bank (2017), World development indicators'den yararlanılarak çizilmiştir, (Erişim), <http://data.imf.org/regular.aspx?key=60998117>, 11 Mayıs 2017.

“Dış Politika ve Enerji Ekonomisi: Çin'in Sudan'da uyguladığı Ekonomi Politikaları”, TUIC Akademi, (Erişimi), <http://www.tuicakademi.org/dis-politika-ve-enerji-ekonomisi-cin-in-sudan-da-uyguladigi-ekonomi-politikalari-ornegi/>, 20 Kasım 2016.

BP Statistical Review of World Energy, June 2016, (Erişim) <https://www.bp.com/content/dam/bp/pdf/energy-economics/statistical-review-2016/bp-statistical-review-of-world-energy-2016-full-report.pdf>.

China Statistical Yearbook 1996, National Bureau of Statistic of China, (Erişim), <http://www.stats.gov.cn/english/statisticaldata/AnnualData/>.

U.S. Energy Information Administration, EIA, (Erişim), <https://www.eia.gov/petroleum/data.php>.

Çin Kültür Merkezi, (Erişim), http://www.cinkultur.com/CIN_HAKKINDA/Cin_Ekonomisi/.

EK-1 Çin'in Seçilmiş Yıllara Göre Afrika Ülkeleri ile Ticareti

Tablo 27: Çin'in Afrika Ülkeleri Ticareti (1995 Yılı)

	Ülkeler	Toplam Ticaret (Dolar)	İhracat (Dolar)	İthalat (Dolar)
1	Angola	158.070.000	21.160.000	136.910.000
2	Benin	72.640.000	66.520.000	6.120.000
3	Burkina Faso	1.580.000	1.580.000	0
4	Cezayir	79.530.000	57.500.000	22.030.000
5	Cibuti	10.010.000	9.870.000	140.000
6	Etiyopya	31.890.000	31.280.000	610.000
7	Fildişi Sahili	51.380.000	50.940.000	440.000
8	Gabon	126.090.000	2.830.000	123.260.000
9	Gambiya	57.970.000	57.900.000	70.000
10	Gana	76.340.000	71.430.000	4.910.000
11	Gine	29.560.000	27.500.000	2.060.000
12	Gine Bissau	1.090.000	1.090.000	0
13	Güney Afrika	1.321.690.000	633.440.000	688.250.000
14	Kamerun	37.700.000	10.130.000	27.570.000
15	Kanarya Adaları	24.500.000	21.720.000	2.780.000
16	Kenya	105.500.000	104.110.000	1.390.000
17	Kongo	9.380.000	5.930.000	3.450.000
18	Liberya	35.630.000	35.530.000	100.000
19	Libya	105.280.000	33.320.000	71.960.000
20	Madagaskar	17.160.000	11.920.000	5.240.000
21	Mali	61.430.000	25.090.000	36.340.000
22	Mauritius	23.200.000	23.140.000	60.000
23	Mısır	452.700.000	439.640.000	13.060.000
24	Moritanya	32.580.000	32.070.000	510.000
25	Morocco	152.230.000	112.400.000	39.830.000
26	Mozambik	12.620.000	11.530.000	1.090.000
27	Nijer	8.190.000	8.050.000	140.000
28	Nijerya	212.450.000	152.740.000	59.710.000
29	Ruanda	1.170.000	1.150.000	20.000
30	Senegal	36.910.000	36.440.000	470.000
31	Seyşeller	630.000	630.000	0
32	Sierra Leone	4.270.000	4.270.000	0
33	Somali	1.630.000	310.000	1.320.000
34	Sudan	116.130.000	41.620.000	74.510.000
35	Tanzanya	83.720.000	74.120.000	9.600.000
36	Togo	120.400.000	119.800.000	600.000
37	Tunus	71.890.000	36.280.000	35.610.000
38	Uganda	12.850.000	12.840.000	10.000
39	Zambiya	21.470.000	19.650.000	1.820.000
40	Zimbabve	52.200.000	15.290.000	36.910.000
	TOPLAM	3.831.660.000	2.422.760.000	1.408.900.000

Kaynak: China Statistical Yearbook 1996, National Bureau of Statistic of China, (Erişim), <http://www.stats.gov.cn/english/statisticaldata/AnnualData/>.

Tablo 28: Çin'in Afrika Ülkeleri Ticareti (2005 Yılı)

	Ülkeler	Toplam Ticaret (Dolar)	İhracat (Dolar)	İthalat (Dolar)
1	Angola	6.954.620.000	372.790.000	6.581.830.000
2	Benin	1.092.340.000	952.950.000	139.390.000
3	Botsvana	62.510.000	58.510.000	4.000.000
4	Burkina Faso	179.410.000	16.140.000	163.270.000
5	Burundi	12.220.000	11.890.000	330.000
6	Cezayir	1.768.150.000	1.404.420.000	363.730.000
7	Cibuti	112.000.000	111.460.000	540.000
8	Çad	206.010.000	14.930.000	191.080.000
9	Ekvador Ginesi	1.456.630.000	18.800.000	1.437.830.000
10	Eritre	8.240.000	7.830.000	410.000
11	Etiyopya	369.710.000	284.000.000	85.710.000
12	Fildişi Sahili	222.120.000	137.030.000	85.090.000
13	Gabon	392.960.000	41.280.000	351.680.000
14	Gambiya	124.520.000	124.350.000	170.000
15	Gana	768.430.000	672.420.000	96.010.000
16	Gine	147.310.000	144.310.000	3.000.000
17	Gine Bissau	5.790.000	5.790.000	0
18	Güney Afrika	7.269.020.000	3.825.970.000	3.443.050.000
19	Kamerun	196.620.000	129.870.000	66.750.000
20	Kanarya Adaları	39.050.000	39.050.000	0
21	Kenya	474.570.000	456.920.000	17.650.000
22	Komorlar	1.830.000	1.830.000	0
23	Kongo	2.422.740.000	144.710.000	2.278.030.000
24	Kongo Demokratik Cumhuriyeti	225.480.000	49.710.000	175.770.000
25	Lesotho	56.150.000	55.820.000	330.000
26	Liberya	163.800.000	149.630.000	14.170.000
27	Libya	1.302.220.000	360.500.000	941.720.000
28	Madagaskar	196.640.000	182.640.000	14.000.000
29	Malavi	18.420.000	16.350.000	2.070.000
30	Mali	145.190.000	65.940.000	79.250.000
31	Mauritius	185.620.000	177.340.000	8.280.000
32	Mısır	2.145.180.000	1.934.040.000	211.140.000
33	Moritanya	78.360.000	74.300.000	4.060.000
34	Morocco	1.483.880.000	1.206.430.000	277.450.000
35	Mozambik	165.010.000	91.480.000	73.530.000
36	Namibya	136.740.000	60.350.000	76.390.000
37	Nijer	33.900.000	33.900.000	0
38	Nijerya	2.830.040.000	2.303.160.000	526.880.000
39	Ruanda	23.540.000	12.010.000	11.530.000
40	Sao Tome ve Principe	550.000	550.000	0
41	Senegal	140.960.000	133.080.000	7.880.000
42	Sejšeller	3.410.000	3.400.000	10.000
43	Sierra Leona	32.120.000	30.760.000	1.360.000
44	Somali	19.640.000	16.570.000	3.070.000
45	Sudan	3.908.050.000	1.293.590.000	2.614.460.000

46	Swazilad	34.210.000	11.030.000	23.180.000
47	Tanzanya	474.300.000	303.580.000	170.720.000
48	Togo	569.970.000	538.100.000	31.870.000
49	Tunus	339.630.000	295.540.000	44.090.000
50	Uganda	99.370.000	79.370.000	20.000.000
51	Zambiya	300.560.000	48.500.000	252.060.000
52	Zimbabwe	283.290.000	125.370.000	157.920.000
	TOPLAM	39.683.030.000	18.630.290.000	21.052.740.000

Kaynak: China Statistical Yearbook 2006, National Bureau of Statistic of China, (Erişim),
<http://www.stats.gov.cn/english/statisticaldata/AnnualData/>.

Tablo 29: Çin'in Afrika Ülkeleri Ticareti (2015 Yılı)

	Ülkeler	Toplam Ticaret (Dolar)	İhracat (Dolar)	İthalat (Dolar)
1	Angola	19.718.760.000	3.717.150.000	16.001.610.000
2	Benin	3.066.920.000	2.989.070.000	77.850.000
3	Botsvana	363.580.000	224.840.000	138.740.000
4	Burkina Faso	167.910.000	123.840.000	44.070.000
5	Burundi	42.910.000	40.090.000	2.820.000
6	Cezayir	8.350.710.000	7.583.350.000	767.360.000
7	Cibuti	1.981.720.000	1.980.820.000	900.000
8	Çad	214.240.000	123.550.000	90.690.000
9	Erite	313.030.000	134.300.000	178.730.000
10	Etiyopya	3.821.220.000	3.440.870.000	380.350.000
11	Fildişi Sahili	15.688.550.000	15.544.440.000	144.110.000
12	Gabon	1.765.610.000	665.420.000	1.100.190.000
13	Gambiya	385.890.000	330.100.000	55.790.000
14	Gana	6.605.350.000	5.308.880.000	1.296.470.000
15	Gine	1.303.020.000	1.277.090.000	25.930.000
16	Gine Bissau	35.290.000	17.480.000	17.810.000
17	Günet Sudan Cumhuriyeti	2.482.340.000	155.450.000	2.326.890.000
18	Güney Afrika	46.009.330.000	15.857.920.000	30.151.410.000
19	Kamerun	2.614.920.000	1.833.300.000	781.620.000
20	Kanarya Adaları	3.440.000	3.440.000	0
21	Kenya	6.013.060.000	5.914.320.000	98.740.000
22	Komorlar	45.720.000	45.700.000	20.000
23	Kongo	3.659.280.000	1.035.420.000	2.623.860.000
24	Kongo Demokratik Cumhuriyeti	4.033.410.000	1.408.680.000	2.624.730.000
25	Lesotho	95.180.000	83.180.000	12.000.000
26	Liberya	1.529.050.000	1.356.880.000	172.170.000
27	Libya	2.843.570.000	1.892.020.000	951.550.000
28	Madagaskar	1.036.370.000	865.240.000	171.130.000
29	Malavi	275.570.000	245.960.000	29.610.000
30	Mali	363.420.000	270.430.000	92.990.000
31	Mauritius	856.440.000	841.100.000	15.340.000
32	Mayotte	38.150.000	38.150.000	0
33	Mısır	12.876.420.000	11.958.580.000	917.840.000
34	Moritanya	1.519.440.000	801.370.000	718.070.000
35	Morocco	3.418.700.000	2.897.180.000	521.520.000
36	Mozambik	2.390.640.000	1.938.020.000	452.620.000
37	Namibya	701.550.000	489.920.000	211.630.000
38	Nijer	314.340.000	173.350.000	140.990.000
39	Nijerya	14.941.940.000	13.701.240.000	1.240.700.000
40	Ruanda	165.810.000	122.270.000	43.540.000

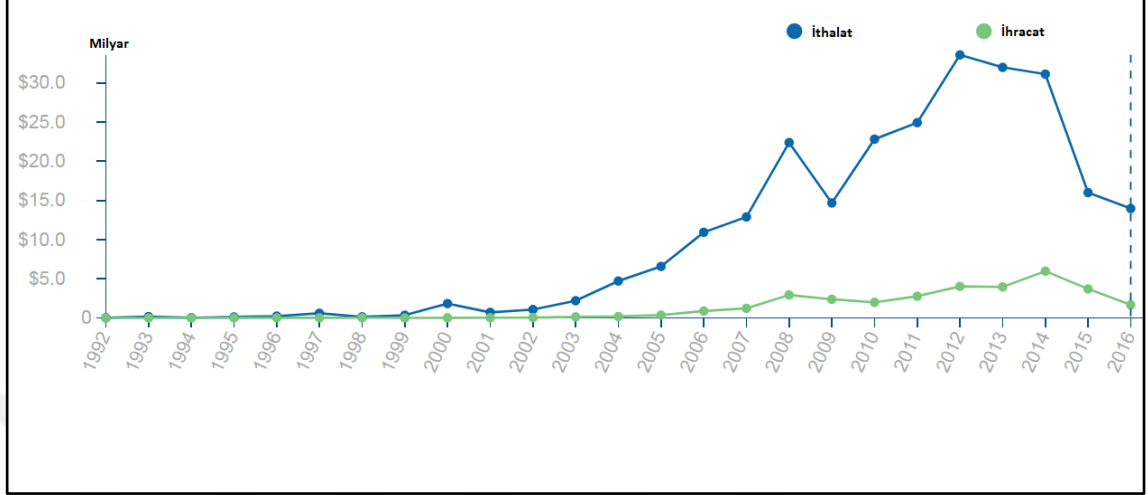
41	Sao Tome ve Principe	5.990.000	5.960.000	30.000
42	Senegal	2.302.190.000	2.190.530.000	111.660.000
43	Seyşeller	57.730.000	57.630.000	100.000
44	Sierra Leone	441.380.000	276.560.000	164.820.000
45	Somali	322.830.000	298.120.000	24.710.000
46	Sudan	3.122.890.000	2.394.500.000	728.390.000
47	Swazilad	30.860.000	30.570.000	290.000
48	Tanzanya	4.656.710.000	4.278.870.000	377.840.000
49	Togo	2.394.880.000	2.180.170.000	214.710.000
50	Tunus	1.421.230.000	1.237.430.000	183.800.000
51	Uganda	638.980.000	553.400.000	85.580.000
52	Zambiya	2.338.550.000	552.070.000	1.786.480.000
52	Zimbabve	1.304.720.000	543.320.000	761.400.000
	TOPLAM	191.091.740.000	122.029.540.000	69.062.200.000

Kaynak: China Statistical Yearbook 2016, National Bureau of Statistic of China, (Erişim), <http://www.stats.gov.cn/english/statisticaldata/AnnualData/>.

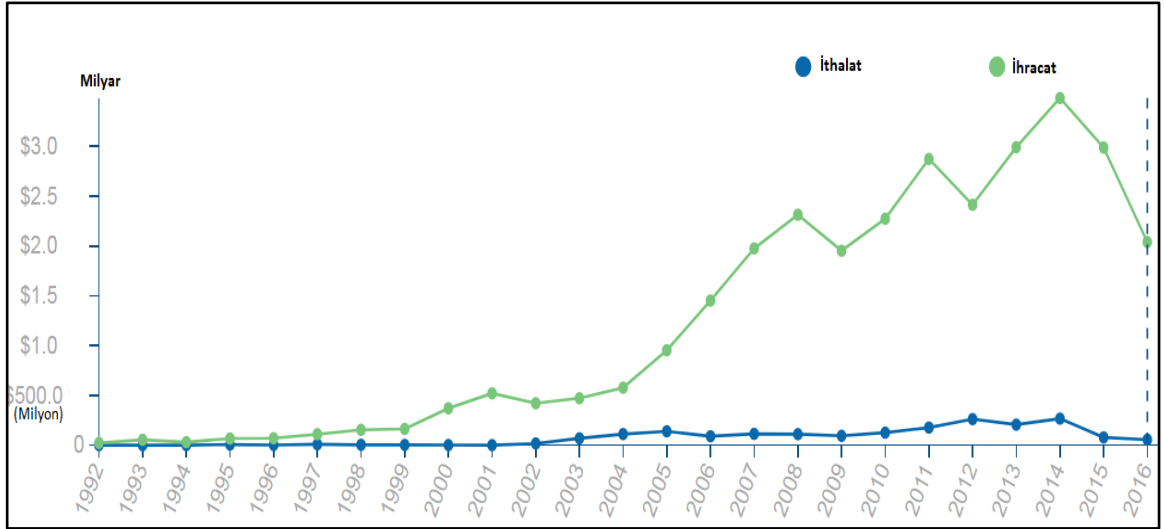
Ek-2 Çin'in Afrika Kıtasındaki Başlıca Ticari Ortakları ile İhracat-İthalatının Gelişimi

Çizelge 11: Çin'in Angola'ya İhracat ve İthalatı (1992-2016)

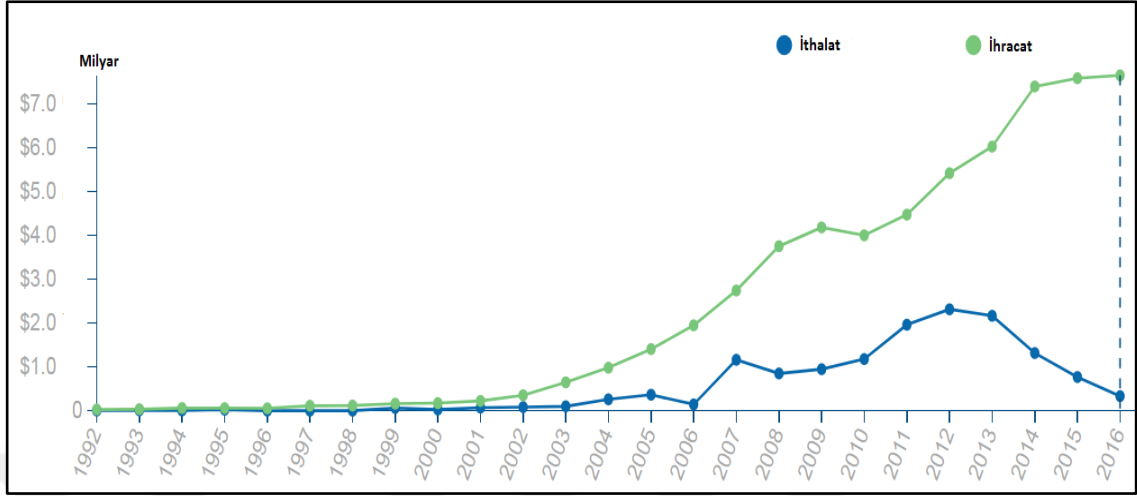
Kaynak: The United Nations Commodity Trade Statistics Database (UN Comtrade), (Erişim), <https://comtrade.un.org/labs/bis-trade-in-goods/?reporter=156&year=2016&flow=2>, 2 Ağustos 2017.

Çizelge 12: Çin'in Benin'e İhracat ve İthalatı (1992-2016)

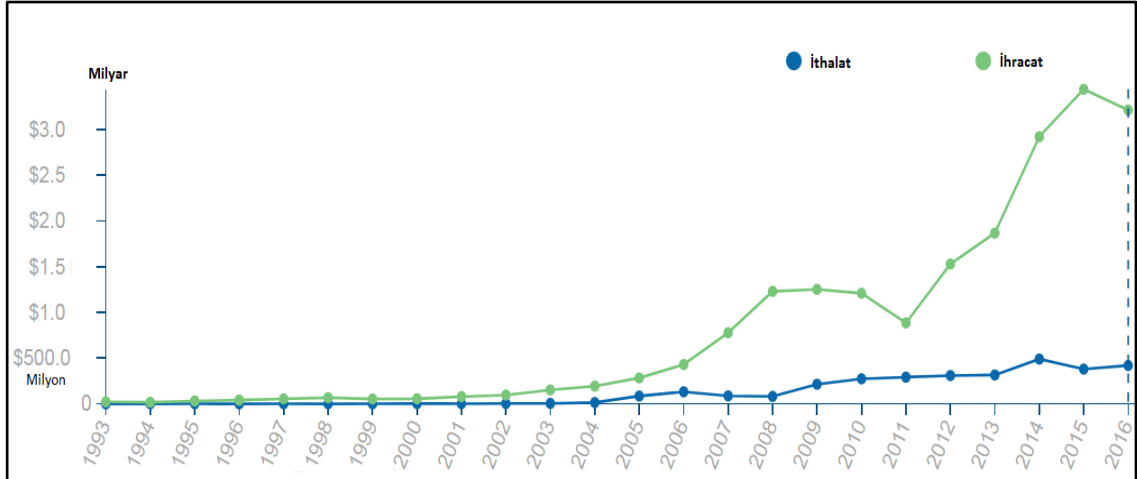
Kaynak: The United Nations Commodity Trade Statistics Database (UN Comtrade), (Erişim), <https://comtrade.un.org/labs/bis-trade-in-goods/?reporter=156&year=2016&flow=2>, 2 Ağustos 2017.

Çizelge 13: Çin'in Cezayir'e İhracat ve İthalatı (1992-2016)

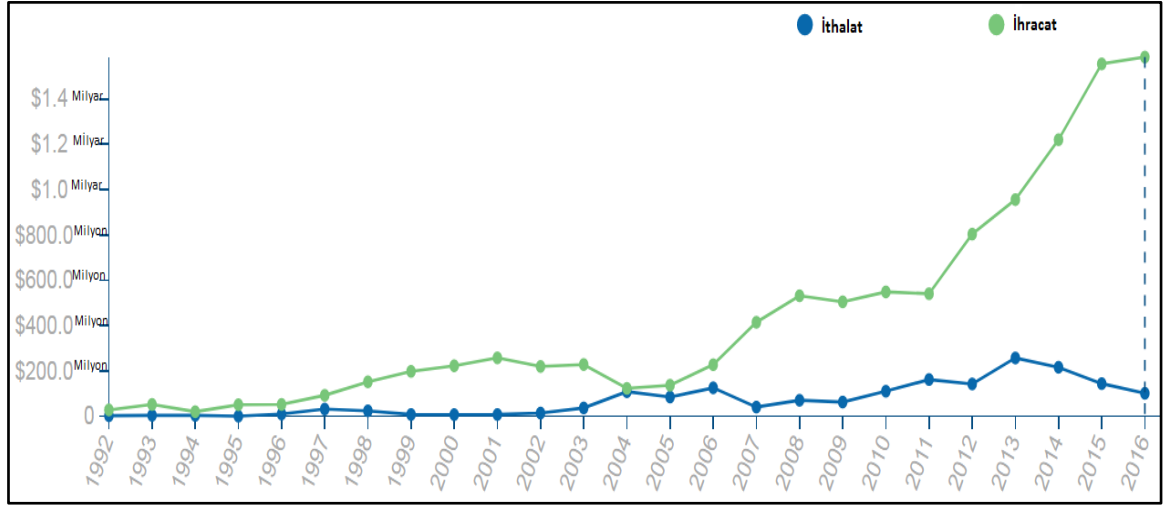

Kaynak: The United Nations Commodity Trade Statistics Database (UN Comtrade), (Erişim), <https://comtrade.un.org/labs/bis-trade-in-goods/?reporter=156&year=2016&flow=2>, 2 Ağustos 2017.

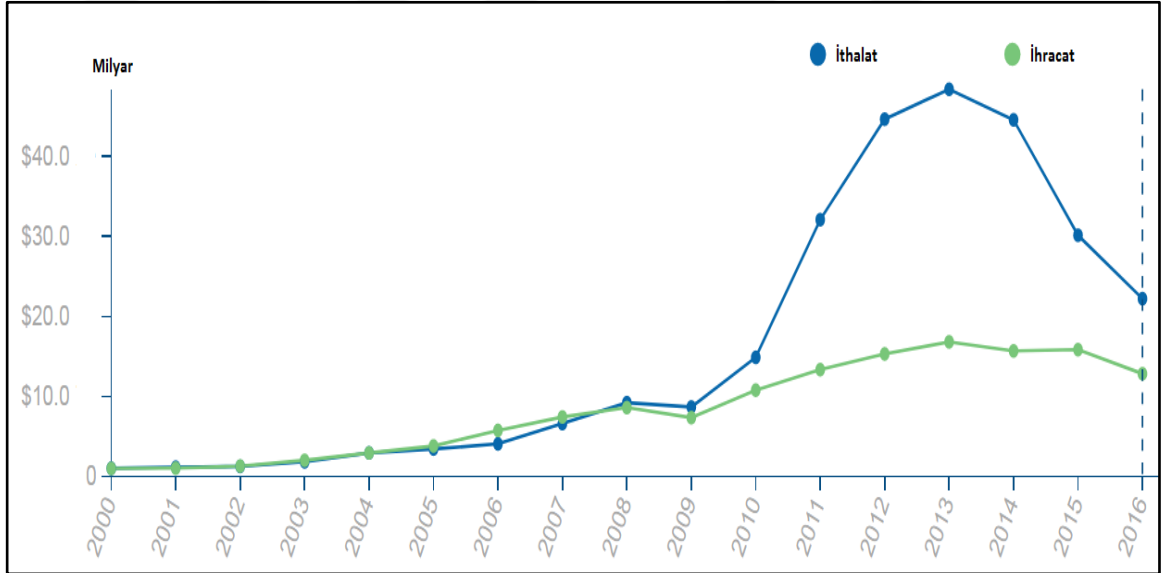
Çizelge 14: Çin'in Etiyopya'ya İhracat ve İthalatı (1993-2016)

Kaynak: The United Nations Commodity Trade Statistics Database (UN Comtrade), (Erişim), <https://comtrade.un.org/labs/bis-trade-in-goods/?reporter=156&year=2016&flow=2>, 2 Ağustos 2017.

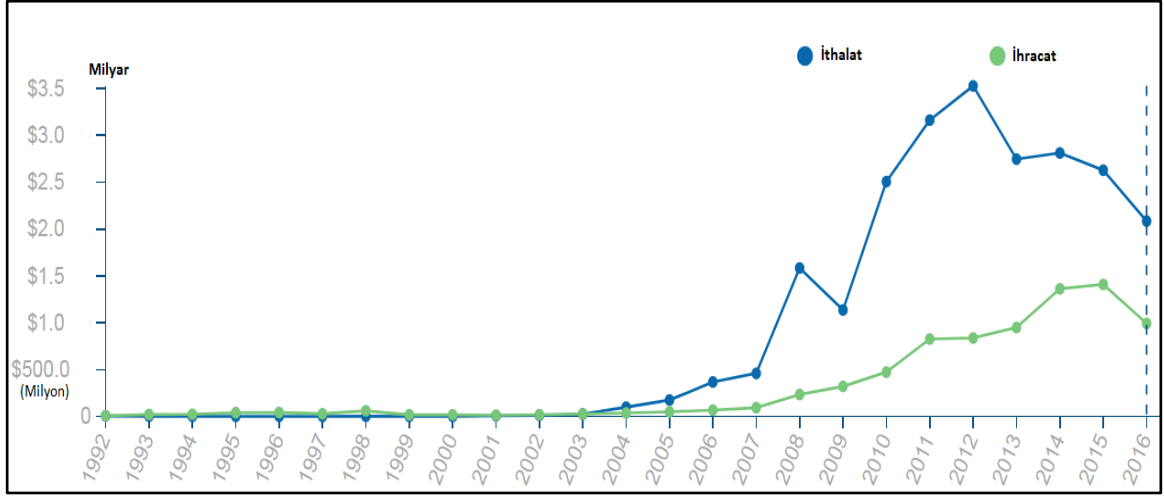
Çizelge 15: Çin'in Fildişi Sahili'ne İhracat ve İthalatı (1992-2016)

Kaynak: The United Nations Commodity Trade Statistics Database (UN Comtrade), (Erişim), <https://comtrade.un.org/labs/bis-trade-in-goods/?reporter=156&year=2016&flow=2>, 2 Ağustos 2017.

Çizelge 16: Çin'in Güney Afrika'ya İhracat ve İthalatı (2000-2016)

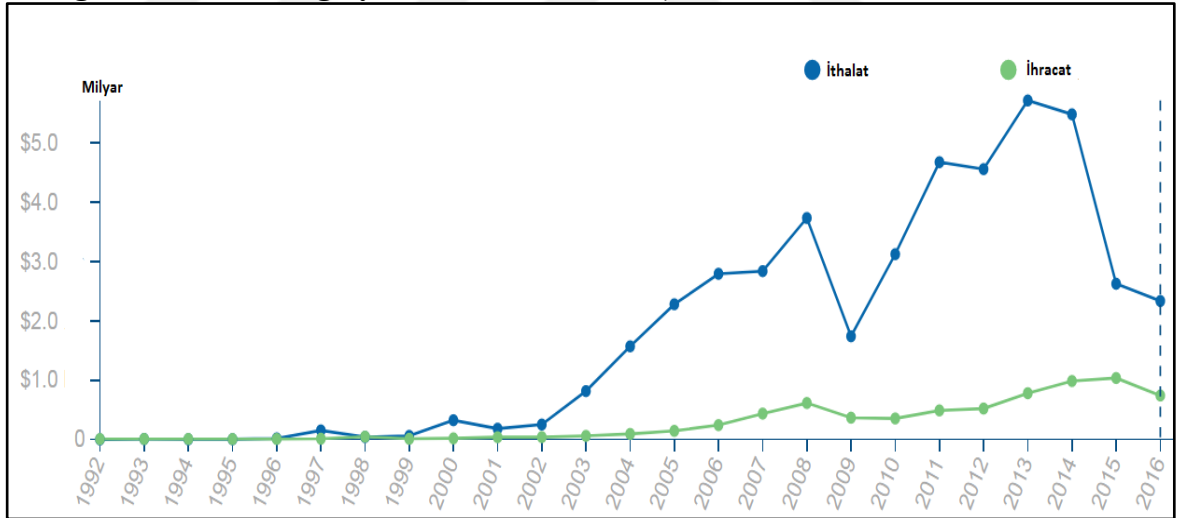
Kaynak: The United Nations Commodity Trade Statistics Database (UN Comtrade), (Erişim), <https://comtrade.un.org/labs/bis-trade-in-goods/?reporter=156&year=2016&flow=2>, 2 Ağustos 2017.

Çizelge 17: Çin'in Kongo Demokratik Cumhuriyeti'ne İhracat ve İthalatı (1992-2016)

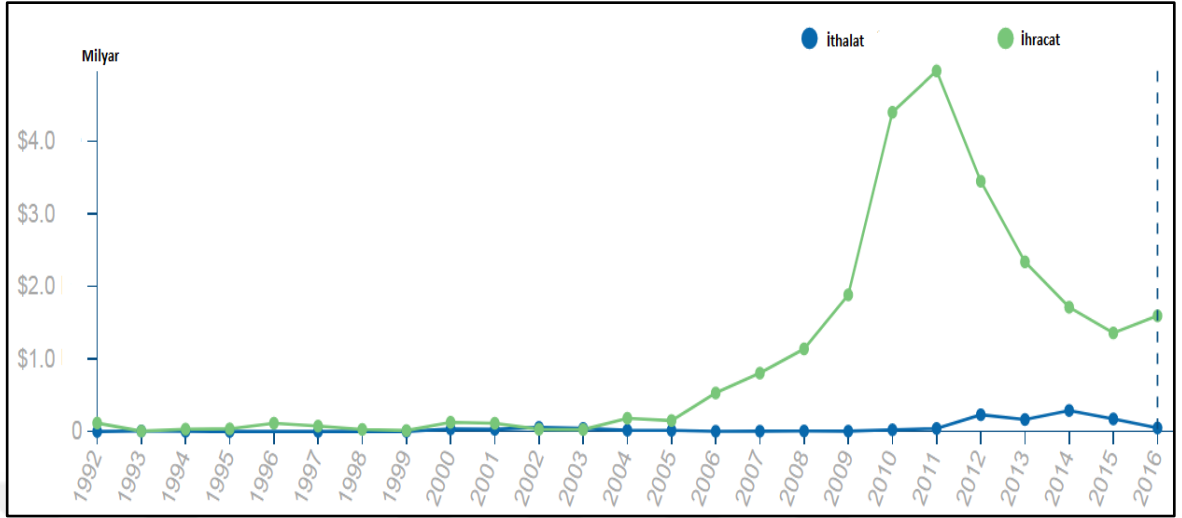
Kaynak: The United Nations Commodity Trade Statistics Database (UN Comtrade), (Erişim), <https://comtrade.un.org/labs/bis-trade-in-goods/?reporter=156&year=2016&flow=2>, 2 Ağustos 2017.

Çizelge 18: Çin'in Kongo'ya İhracat ve İthalatı (1992-2016)

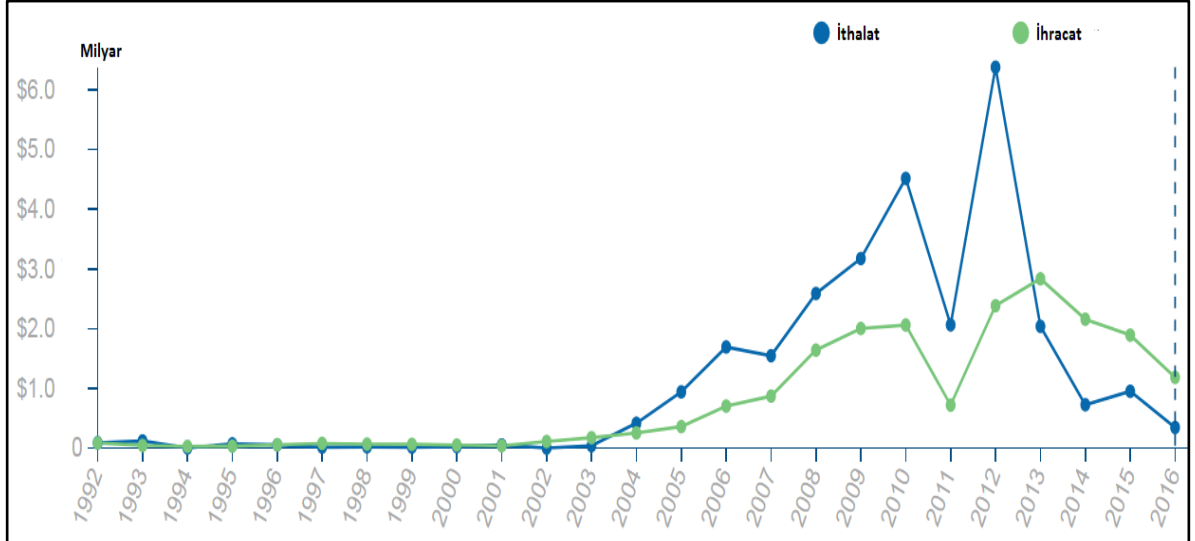
Kaynak: The United Nations Commodity Trade Statistics Database (UN Comtrade), (Erişim), <https://comtrade.un.org/labs/bis-trade-in-goods/?reporter=156&year=2016&flow=2>, 2 Ağustos 2017.

Çizelge 19: Çin'in Liberya'ya İhracat ve İthalatı (1992-2016)

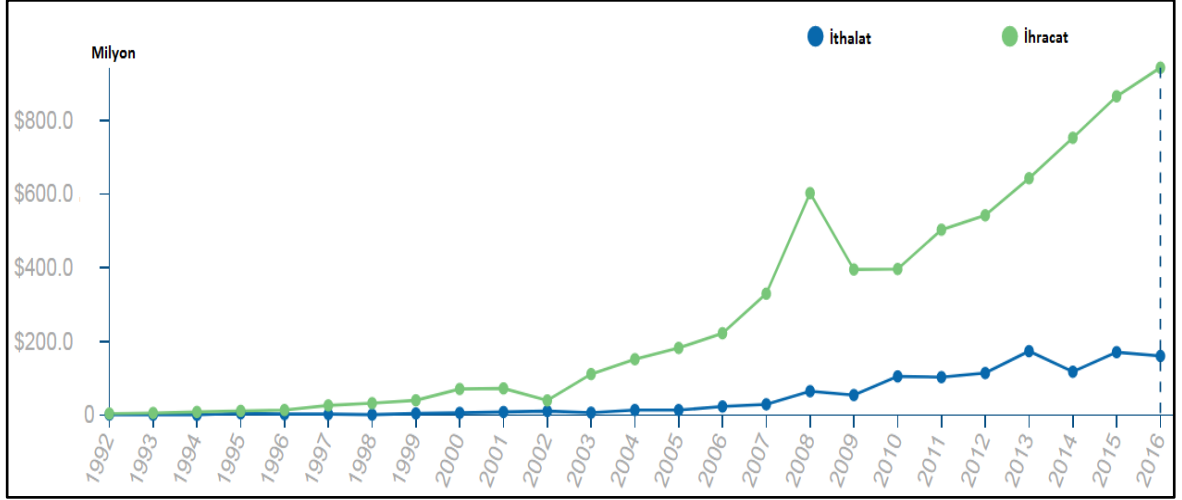
Kaynak: The United Nations Commodity Trade Statistics Database (UN Comtrade), (Erişim), <https://comtrade.un.org/labs/bis-trade-in-goods/?reporter=156&year=2016&flow=2>, 2 Ağustos 2017.

Çizelge 20: Çin'in Libya'ya İhracat ve İthalatı (1992-2016)

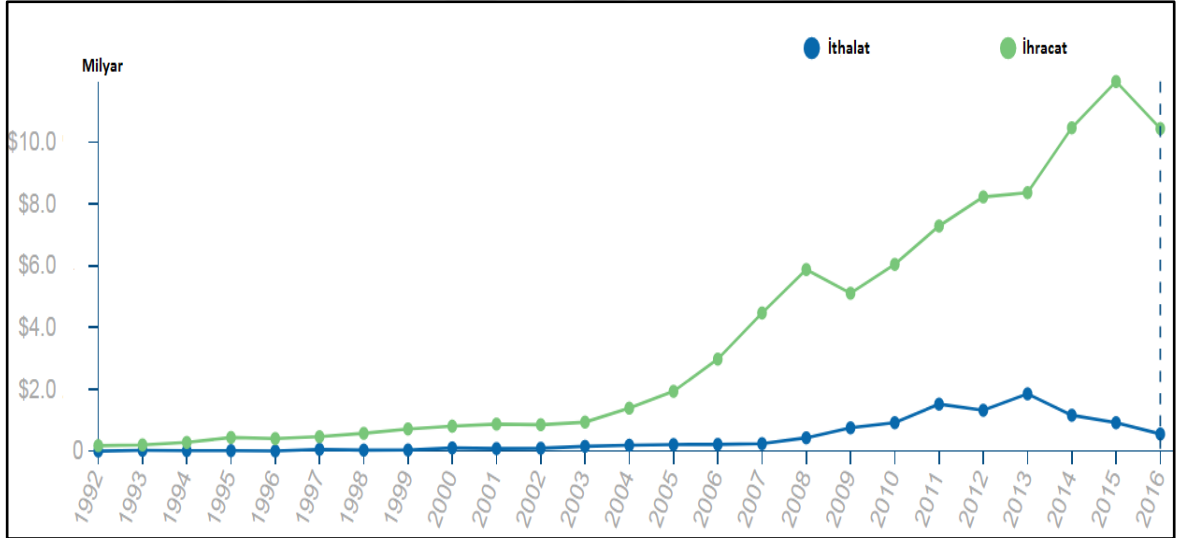
Kaynak: The United Nations Commodity Trade Statistics Database (UN Comtrade), (Erişim), <https://comtrade.un.org/labs/bis-trade-in-goods/?reporter=156&year=2016&flow=2>, 2 Ağustos 2017.

Çizelge 21: Çin'in Madagaskar'a İhracat ve İthalatı (1992-2016)

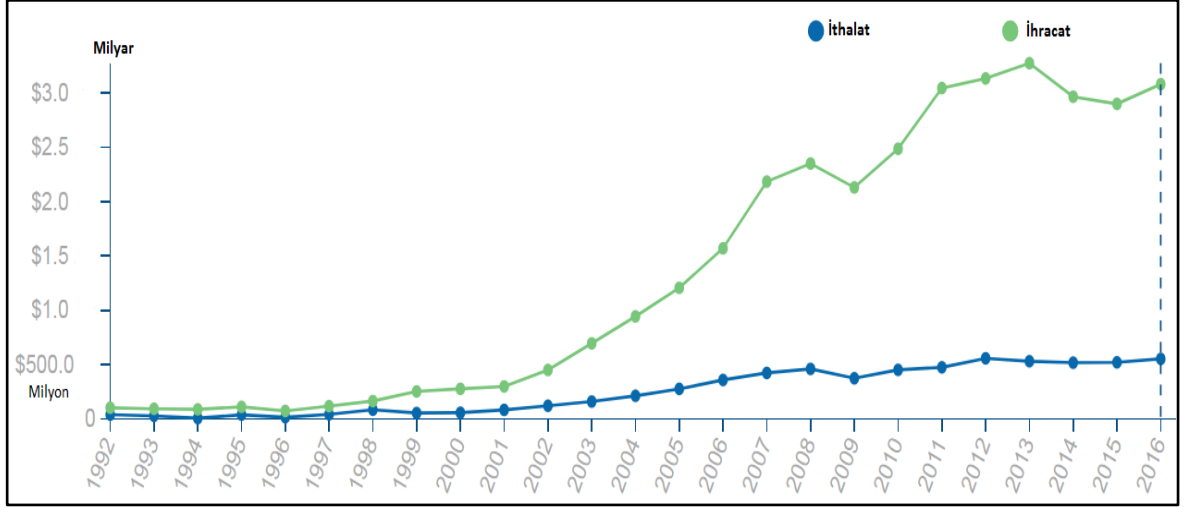
Kaynak: The United Nations Commodity Trade Statistics Database (UN Comtrade), (Erişim), <https://comtrade.un.org/labs/bis-trade-in-goods/?reporter=156&year=2016&flow=2>, 2 Ağustos 2017.

Çizelge 22: Çin'in Mısır'a İhracat ve İthalatı (1992-2016)

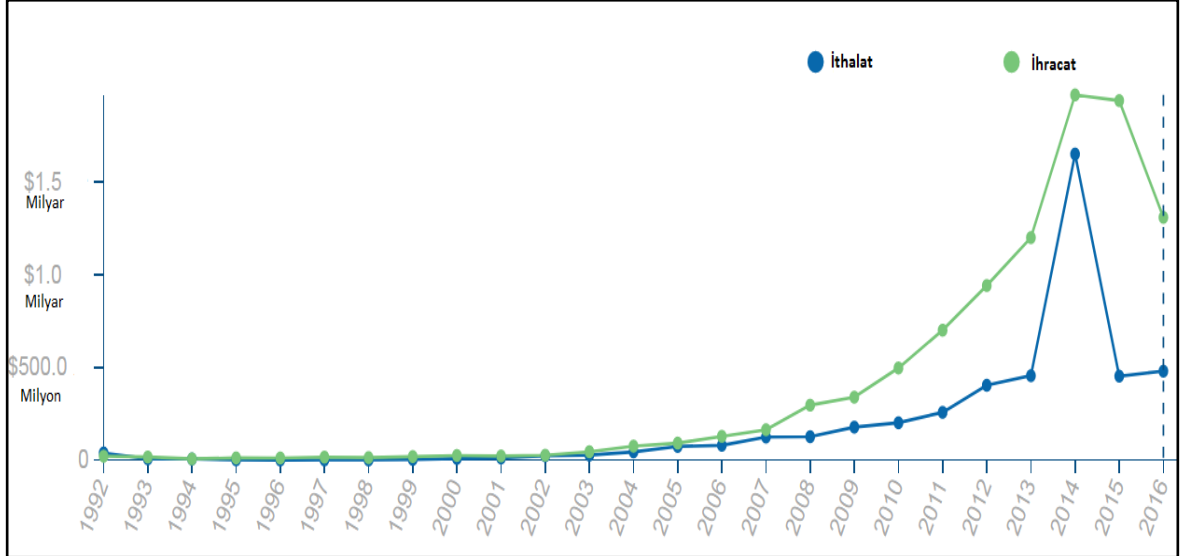
Kaynak: The United Nations Commodity Trade Statistics Database (UN Comtrade), (Erişim), <https://comtrade.un.org/labs/bis-trade-in-goods/?reporter=156&year=2016&flow=2>, 2 Ağustos 2017.

Çizelge 23: Çin'in Morocca'ya İhracat ve İthalatı (1992-2016)

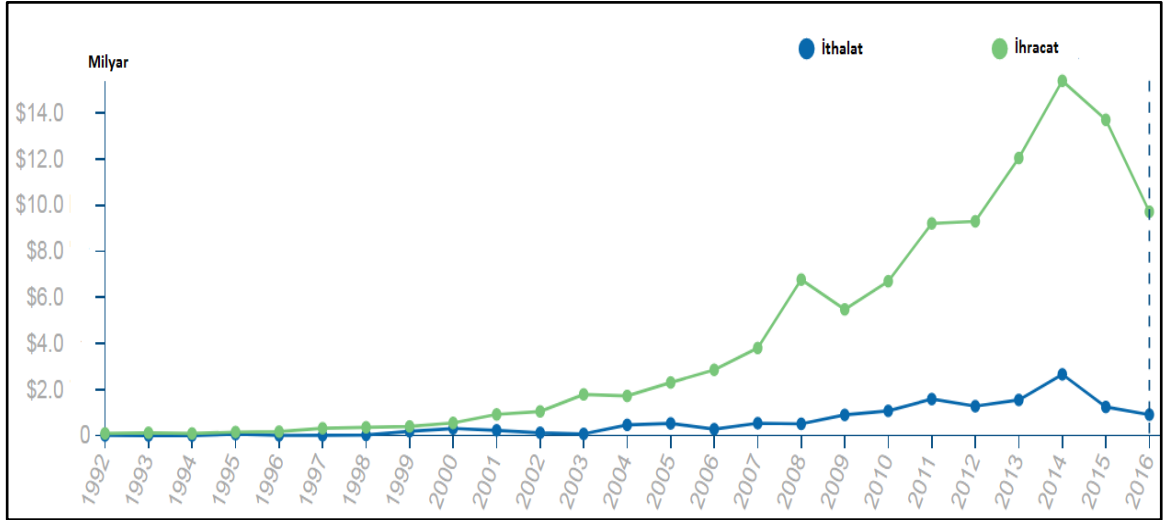
Kaynak: The United Nations Commodity Trade Statistics Database (UN Comtrade), (Erişim), <https://comtrade.un.org/labs/bis-trade-in-goods/?reporter=156&year=2016&flow=2>, 2 Ağustos 2017.

Çizelge 24: Çin'in Mozambik'e İhracat ve İthalatı (1992-2016)

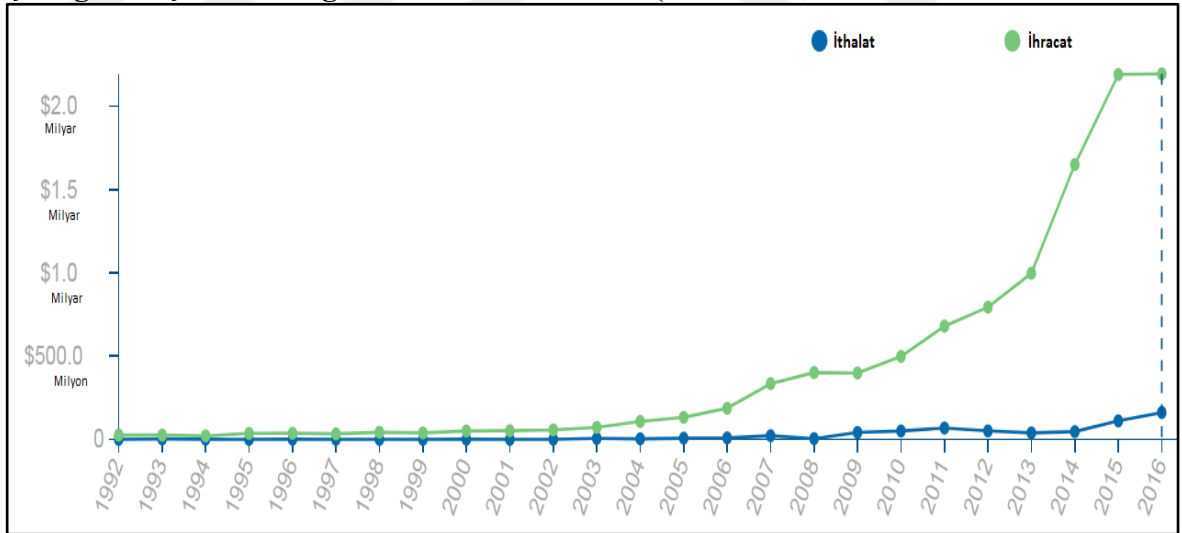
Kaynak: The United Nations Commodity Trade Statistics Database (UN Comtrade), (Erişim), <https://comtrade.un.org/labs/bis-trade-in-goods/?reporter=156&year=2016&flow=2>, 2 Ağustos 2017.

Çizelge 25: Çin'in Nijerya'ya İhracat ve İthalatı (1992-2016)

Kaynak: The United Nations Commodity Trade Statistics Database (UN Comtrade), (Erişim), <https://comtrade.un.org/labs/bis-trade-in-goods/?reporter=156&year=2016&flow=2>, 2 Ağustos 2017.

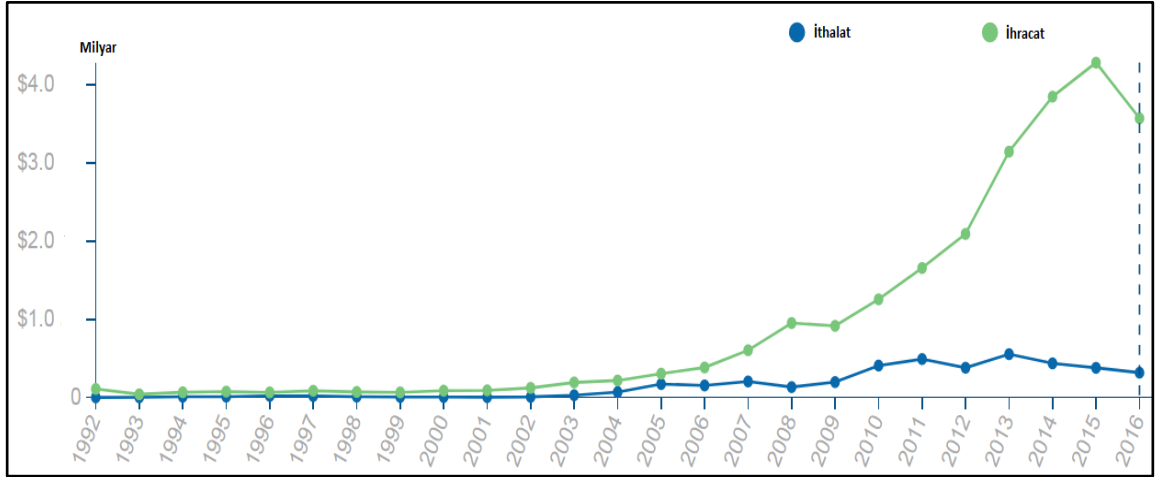
Çizelge 26: Çin'in Senegal'e İhracat ve İthalatı (1992-2016)

Kaynak: The United Nations Commodity Trade Statistics Database (UN Comtrade), (Erişim), <https://comtrade.un.org/labs/bis-trade-in-goods/?reporter=156&year=2016&flow=2>, 2 Ağustos 2017.

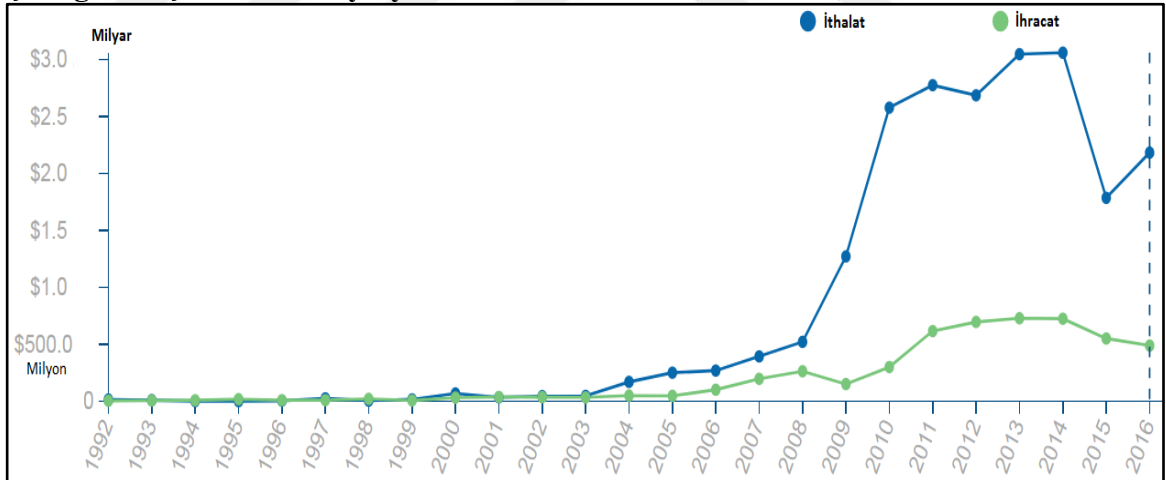

Çizelge 27: Çin'in Tanzanya'ya İhracat ve İthalatı (1992-2016)

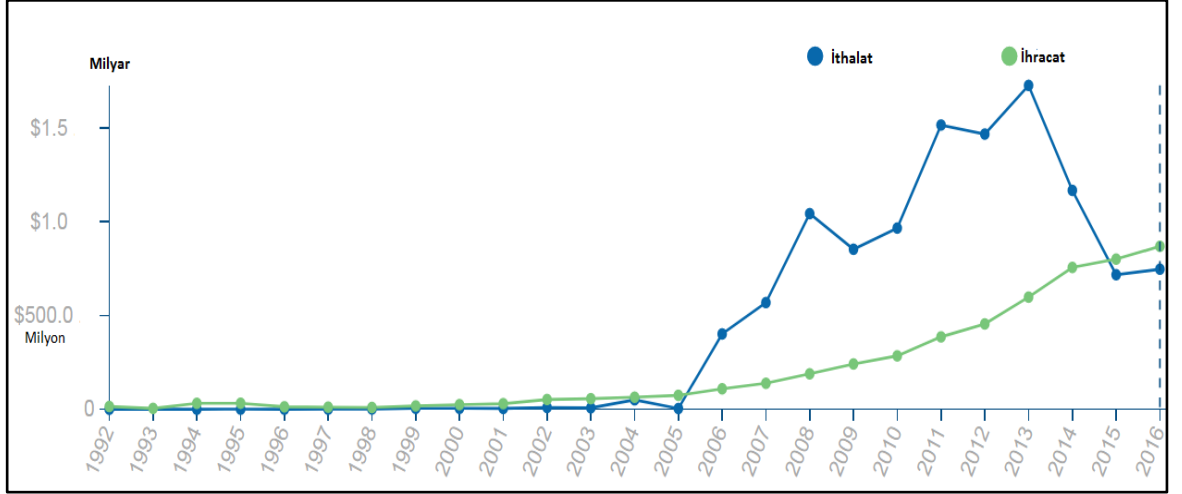

Kaynak: The United Nations Commodity Trade Statistics Database (UN Comtrade), (Erişim), <https://comtrade.un.org/labs/bis-trade-in-goods/?reporter=156&year=2016&flow=2>, 2 Ağustos 2017.

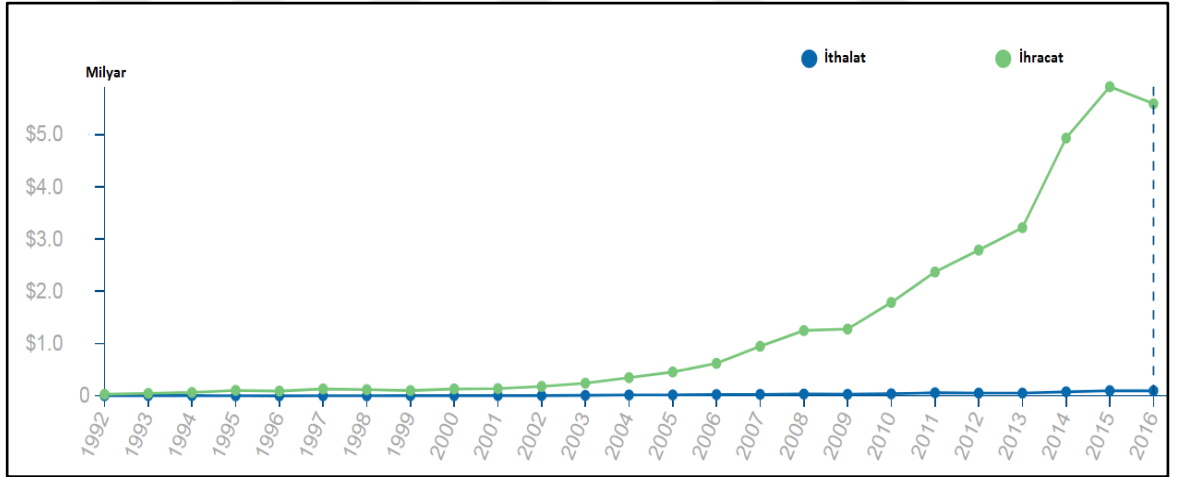
Çizelge 28: Çin'in Zambiya'ya İhracat ve İthalatı (1992-2016)

Kaynak: The United Nations Commodity Trade Statistics Database (UN Comtrade), (Erişim), <https://comtrade.un.org/labs/bis-trade-in-goods/?reporter=156&year=2016&flow=2>, 2 Ağustos 2017.

Çizelge 29: Çin'in Moritanya'ya İhracat ve İthalatı (1992-2016)

Kaynak: The United Nations Commodity Trade Statistics Database (UN Comtrade), (Erişim), <https://comtrade.un.org/labs/bis-trade-in-goods/?reporter=156&year=2016&flow=2>, 2 Ağustos 2017.

Çizelge 30: Çin'in Kenya'ya İhracat ve İthalatı (1992-2016)

Kaynak: The United Nations Commodity Trade Statistics Database (UN Comtrade), (Erişim), <https://comtrade.un.org/labs/bis-trade-in-goods/?reporter=156&year=2016&flow=2>, 2 Ağustos 2017.